

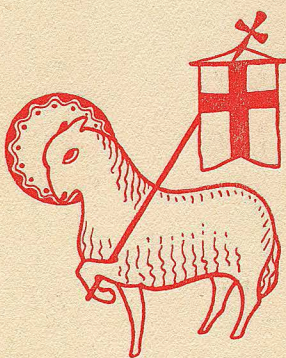
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

GOTLAND

BAND I. HÄFTE 4.

ENDRE TING

AV

EFRAIM LUNDMARK

Barlingbo kyrka. Glasmålning i långhusets nordfönster. »Tidig Dalhemsskola». (Jfr s. 481 f.).

Glasgemälde im Nordfenster des Schiffes. Um 1265.

KYRKOR I ENDRE TING

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

AV

EFRAIM LUNDMARK

MED STÖD AV KUNGL. VITT.
HIST. OCH ANT. AKADEMIEN
UTGIVET AV S. CURMAN
OCH J. ROOSVAL

SVENSKA BOKHANDELSCENTRALEN A.B.
STOCKHOLM

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1931

Fig. 420. Hejdeby kyrka. Exteriör från söder.
Aussenansicht von Süden.

HEJDEBY KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN,
NORRA TREDINGEN, BRO SETTING, ENDRE TING,¹
VISBY STIFT, NORRA KONTRAKTET,
ANNEX TILL ENDRE.

Tryckta källor (se även föregående samt nothänvisningar): BRUNIUS II. — ROOSVAL, Kirchen. — AMBROSIANI.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar; K. B.: HILFELING, Rese-Journal 1796 (cit. HILFELING, Fm. 57:4). — A. T. A.: P. A. SÄVES berätt. 1864; ett 10-tal fot. — B. St.: Förslag till tornets ombyggn. 1839 av F. W. SCHOLANDER; uppmättningsritn. 1895, 1896, 1910 av GUST. E. PETTERSON och S. CRONSTEDT.

Kyrkans arkivalier äro delvis gemensamma med moderförsamlingen Endres. Dessutom finns i Arkivdepån: Kyrkoräk. 1696—1760.

¹ Manuskriptet till Endre ting utarbetades 1915—16, kompletterades 1924—25

Kyrkogården.

KYRKOGÅRD Den rektangulära kyrkogården (situationsplan fig. 421) omges av en av kalkstensffisor lagd kantskoning. Enkla ingångar finnas i väster och norr.

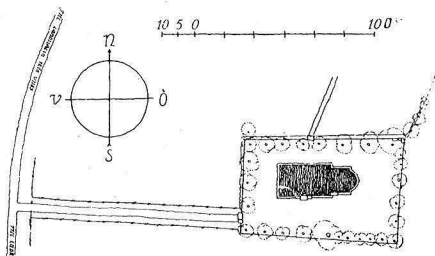

Fig. 421. Hejdeby kyrka. Situationsplan.
Lageplan.

Ett tiotal gravvårdar från 1800-talet giva kyrkogården en prägel av nyanläggning; frånvaron av mur ger den ett ödsligt utseende, som föga hjälpes upp av de få, mestadels unga träd, vilka stå runt kyrkan. Från äldre tider finns endast ett gravminnesmärke, en ligande häll vid korportalen, korsmärkt (se s. 380).

Kyrkobyggnaden.

PLAN,
SEKTIONER

Kyrkan består av absid, kor, enskeppigt, tvåtravéigt långhus och torn (plan fig. 423), detta senare smalare än långhuset, vars nord- och sydmurar förlängts, så att de omfatta tornet. Från väster ger detta intryck av ett torn med sidogallerier. Sektioner fig. 422, 424.

MATERIAL

Materialet är kalksten; spritputsade ytor, oputsade hörn och omfattningar.

Smal skråfasad sockellist.

TAK

Yttertaken: bräder på absiden, tegel på koret, spån på långhuset; spiran täckt med bräder.

Golv av bräder i absiden, koret och långhuset; cementgolv i tornrummet.

VALV

Hjälmvalv i absiden, romerska kryssvalv i koret och långhuset (två travéer), i tornet spetsbågigt kryssvalv.

ABSID

Absiden har trenne fönster, rundbågiga, med karmar av kalksten; rundbågen är huggen i överliggaren.

KORPORTAL

Korets portal, på sydsidan (fig. 428), är utvändigt rundbågig, på utsidan kolonnett mellan post och murhörn, kolonnettbaserna attiska utan hörnblad, kapitälén bägarformade. Tjärad dörr med medeltida beslag, bom i rännen. Bredvid, öster om portalen, ett rundbågigt fönster; i norra kormuren ett nu igenmurat rundbågigt fönster (fig. 431 a); båda synas vara förstörade.

LÅNGHUS-
PORTAL

Långhusets portal, på sydsidan (fig. 430), är utvändigt rundbågig; den skråkantade sockellisten viker om murhörnet och det innanför lig-

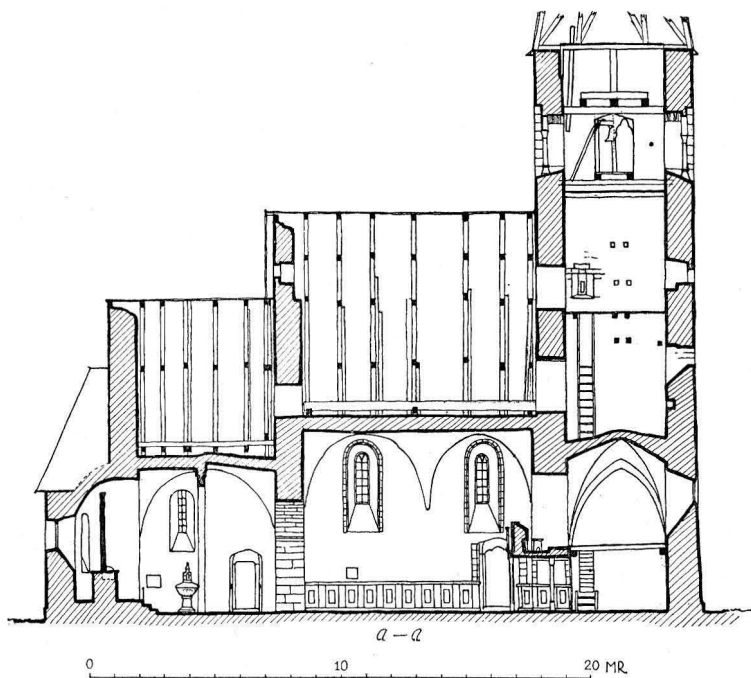

Fig. 422. Hejdeby kyrka. Längdsektion mot söder.
Längsschnitt gegen Süden.

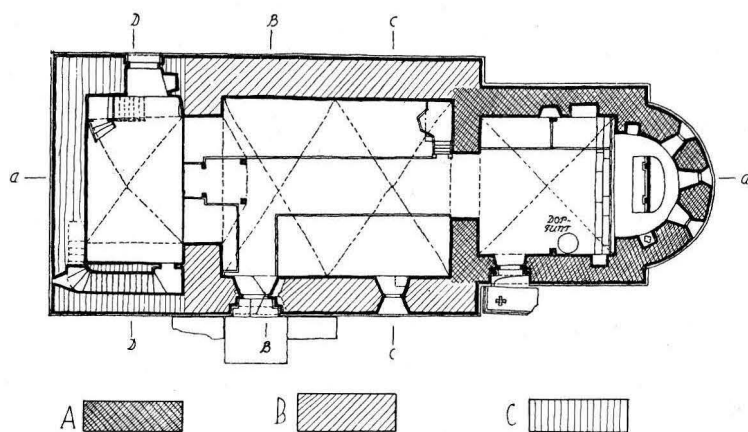

Fig. 423. Hejdeby kyrka. Plan.
Grundriss.

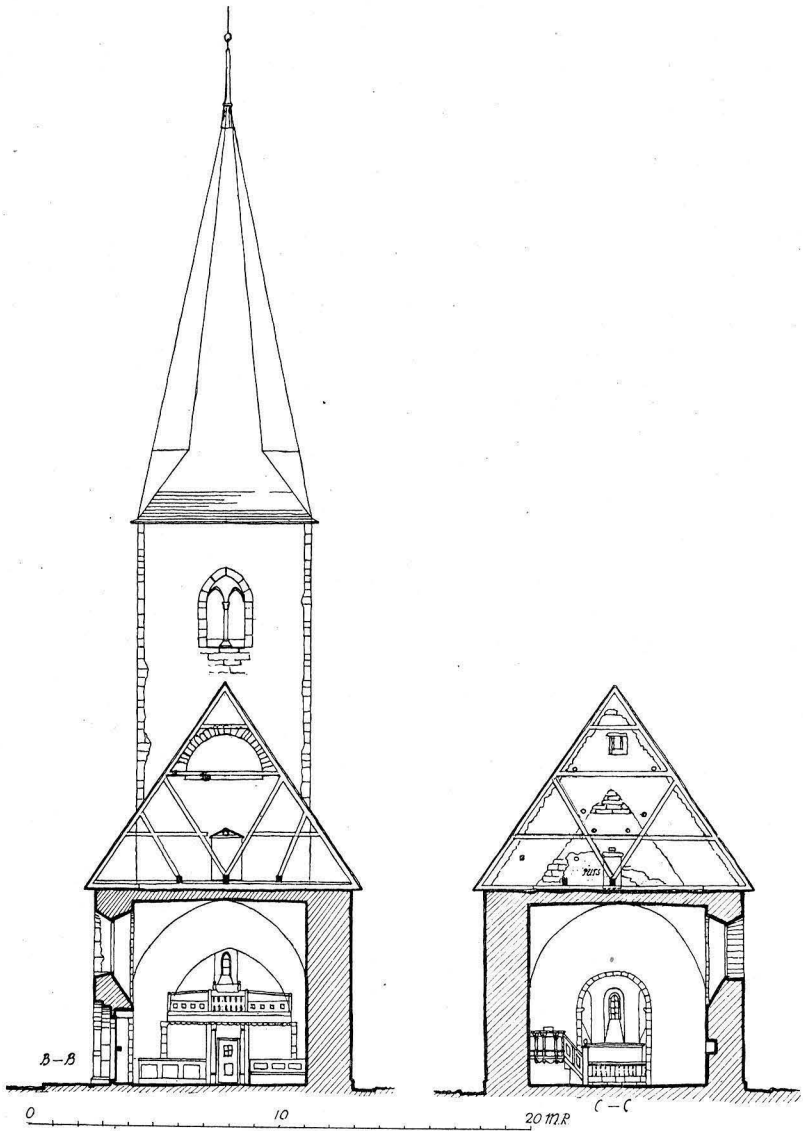

Fig. 424. Hejdeby kyrka. Tvärsnitt genom långhuset mot väster och mot öster.
Querschnitt durch das Schiff gegen Westen und Osten.

gande hörnet fram till posten; tympanonflisan på denna senare är (lågt) trebladigt uthuggen; en uppåt treflikigt begränsad försänkning i flisan följer dennas nedre kontur; inåt kyrkan huggen kantskonung. Delvis medeltida beslag på nyare, tjärstruken dörr; bom i ränna. Långhuset har två fönster i söder, rundbågiga, med karmar och omfattningar av huggen sten. Dylika kantskoningar runt smygarna förekomma ej i absidens och korets öppningar. I samtliga fönster sitter enkelt glas i nutida träramar. Portalerna ha invändigt triangelbågar.

Tornets portal, på nordsidan (fig. 427), har murhörn och post; den skråkantade sockellisten går fram till posten; tympanonflisan synes ursprungligen ha varit använd i annan portal, enär flisans övre del endast är grovhuggen. Medeltida beslag på tjärad dörr. Nisch i östra smygen.

Uppgången till tornets tvenne övre våningar (ovan det spetsbågiga kryssvalvet), skilda av bjälklag, är i södra muren inifrån. Troligtvis har man vid tornets byggande planerat gallerier, varpå de kraftiga bågarna i norr och söder (i nedre tornvåningen) tyda. I stället för gallerier är nu långhustaket framfört över de utskjutande partierna i norr och söder. Tornet har en spetsbågig ljudöppning i vart väderstreck, tudelad av trä- (ursprungligen sten-) kolonnett på bas av kalksten (fig. 431, c-f); det är möjligen ett ursprungligt kapital som ligger på kyrkogården; nuvarande kapital äro av trä.

Tornbågen är spetsbågig (fig. 433), triumfbågen rundbågig (fig. 432), båda med anfangslist av kalksten. I triumfbågens sydsida, 85 cm ovan golvet, finnas järn- och trärester, som möjligen kunna ha något samband med en ursprunglig korskranksanordning.

Invändigt äro väggarna vitslammade med i grått och vitt imite- INTERIÖR

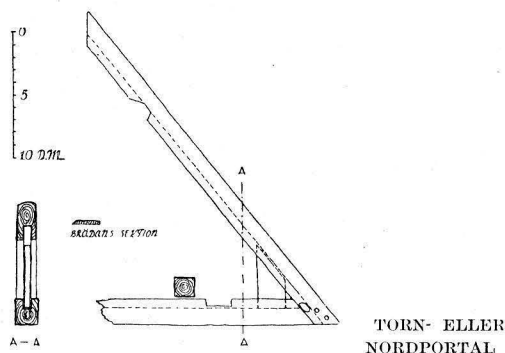

Fig. 425. Hejdeby kyrka. Träfyllnad i långhusets västgavel ovan takfoten.

Reste von einem hölzernen Wand im westlichen Giebel des Langhauses, über dem Dachfuss.

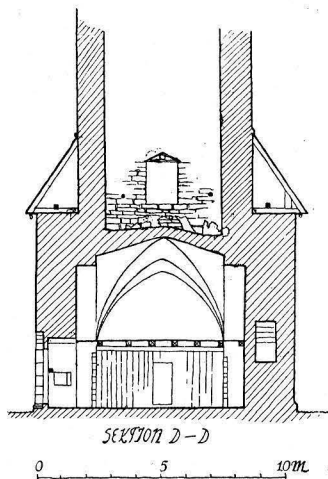

Fig. 426. Hejdeby kyrka. Tornsektion.

Schnitt durch den Turm.

rade kantskoningar, där ej sådana finnas i naturlig sten. Draperimålningen i absiden, blommor och blad i sepiaton, inramade av draperiets gula bårder, äro synbarligen samtida med altarpupsatsen, 1745. Signaturen (i norra absidfönstrets norra smyg) C J H, sammanbundna bokstäver (= C. J. Hernell) anger också samma målare som för uppsatsen. Draperimålningen i hörnet bakom predikstolen samtida med denna: blå mantel med gult foder, gula fransbårder, svarta, rödbruna och vita skuggstreck. Medeltida målning i laxrött synlig under överkalkningen på norra korväggen; en ängel (?) från 1200(?)-talet i absiden, i norr, samt färgspår i söder. Målningsrester av annan karaktär i tornbågen, bl. a. aposteln Johannes bärande ett kärl med ormar; apostelns ansikte och händer äro målade med röda konturer, andra konturer äro gråa; 1400-talet. På långhusväggarna spår av medeltidsmålning i rött, grönt, svart, bl. a. ett Kristushuvud på nordväggen; 1400-talet.

Byggnadshistoria.

Hejdeby kyrka förefaller vid en första granskning vara ett enhetligt byggnadsverk från romansk tid med ett i gotisk tid påbyggt

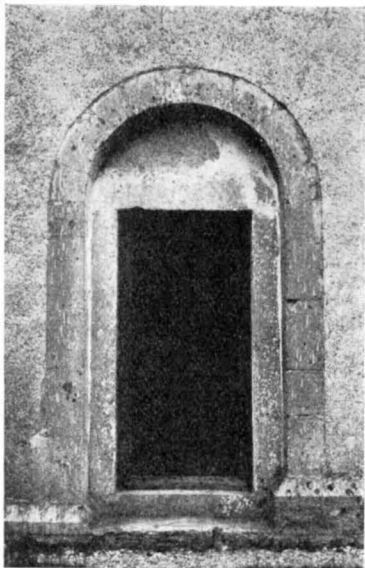

Fig. 427. Hejdeby kyrka. Portal
på norra sidan av tornet.
Tummportal.

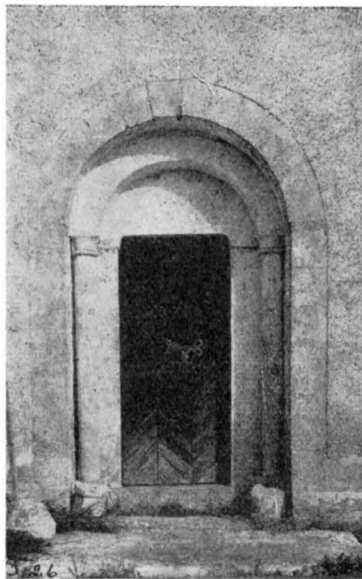

Fig. 428. Hejdeby kyrka.
Korportal.
Portal des Chores.

torn. En grundligare undersökning visar dock, att kyrkans olika huvuddelar tillkommit under skilda perioder.

Triumfbågen är rundbågig, tornbågen spetsbågig, kryssvalven i koret och långhuset äro rundbågiga, valvet i tornet spetsbågigt. Tornet är således sist uppfört. Av långhusets västra gavelfälts ursprungliga fyllning (vertikalt ställda bräder i spår i väggbandet, furu), äro rester bevarade (fig. 425); nedanför brädpartiet var väggen finputsad och vitkalkad, som ännu kan ses under gluggen i västgaveln (obs. i gluggen kvarsittande träkonstruktion, fig. 431 *b*).

Men mellan koravdelningen och långhuset finnas också olikheter. Det senare partiet har kantskoningar och omfattningar av huggen sten, koret, den förnämligare avdelningen, saknar dylika. Korets valv,

Fig. 429. Hejdeby kyrka. Exteriör från nordost.
Die Kirche von Nordosten.

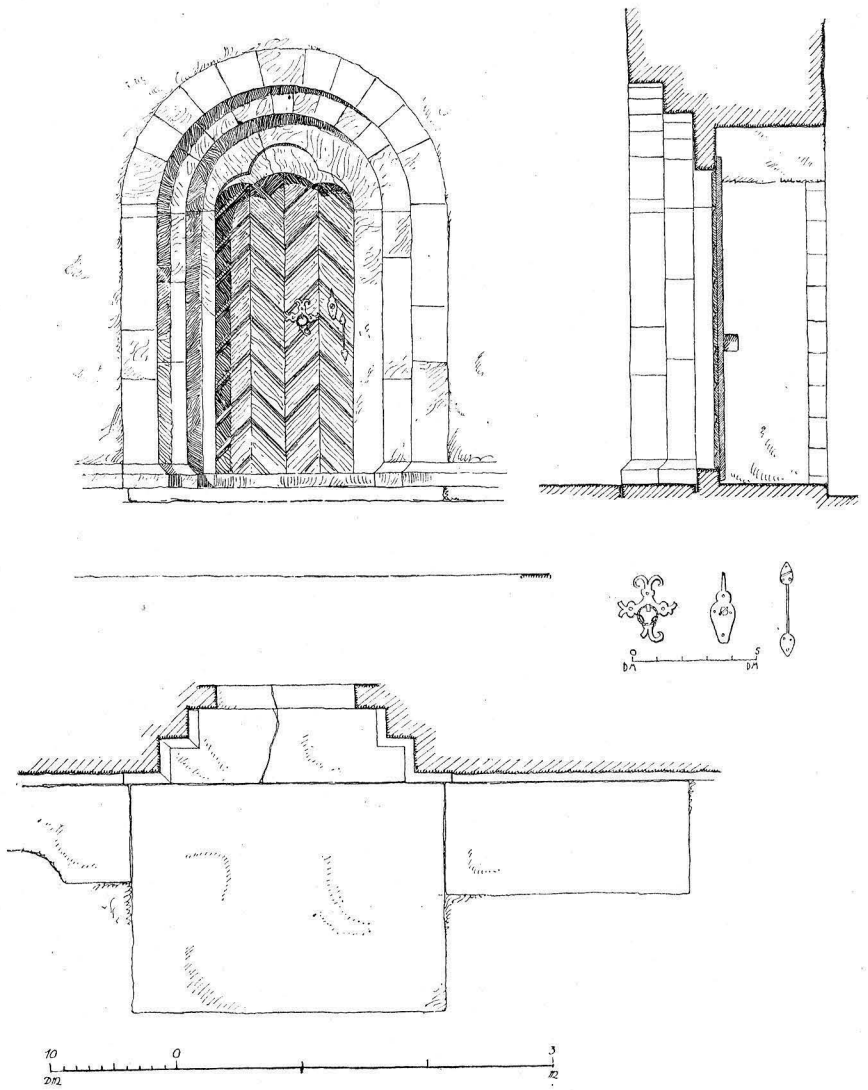

Fig. 430. Hejdeby kyrka. Långhusportal.
Portal des Schiffes.

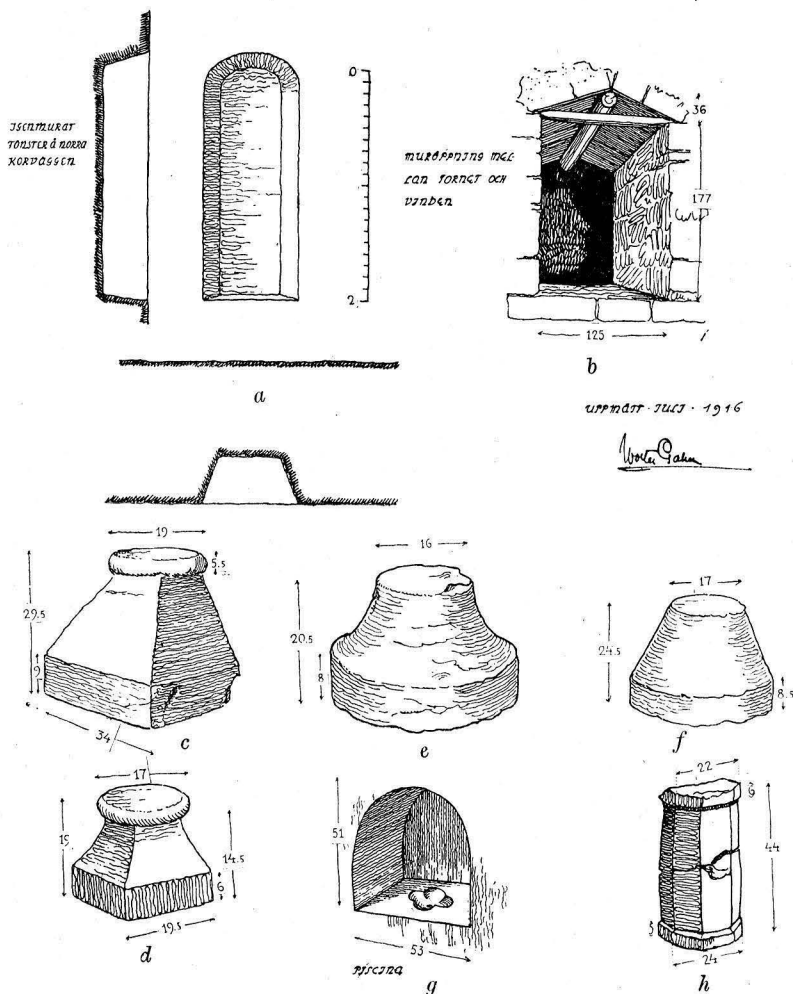

Fig. 431. Hejdeby kyrka. *a* igenmurat fönster i korets nordvägg; *b* muröppning mellan tornet och vinden; *c, d, e, f* kolonnbasen; *g* piscina; *h* podium.
a Zugemauertes Fenster in der Nordwand des Chores; *b* Maueröffnung zwischen Turm und Langhausoberboden; *c, d, e, f* Säulenbasen; *g* Piscina; *h* Podium.

ehuru av samma form som långhusets, är av äldre typ. Korets västgavel har rester av puts och vitkalkning på västsidan.

Koravdelningen, vars portal kan jämföras med Roma klosterkyrkas, byggdes senast omkring 1200. Långhuset förefaller vara något yngre än 1226, enär de äldsta kända gotländska valven av den här använda typen finnas i den 1225 färdiga delen av Mariakyrkan i Visby.¹

DATERING

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 59.

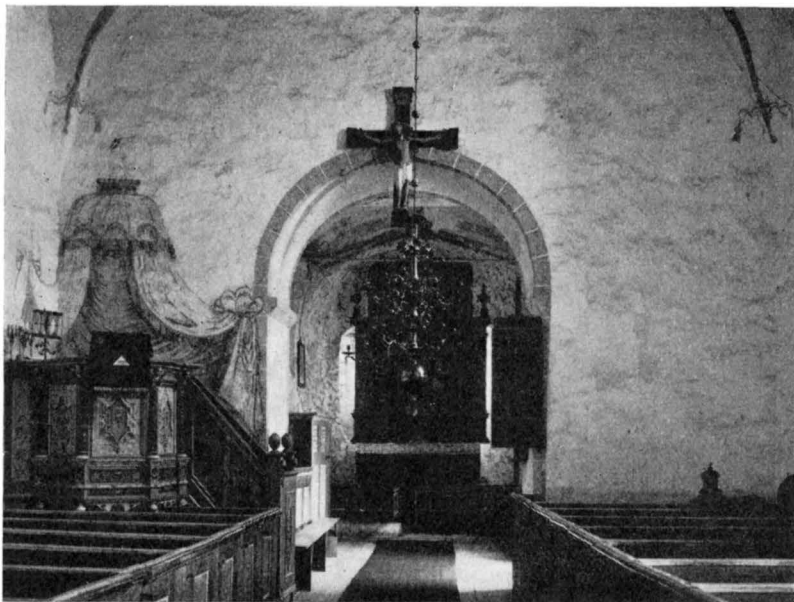

Fig. 432. Hejdeby kyrka. Interiör mot öster.
Das Innere gegen Osten.

För tornet torde det årtal få gälla, som STRELOW uppger för hela kyrkan: 1281.¹ Tornets nordportal, som synes vara ombyggd (jfr ovan s. 365), har antagligen ursprungligen varit västportal till långhuset.

Hejdeby kyrka påminner i hög grad om Anga på östra Gotland, icke bara i fråga om den medeltida arkitekturen utan även med avseende på 1700-tals-interiören.

Nu (1916) är i synnerhet absiden i stort behov av reparation, tribunbågen bäres upp av tillfälliga trästöd. Koravdelningen är ej så omsorgsfullt byggd som långhuset. — 1697 betalades till en murmästare, »som renoverade then främsta delen af kyrkian utan och innan» (Räk.).

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE

Fristående murat altare med slipad, hålkälad skiva. I långhusets nordöstra hörn står predikstolen på ett murat sidoaltare. Ett sådant synes ha funnits även i sydöstra hörnet, att döma av ojämnheter i väggarna på detta ställe och en nisch (som förekommer vid altare) i södra väggen.

¹Jfr LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., s. 172 o. f.

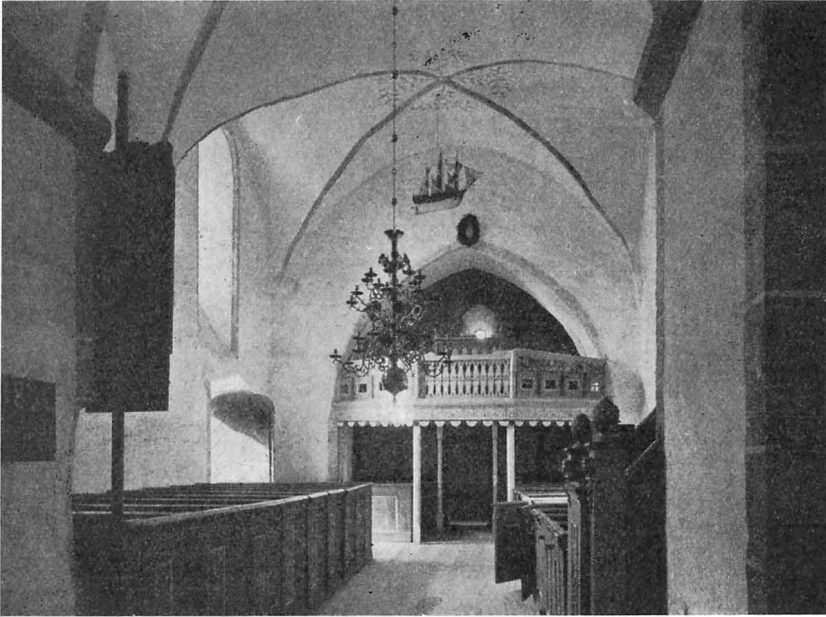

Fig. 433. Hejdeby kyrka. Interiör mot väster.
Das Innere gegen Westen.

Väggsåp i norr i absiden med medeltida målning på östra dörrhalvans insida (fig. 435 a): präst(?) med kalk i högra handen; dräkten röd, vecklinjer, konturer och hår svarta. 1200-talets slut. Piscina i en rundbågig nisch i absiden med fyrpassformad försänkning med uttömningshål (fig. 431 g). I koret finnas väggsåp i norr och söder.

Altaruppsatsen (fig. 435): överbyggnad på kolonnställning av skuret, målat och förgyllt trä. I mittfältet en skulpterad krucifixus mot fond av blåa moln. De svartmålade kolonnerna äro dekorerade med blad och blomkvistar i guld- och silverfärg, vilken senare oxiderat i blågrönt. Enligt målad inskrift på postamentet »Facta anno 1745» — (tillverkad år 1745). Enligt räkning är »en ny altartafla» målad av »Mäster Henell» (Hernell) 1744—46.

Altarrummet, absiden, avgränsas från koret medelst altarringen; kontursågade balusterdockor i ramar av lister. Skranket är målat ljusgrönt med röda och vita kälningar med inskription som omtalar, att disken är målad 1781. Bekännelsepallen är nu undanställd på läktaren; på framsidan, målad i grönt, blått och vitt finns ett rött hjärta med bibelspråk i gult. Tillverkad 1725 (RÄK.).

VÄGGSKÅP

PISCINA

ALTARUPP-
SATS

TRÄSKULPTUR Triumfkrucifix, hängande ovan triumfbågen (förut har dess plats varit i själva bågen; fig. 434); ländkläde och gördel i vitt och guld, hår och skägg i rödbrunt, korset brunt; målningen troligen 1700-tals. H. 135 à 137 cm. Omkr. 1200. Säkerligen anskaffat för triumfbågen, vilken, som här ovan visats i byggnadshistorien, är uppförd senast omkr. 1200.

Mariabild (fig. 437), sittande i stol från gotisk tid, barnet borta; blå mantel med rött foder, håret guld, färgen mycket skadad. Bilden av björk, H. 90 cm, stolen av ek. Svensk-fransk 1100-talsskola. 1175—1200.¹ Fornsalen (B. 905).

Apostelfigur (Petrus?), stående (fig. 440), trampande på en hopkrupen krönt figur; apostelns högra hand borta; rester av färg: blått, gult och grönt på dräkten, guldfärgat hår och skägg; figuren vid fötterna har haft röd dräkt. Avtrappat bakstycke av furu, figuren av asp. H. med bakstycke 168 cm. Fabulators krets, omkr. 1325.² Fornsalen (B. 904).

Biskop (Nikolaus?), stående (fig. 438); båda händerna borta; dräkten med färgspår: rött, grönt och guld; hår och skägg ha varit i guld. Ek. H. 132 cm. Bunge-mästaren, omkr. 1310.³ Fornsalen (B. 903).

Olof, sittande (fig. 439); händerna och kronan borta; spår av färg på dräkten: rött, blått och vitt; guld i hår och skägg. Ek. H. 104 cm. Gammelgarns altarskåps krets, ca 1370—1410.⁴ Fornsalen (B. 902).

En åttkantig kolonn av kalksten (fig. 431*h*), nu uppställd utanför kordörren, har möjligen varit piedestal för en helgonbild. H. 44 cm.

PREDIKSTOL På predikstolskorgens (fig. 436) insida finns inskuret: »1598 — PER : NOBY : PER : BO-LARVE : — ERICK TIJBLES :». De tre furubräder, som denna inskription är inskuren i, synas ha tillhört en predikstol från det år inskriptionen anger, 1598. Det i vitt på röd botten målade »ÅHR 1793» på korgens insida anger troligen tiden för målningen. 1766 talas i PROT. om att en ny predikstol skulle skänkas till kyrkan. Huvudfärgen är kornblått med ljusare blått i speglarna, röda, gröna och guldfärgade lister, svarta kolonnetter med blommor i guld och rött.

Timglas på predikstolen, stativ av mässing och järn, sönder. H. 45 cm. Skänkt 1770.

¹ ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 29: 1170—80.

² A. a., s. 85.

³ A. a., s. 73: Bunge-mästaren verksam 1305—1330.

⁴ A. a. s. 117.

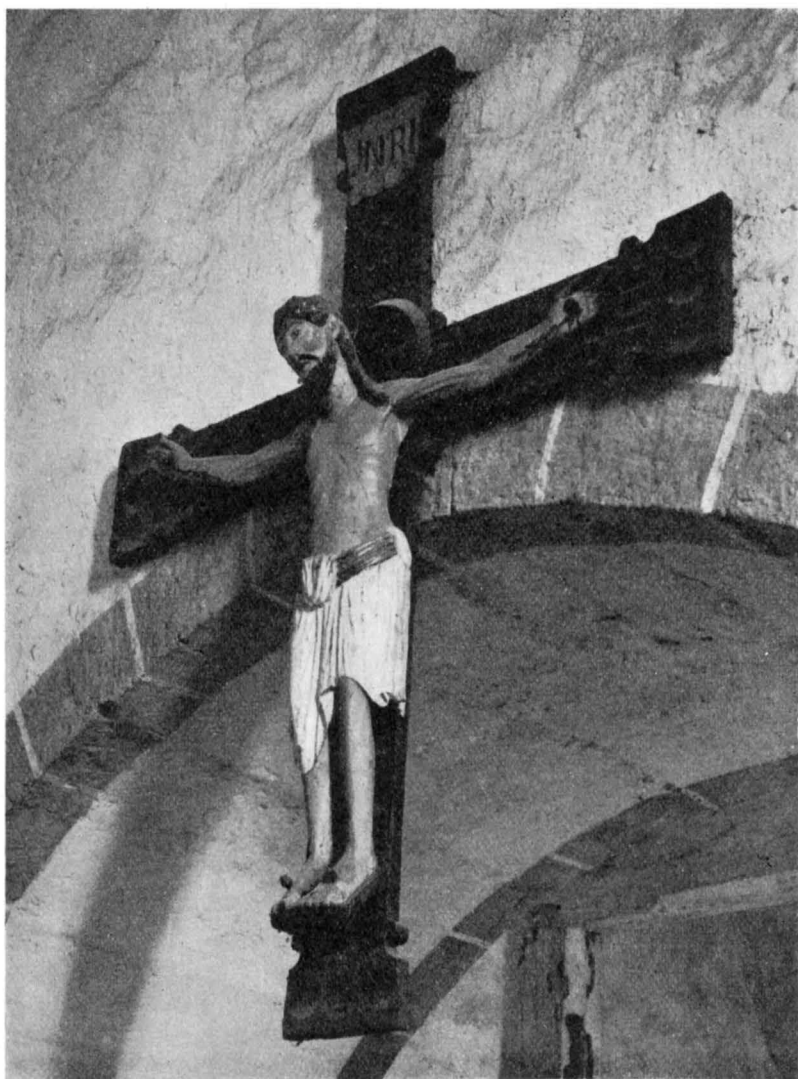

Fig. 434. Hejdeby kyrka. Triumfkrucefiks, omkr. 1200.
Triumphkrucefiks. Um 1200.

Fig. 435. Hejdeby kyrka. Altaruppsats.
1745.
Altartafel, 1745.

Fig. 435a. Hejdeby kyrka.
Målning på dörr till väggsåp.
Malerei in einer Wandnische.

En avskränkning i korets nordöstra hörn tjänstgör som sakristia: gråblå med gråa fyllningar, de kontursågade dockorna i övre fälten vitblå marmorerade. Troligen slutet av 1700-talet.

BÄNKAR

Korbänk vid korets norra vägg; skärmens fyllningar: målade ornament i rokoko, blått, rött, vitt på grå botten; gulbrun ådring på ramarna; blåa, blågröna, röda och vita lister. Tillkommen 1734 (RÅK.), målningen senare.

Under korbänkens och sakristians framsidor ligger en furustock eller -planka, som har flera, nu igensatta urtagningar; den synliga kanten på stocken är profilerad med trenne spår på gotiskt sätt (lika spår-profil på dörrarna till skåpet i korets norra vägg). Denna stock jämte en som stöd under ett säte i korbänken (intill triumfbågsmu-

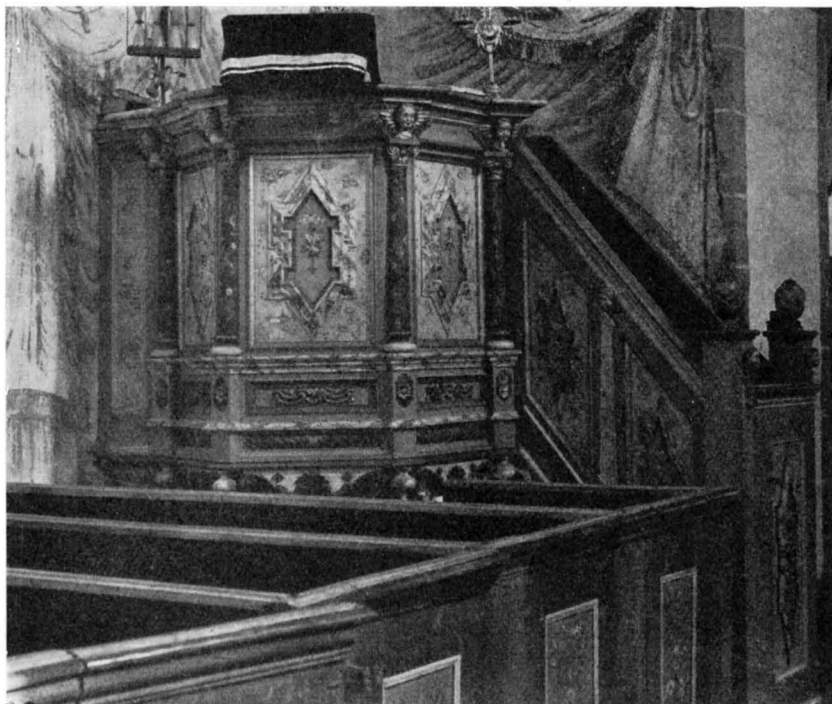

Fig. 436. Hejdeby kyrka. Predikstol, 1766—93.
Kanzel, 1766—93.

ren) använd ekplanka (med ett spår i sned riktning från ena kanten inåt) härstamma utan tvivel från medeltida korbänk eller korstolar.

Medeltida bänk (fig. 443), furu, björk, ek; ringsvarvade stavar; i ytorna ringar inristade, så på fram- och ryggidor. L. 237 cm, H. 114 cm. Står undangömd på orgelläktaren- 1200-talet.

Två delar av ryggstycke till medeltida bänk (fig. 441) nu använda som bröstning i orgelläktaren; ringsvarvade stavar; hela och halva cirklar bilda dekoreringsmönstret på baksidornas ytor; på fram- sidorna drakmönster; framsidorna målade: blått, rött, grönt, vitt, brunt. Ett gavelstycke till samma bänk. 1200-talet.

Bänkarna i långhuset äro slutna (fig. 432, 433), 1700-talets början(?). Fyllningen blå med skära rosor, ramverket brunådrat, troligen slutet av 1700-talet. I Prot. för den 27 april 1794, läses: »Sedan Hans Hansson Norbys hustru i Heideby för v: p: Hägg beklagat sig, at i den främsta bäncken af qwinfolksraden, under prädikstolen, wore alt för besvärligt at sitta för gifta hustror, serdeles för de hafwande,

Fig. 437. Hejdeby kyrka. Madonna,
slutet av 1100-talet.
Madonna, Ende des 12. Jhds.

Fig. 438. Hejdeby kyrka. Biskop,
Nikolaus(?), omkr. 1310.
Heiliger Bischoff, um 1310.

Fig. 439. Hejdeby kyrka. Sankt Olof,
omkr. 1370—1410.
Sankt Olof, um 1370—1410.

Fig. 440. Hejdeby kyrka. Aposteln Petrus?
Omkr. 1325.
Der Apostel Petrus? Um 1325.

emedan prädikstolen, som till en del går öfver in i bänchen, gör trängsel och medför swårighet; proponerades för församlingen och afgjordes, at i den främsta bänchen, skulle Norbys ungdom och ogifta folk hädanefter hafwa sitt säte, och i den nest bakom alla gifta hustror, serdeles de gamlaste och gifta — — —».

Läktare (fig. 433), med 4-stämmigt orgelharmonium; läktarfasaden hopsatt av medeltida korbänkryggstycken (se ovan), grön-röd-blå-vit-målade, och blåmålade, röddekorerade balusterdockor; uppsattes förmodligen 1883, vilket årtal står på en kolonn under läktaren. Denna har synbarligen ursprungligen ej gått så långt fram; de bakre kolonnerna äldre. Under läktaren är en brädvägg, som avspärrar tornrummet från långhuset; i den målade dekoren ingå både rosenkvistar såsom å bänkarna och rokoko-sköldar såsom å korbänken.

Stol av furu, omålad, enkelt 1700-talsarbete, i sakristian.

Kyrktagningspall, enkel, utan klädsel, målad blå med vita kanter, märkt »1819».

Nummertavla, svart med bronserade kanter; på baksidan: »L. N. R. 1860». H. 101 cm.

DOPFUNT

Dopfunten (fig. 442), av kalksten; röd- och blåmålad. H. 95 cm. Dopfundens lock, delvis sönder, är troligen från 1250-talet, således samtida med funten.

Dopbäcken av mässing, 1600-tals, med koncentriska cirklar på bottens utsida. H. 9 cm, Diam. 25,5 cm.

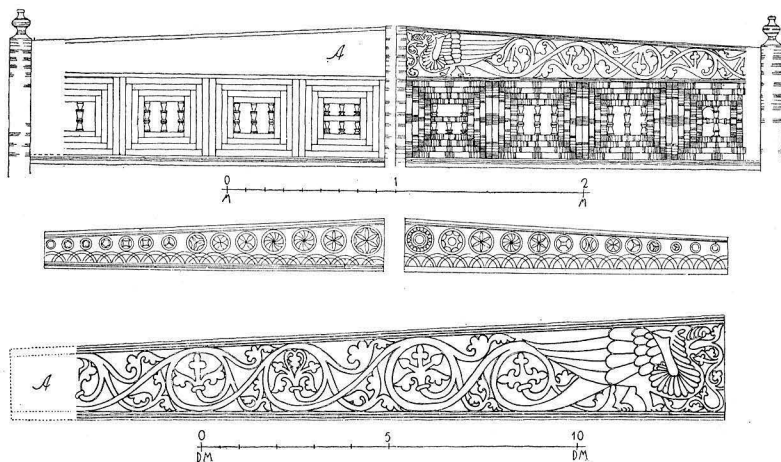

Fig. 441. Hejdeby kyrka. Delar av bänk från 1200-talet, nu använda som bröstning i orgelläktaren, uppbyggd 1883.

Teile eines Gestühls aus dem 13. Jhd., nun als Brüstung der Orgelempore verwendet.

Kalk av silver, invändigt förgylld. Stämplor: A M L (= A. M. Lundström) — W (= Visby) — N 3 (= 1819) — tre kronor. Uppstucket: »Heideby kyrka tillhörig». H. 24 cm. Paten till kalken, silver, lika stämplor. NATTVARDS-KÄRL

Kalk, sockenbuds, av tenn, jämte paten. Stämpel i botten på kalken: Ängel (?). H. 13 cm.

En 8-pipig ljuskrona, mässing, skänkt 1794. H. 57 cm.

En 32-pipig ljuskrona, mässing, gåva 1906 H. c:a 140 cm.

Två mässingsljusstakar, drivna, H. 24,5 cm. 1600-tals.

Två mässingsljusstakar, H. 19,5 cm. 1600-tals.

På pallen i predikstolen en dyna, 35 × 23 cm, på översidan röd grov vävnad med ylletrådsbroderier: Vitt, två slags blått, grönt, två slags ljusrött; inom en krans i mitten: »1740» över ett hjärta; blomstermotiv. För ett par år sedan restaurerades broderierna pietetsfullt av en församlingsbo, då också själva dynan nysyddes.

Trenne Hedengrahns-tavlor i svarta hopplistramar: Jubelfest-tavlan 1693, Karl XI:s begravningstavla 1697, Narvatavlan 1700. BELYSNINGS-REDSKAP

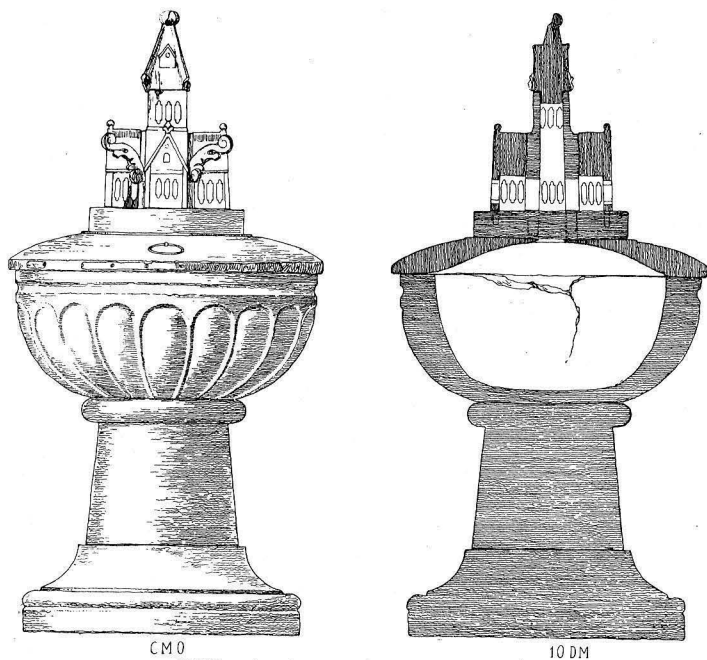

Fig. 442. Hejdeby kyrka. Dopfund av kalksten, 1250-talet.
Taufstein von Kalkstein, 1250:er Jahre.

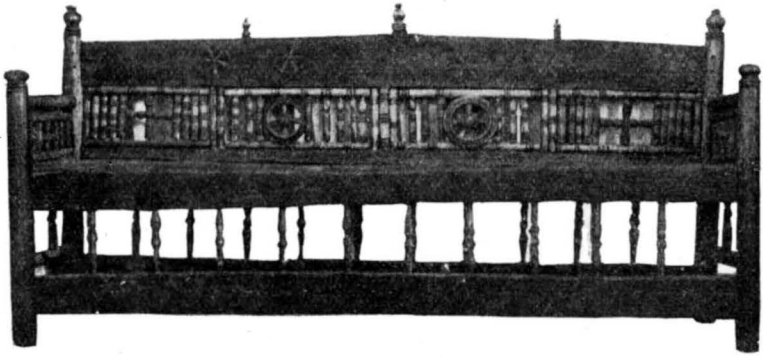

Fig. 443. Hejdeby kyrka. Bänk från 1200-talet.
Gestühl aus dem 13. Jhd.

Skepp, hängande i långhusets västra travé, tremastare med inskrift på kölen, vilken anger 1808 som tillverkningsår.

Kollekttavla, av trä, medeltida; svarta och gula färgspår på gaveln. L. 26 cm. Fornsalen (B. 907).¹

Två kollekttavlor (fig. 444) av trä, med skulpterade, förgyllda och försilvrade gavlar, tavlorna grön- och rödmålade, samt daterade »Anno 1746 — Hans Norbys». L. 50 cm. Fornsalen (B. 906, 907).²

Som trampsten utanför kordörren ligger en medeltida gravhäll med inhugget malteserkors i mitten och utnött runinskrift utefter kanterna. 1797 fanns ännu i koret en gravsten från 1597 med inskrift: »Her hvilar under denne sten Anne Rasmusdotters gudfrygtige ben».³

RINGKLOCKA

Klocka i tornet; H. 62 cm. Enligt inskription omgjuten 1842 i Stockholm av Fred. Seipel och J. G. Liljendahl.

Ringklubba, enkelt skuren kloss med ristade eller skrivna date-ringar: 1723 D 17 I V N — 1804 D 5 I U N — 1823 d 9 M A I — 1824 —» m. m. L. 23 cm.

SPEGELS
INVENTARIUM

I SPEGELS inventarium 1680 (visitation i maj 1682) förtecknas:

- »Inventarium uti Heijdebys kyrekio.
- Een kalk oc disck af then
- Een thenflaska
- Een messehake
- Een röckljn

¹ ROOSVAL, Medeltida konst, s. 44.

² LUNDMARK, Kyrklig konst s. 66.

³ HILFELING, Fm. 57: 4, s. 97.

Ett brudesäte
 Ett band som prästen brukar
 Een liusekrona af järn
 Ett rödt altarkläde (är nu swertat)
 Een altarduck
 2 stykken liusstakar af then
 M: Hindrich Tomessons psalmebok
 Et låås åth skåpet
 Een beslagen kista
 It bekken til funten
 Härefter följer, senare tillskrivet (omkr.

1700):

En jernskyffel
 En liusestaka af iern med 2 pipor
 En svensk psalm- och ewangeliibok in 8:vo
 En ny handbok in 4:to, af kongl. maj:t förärat
 Doct. Swebilii cathechismus
 Ett svart st. walmar a 7 alner
 Then nya svenska psalmboken in 4:to.»

Fig. 444. Hejdeby kyrka.
 Kollektavla 1746.
 Kollektentafel 1746.

Sammanfattning av Hejdeby kyrkas konsthistoria.

I. Nuvarande kor med absid, omkr. 1200; bygges möjligen som ny koravdelning till ett äldre långhus av trä. Madonnabild (1175—1200); triumfkruzifix. (Fig. 445 A.)

II. Nuvarande långhus; detta får, i motsats till koravdelningen, kant-skoningar kring dörr- och fönsteröppningar av huggen sten; 1200-talets förra hälft. Figurmålning i absiden samtidigt eller något senare. (Fig. 445 B.)

III. Torn bygges i väster; omkr. 1280 (1281 enligt STRELOW). Dopfunt från århundradets mitt. (Fig. 445 C.)

IV. Träskulptur: Petrus (?), Nikolaus (?) och Olof; 1300-talet.

V. Kalkmålning. 1400-talet.

VI. Predikstol 1598.

VII. Draperimålning i absiden och i långhuset samt altaruppsats av Johan Hernell 1745. Predikstol omkr. 1776, färdig 1793. Bänkmålning.

Zusammenfassung.

I. Jetziges Chor mit Apsis (Abb. 422, 423), welches möglicherweise an ein älteres hölzernes Langhaus angeschlossen war. Das Portal erinnert an dasjenige der Cistercienser Klosterkirche in Roma (Abb. 428). Um 1200. Ungefähr gleichzeitig hölzerne Madonnenstatue, schwedische Arbeit französischer (chart-reser) Tradition (Abb. 437). Triumphkruzifix (Abb. 434).

II. Jetziges Langhaus (Abb. 429). Man bemerke dass die Eckbänder hier fein behauen sind, was im Chorabteile nicht der Fall war. Erste Hälfte des

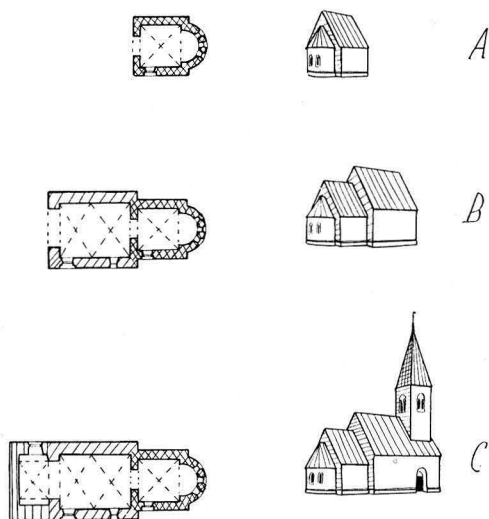

Fig. 445. Hejdeby kyrka. Schematisk utveckling,
jfr plan, fig. 423.

Schematische Entwicklung des Kirchengebäudes. Siehe
auch Grundriss, Fig. 423.

13. Jhds. Figurale Malerei in der Apsis ungefähr gleichzeitig oder etwas später. Technik der Gewölbe gleich den Gewölben im Chore von S. Marien in Wisby, welches 1226 eingeweiht wurde.

III. Der Turm (Abb. 424, 426) wahrscheinlich 1281 (nach STRELOW). Als Portal wird eine ursprünglich dem Langhause gehörige Türeinfassung benutzt (Abb. 427). Taufstein mit gleichzeitigem hölzernem Deckel in der Form einer Kreuzkirche.

IV. Hölzerne Statuen (Abb. 438—440): 14. Jht. Besonders bemerkenswert der schöne Bischoff von ca 1310, hochgotische Arbeit des gotländischen, französisch influierten sog. »Bunge-Meisters».

V. Muralgemälde, nur unbedeutende Reste sichtbar. 15. Jht.

VI. Kanzel 1598. Nur Reste erhalten.

VII. Altaraufsatz (Abb. 435) von Johan Hernell 1745. Gemalte Draperies in der Apsis. Kanzel fertig 1793. Malerei des Gestühls, hiermit das ganze Innere abgestimmt in graubraun, graublau mit rot, weiss und etwas grün.

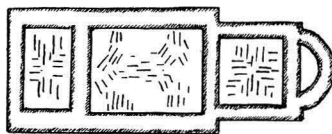

Fig. 445 a. Hejdeby kyrka. Valvschema.
Plan der Gewölbe.

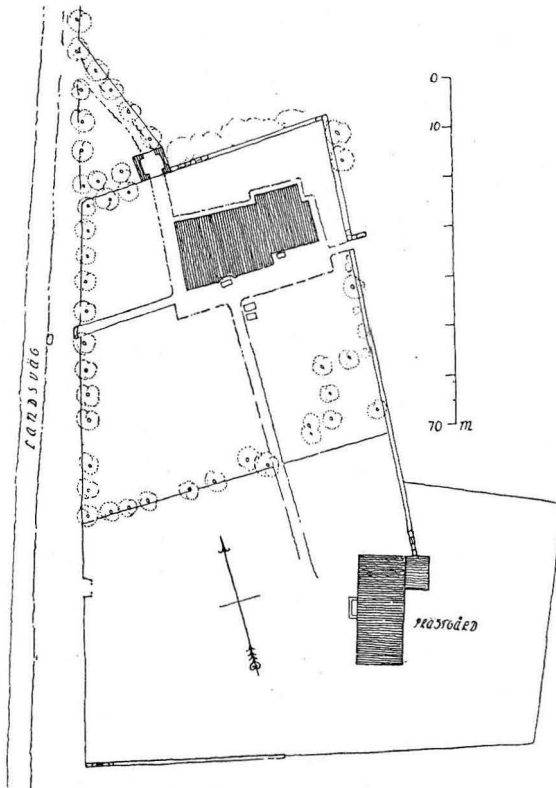

Fig. 446. Endre kyrka. Situationsplan.
Lageplan.

ENDRE KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN, NORRA
TREDINGEN, BRO SETTING, ENDRE TING, VISBY STIFT,
NORRA KONTRAKTET.

Tryckta källor (se även föregående samt nothänvisningar): BRUNIUS II — ROOSVAL, Kirchen. — WENNERSTEN, Något om Endre kyrka — — —, i G. A. 27 jan. 1916. — ROOSVAL, Endre kyrka i Aftonbladet, 7 maj 1916. — AMBROSIANI.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: A. T. A.: P. A. SÄVES berätt. 1864; ca 15 fot.; teckn. av O. SÖRLING; akvareller efter glasmålningar av TÖRNGREN och MEUKOW. — B. St.: Detalj av tornbågen, 1890-talet; uppmättningsritn., förslag omkr. 1900, av GUST. E. PETTERSON och NILS PETTERSSON.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: Räk. från 1631. — Prot. från 1633.

Kyrkogården.

MUR

På norra och östra sidorna om kyrkogården går en mur fram, oregelbundet byggd av kalkstensflisor utan bruk. H. 120—170 cm, B. 80—110 cm. På västra sidan, utefter landsvägen, finns endast terrassmur, kallmur av huggna block. H. ca 130 cm. Dylik stödmur finns även på norra sidan, från västra hörnet fram till kyrkogårdsportalen (fig. 447). Denna är uppförd av kalksten med vitputsade ytor. De båda rundbågiga öppningarna inramas av putsfri, huggen kalksten. Invändigt äro sittnicher, triangulärt avtäckta; i vardera nischen finnas tvenne mindre förvaringsnicher, en ovanlig anordning. Tunnvalv, troligen slaget i senare tid. Spåntak. Utom nu nämnda ingång till kyrkogården finns en enkel murgenombrytning i

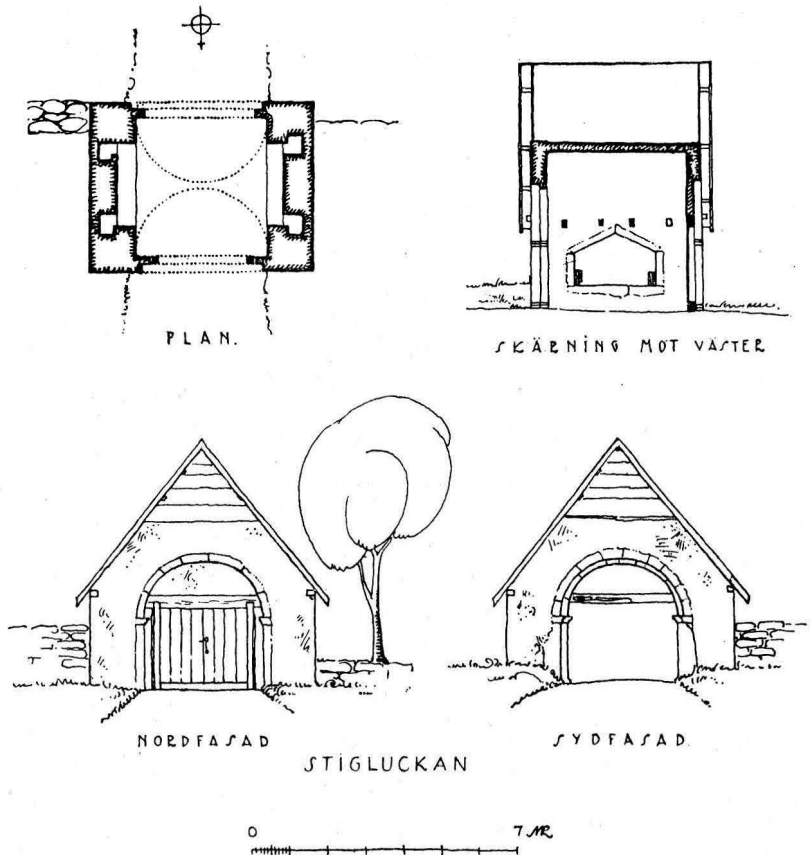
KYRKOGRÄDS-
PORTAL

Fig. 447. Endre kyrka. Kyrkogårdsportal.
Mittelalterliches Friedhofsportal.

östra kyrkogårdsmuren samt en uppgång, trätrappa, från landsvägen (på västra sidan) och en öppning i järnträdsstängslet i söder, som skiljer kyrkogården från prästgårdens ägor. Situationsplan fig. 446.

Kyrkobyggnaden.

Den genom sitt läge vitt omkring synliga anläggningen består av kor med sakristia och värmekammare på nordsidan samt långhus med i västpartiet till synes inbyggt torn, vilket nedre delar visa sig vara de äldsta bevarade i nuvarande byggnad (fig. 449). Plan fig. 448. Sektioner fig. 450—451.

PLAN, SEKTIONER

Ehuru byggnaden undergått många förändringar, vilka tydligt kunna avläsas på de vid sista restaureringen från puts befriade huvudfasaderna, ger exteriören en bild av en arkitektoniskt väl sammanhållen murmassa. Långtifrån får den resande från Visby syn på den monumentalast västfasaden. Tornets höjd är ju ej ovanlig för gotländska landskyrkor, men den vidsträckt sänkan nedanför landsvägen väster om kyrkogården accentuerar höjd- och breddmåten.

De nämnda äldsta delarna i tornet, likaså långhusets sydfasad äro uppförda av finhuggen kalksten, en del (äldre) stenar med putsgräns; materialet i övrigt, med undantag för socklar och öppningsomfattningar, som likaledes äro av finhuggen sten, är endast tuktat. Utom

MATERIAL

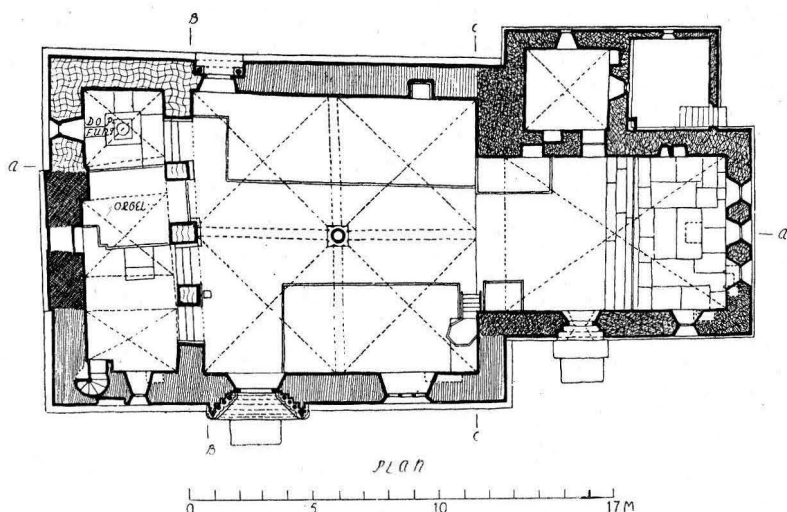

Fig. 448. Endre kyrka. Plan.
Grundriss.

långhusets nordvägg och östra gavelfält, samt sakristians och värmekammarens väggar, som äro belagda med vit puts, äro ytterväggarna oputsade. I långhusets södra vägg äro delar av en rundbågsfris oregelbundet inmurade, samt ett block med skulpterad framställning av en drake med treflikig svanspets, som mellan sina tassar håller ett människohuvud (fig. 454). Rundbågsfris och drakskulptur äro lämningar av en äldre byggnad. Sockelgesimsen på tornets västsida är sammansatt av två smala, obetydligt konkava skråkanter, fig. 453 *b*; förmodligen har sockeln på den ursprungliga anläggningens östra delar haft enkel dylik skråkant; då marken lutar mot väster, fick tornet tvenne sockellister, den ena ovanpå den andra; sockeln på koret och sakristian har en bredare skråkant (fig. 453 *c, d*); sockeln på långhuset har starkt framspringande attisk profil (fig. 453 *a*), som på sydsidan är satt på en grundmur av omväxlande röda och gråa finhuggna block. Långhusets yttertak och tornets spira äro belagda med spån, korets, sakristians och värmekammarens vattentak med tegel. Altarförhöjningens golv är av sten, övriga golv av trä.

Koret har kryssvalv med spetsbågiga sköldbågslinjer (i norr och söder nästan rundbågiga, enär koret är rektangulärt), långhusvalven, fyra kryssvalv med stöd på murarna och en mittkolonn, ha spetsbågiga vägglinjer; nordöstra valvets norra sköldbågslinje är dock rundbågig. De trenne valven i västpartiet äro spetsbågiga kryssvalv; av dessa tre valv är åtminstone det nordligaste nyslaget av kalksandstegel. Sakristian har rundbåigt kryssvalv. Kolonnens bas i långhuset har kraftig vulst med hörnblad, hålkäl och vulst samt kapital med akantusliknande blad i relief (fig. 463). Gördelbågarna äro av finhuggen sten. Kragstenarna i norr och söder äro i konform med skulpterade lansettlika blad nedtill.

Som redan är nämnt, finnas kyrkans äldsta delar i väster. Vid granskning av exteriören får man byggnadshistorien klar i sina huvuddrag: En äldre, nu riven kyrka med torn i väster, av vilken tornet återstår, medan denna äldre kyrkas övriga delar blivit ersatta med nuvarande kor och långhus. Genom senare, på olika tider tillkomna tillbyggnader norr och söder om tornet har bildats en gemensam västfasad av långhusets bredd.

TORN- ELLER
VÄSTPORTAL

Tornets portal (fig. 456 *c*) i väster, nu igenmurad, är utvändigt rundbågig, invändigt triangelbågig, utan någon som helst utvändig omfattning, list eller dylikt. Invändigt, upptill, äro i putsen ristade »stenar», omväxlande röd- och gråmålade; troligen medeltida dekorering.

Fig. 449. Endre kyrka. Exteriör från sydväst.
Aussenansicht von Südwesten.

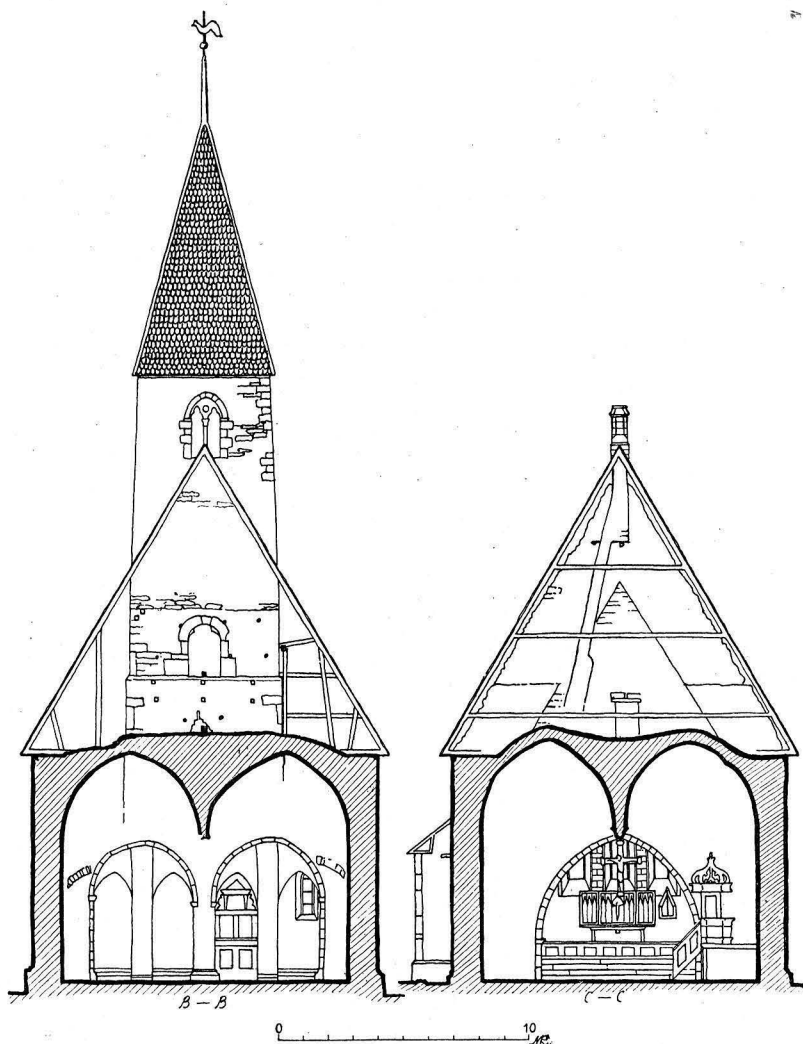

Fig. 450. Endre kyrka. Sektion mot väster och öster.
Querschnitt des Langhauses gegen Westen und Osten.

Den ursprungliga nedersta tornvåningens rum, »ringkammaren», står i förbindelse med rummen norr och söder om tornet genom spetsbågiga genombrytningar i tornmurarna (i norr och söder) av nästan hela tornets bredd. Norra sidorummet, numera dopkapell, har i väster ett spetsbågigt fönster med stenkarm, som upptill har klöverbladsform; saknar huggna omfattningar. Södra sidorummet, »botgöringscellen» (ang. dennas ursprungliga funktion se Väst-

DOPKAPELL

BOTGÖRINGS-
CELL.

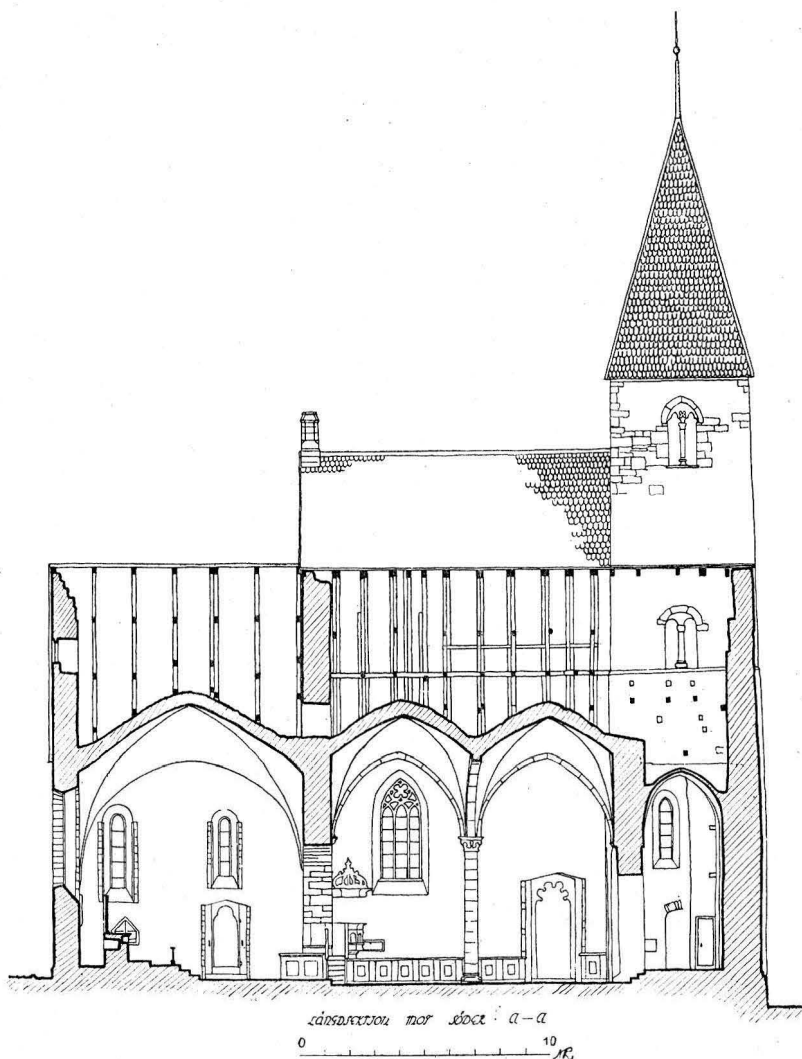

Fig. 451. Endre kyrka. Längdsektion mot söder.
Längsschnitt gegen Süden.

kinde kyrka, s. 193, not 1), har fönster i söder, spetsbågigt och utan kantskoning, således likt dopkappellets fönster. Botgöringscellen har förut haft direkt ingång utifrån, en nu igenmurad rundbågig dörröppning med en profilerad yttre inramning (fig. 456 *a, b*) och invändigt troligen låg triangelbåge, av vilken några stenar synas inifrån. I botgöringscellens sydvästra hörn finnes ett — som nedan skall visas ej ursprungligt men dock medeltida — trapphus inbyggt.

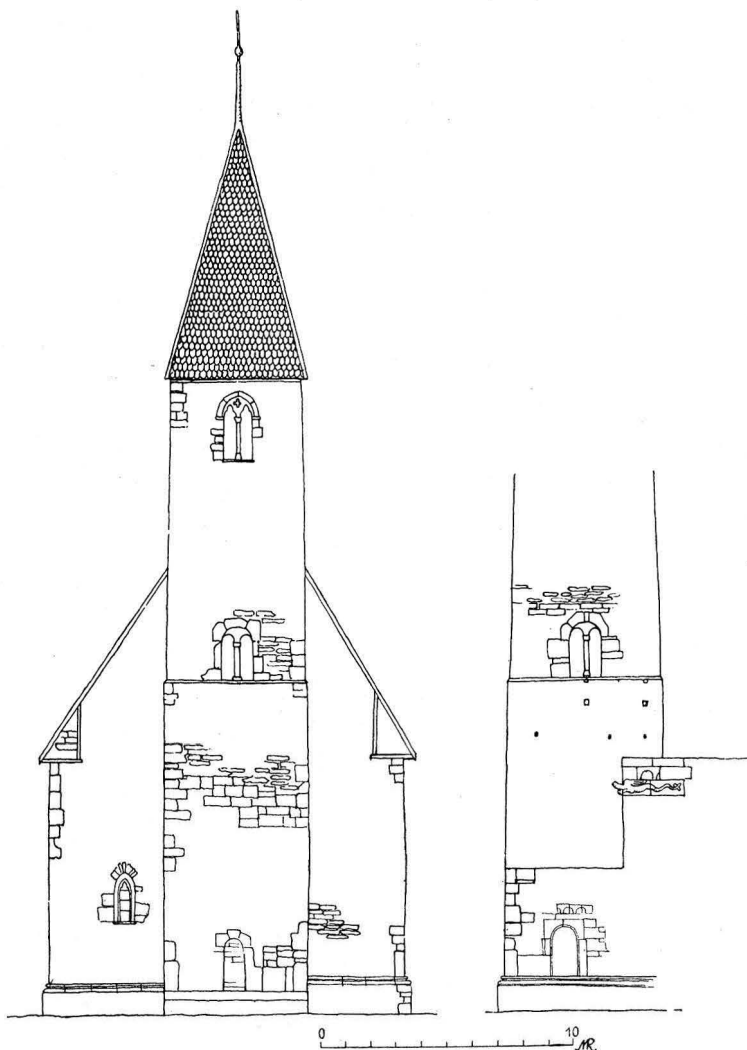

Fig. 452. Endre kyrka. Uppmätning av västfasaden samt västligaste delen av sydfasaden; botgöringscellens ursprungliga höjd är markerad på högra bilden (jfr s. 409).

Aufriss der Westfassade und des westlichsten Teils der Südfassade; rechts ist die ursprüngliche Höhe der Pönitenzzelle angegeben (cf. S. 409).

Tornets övriga våningar (fig. 451) skiljas åt genom bjälklag; den undre är som nämnt, överväld med kryssvalv. Av de fyra rundbågiga ljudöppningarna ligga tre under det nuvarande långhustaket, endast en, den i väster, är utifrån synlig. De rundbågiga öppningarna i väster, norr och söder tudelas av en kolonnett, som stöder två rundbågar. Kolonnetten har tärningskapitäl samt bas med stor vulst

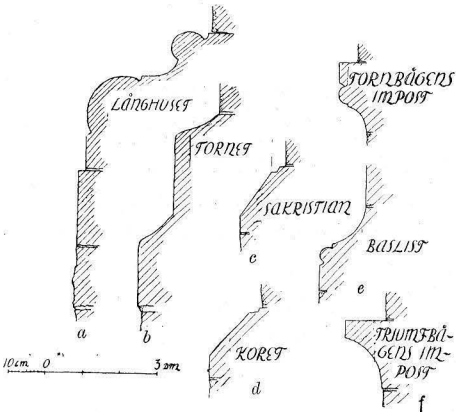

Fig. 453. Endre kyrka. *a—d* sockelprofiler; *e* profil av tornbågens impost och bas; *f* profil av triumfbågens impost.

a—d Sockelprofile; *e* Impost- und Basprofile des Turmbogens; *f* Impost des Triumphbogens.

och förkrympta hörnblad; kolonnetten i väster är ny; i östra ljudgluggen är kolonnetten borttagen. De fyra spetsbågiga ljudöppningarna högre upp i tornet äro på enahanda sätt tudelade, ehuru med spetsbågiga småbågar uppstigande från de bägarliknande kapitäl.

Koret har på sydsidan rundbågig portal (fig. 466) med tvenne murhörn utanför posten på var sida om öppningen. Bågarna på hörnen och posterna äro trebladiga. Invändigt triangelbåge med endast de vertikala hörnen, ej bågen, av finhuggen sten. Gulbrun bräddörr; bom i ränna. Två rundbågiga fönster på samma sida som portalen ha likaledes endast vertikal hörnskoning. Korets tre rundbågiga östfönster däremot ha hel kantskoning invändigt. I portal- och fönsterbågarna utåt är stenen omväxlande röd och grå.

I korets norra mur är en rundbågig ingång till sakristian, som har ett rundbågigt, 1915 upptaget fönster mot norr. I öster finns en ursprunglig rundbågig dageröppning, nu förbyggd av värmekammaren. Sakristians dörr, i öppning av finhuggen sten, har bräddörr med medeltida nyckelskylt och ringbeslag.

25. Sveriges kyrkor. Gotland I.

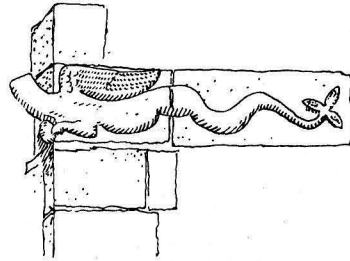

Fig. 454. Endre kyrka. Skulptur innmurad i långhusets sydmur. Drache, Skulptur an der Südmauer des Langhauses.

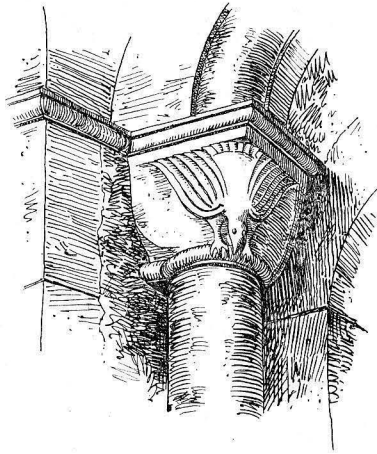

Fig. 455. Endre kyrka. Kolonnetkapitäl i långhusets nordportal. Kolonnetkapitäl des Nordportals des Langhauses.

KORPORTAL

Öster om sakristian ligger den 1915 byggda värmekammaren, som har ingång österifrån.

LÅNGHUSETS
SYDPORTAL

Långhusets portal på sydsidan (fig. 459—461) spetsbågig, har tre kolonnetter (nya 1915) innanför det kolonnettknippe, som bär upp omfattningens yttersta båge; alla baser på östra och västra sidorna äro huggna i ett stycke, likaså kapitäl; de senare ha bladstänglar i hög relief. Tympanonflisan är flerpassig. I vimpergfältet ovan portalöppningen är en relief, lejon med lamm (?) av äldre datum än portalen, inmurad. Invändigt har portalen triangelbåge, putsad, med endast de vertikala hörnen av finhugget material. Gulbrun bräddörr; bom i ränna. Öster om portalen är ett spetsbågigt fönster, tredelat, med spröjsverk av kalksten; det saknar kantskoning invändigt. I

NORDPORTAL

långhusets nordmur finns en rundbågig portal (fig. 457) med kolonnetter mellan murhörnen och posterna; kolonnetterna ha örncapital (fig. 455) och attiska baser med hörnblad. Invändigt triangelbåge; inga huggna omfattningar. Tjärad dörr, av tvenne plankor, den mellersta ek (58 cm bred), de båda andra furu, hopfogade med dymlingar; medeltida ringbeslag av järn. Nordportalen är tydligtvis ombyggd.

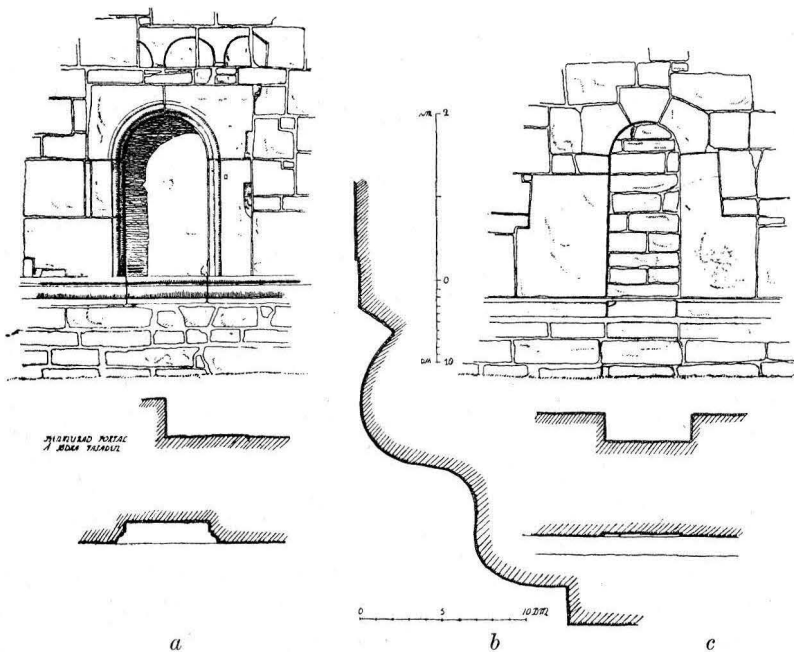

Fig. 456. Endre kyrka. *a* Penitenscellens portal; *b* profil av portalen fig. *a* *c* tornportal.

a Portal der Penitenscelle, *b* Profil des Portals *a*; *c* Turmportal.

I fönstren i koret och långhuset finns målat glas med bibliska scener. Glaset är till största delen nytt, endast ett mindre antal bitar äro medeltida (se nedan)¹.

Triumfbågen är lagd spetsbågig med omväxlande gråa och röda stenar. Den ursprungliga tornbågen finns nu ej kvar. De båda bågarna i väster med huggen kantskoning ha varit tydligt spetsbågiga men genom för stor belastning deformerats och fått utseende av nära nog runda bågar. I bågarna ha, redan under medeltiden, murpelare uppförts. 1915—1916 slogos mindre spetsbågar i öppningar (fig. 450, 463).

Innerväggarna äro slätputsade, vitkalkade. I koret och långhuset finnas medeltida målningar, som beskrivas nedan.

Centraluppvärmning med panna i den förut omtalade värmekammaren bredvid sakristian, norr om koret.

¹Jfr BRUNIVS II, s. 166, 167.

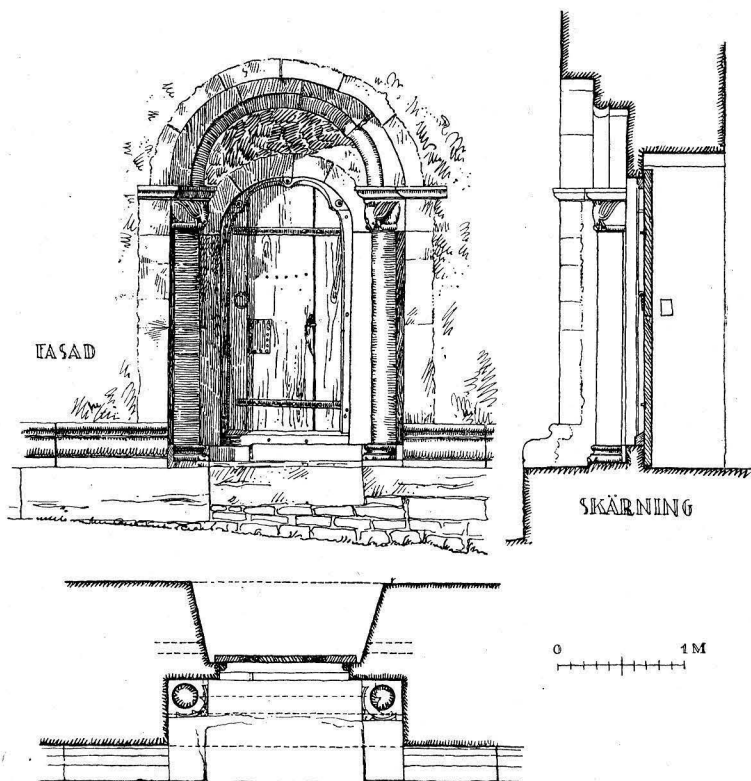

Fig. 457. Endre kyrka. Långhusets nordportal.
Nordportal des Langhauses.

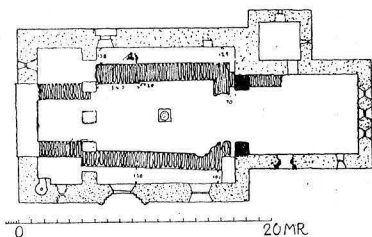

Fig. 458. Endre kyrka. Plan med intecknad grund av en äldre kyrka. Funnen vid restaurering 1915—16. Grundriss mit eingezeichneten Grundmauern einer älteren Kirche, bei der Restaurierung 1915—16 angetroffen.

Medeltida glasmålning.

I korets tre östfönster finnas glasmålningar, av vilka följande äro medeltida arbeten (fig. 467—471).

I norra fönstret två fält. Det nedersta framställande Kristi dop med inskrift JOHANNES IHC. Bårder av svarta och vita pärlband och gul ranka på svart botten med treflikiga halvpalmetter. Jordan är ett koniskt vattenberg infattat i en gul strandbård. Kristi kropp varmt brunröd, gloria gul och röd. Blå fond. Johannes i gul och grön dräkt med röd gloria. Ängeln med grön och röd klädnad samt gul och svart gloria, vingar rödbruna och grågröna.

I övre fältet Kristi intåg i Jerusalem. Bårder, fond och glorior såsom i föregående scen. Kristus sittande enligt bysantinsk ikonografi, klädd i purpur och kobolt. Apostlarna i gult och grönt samt något rött. En gosse i kort gul skjorta breder ut en karminröd rock under den gråvita åsnans hovar. Stadsinvånare i grönt, purpur och karmin; långa bruna palmgrenar. En kvinna bär ett barn. Bakom dem Jerusalems port i gråvitt och gult. Inskrift: IHC. XHGIHI. VO.

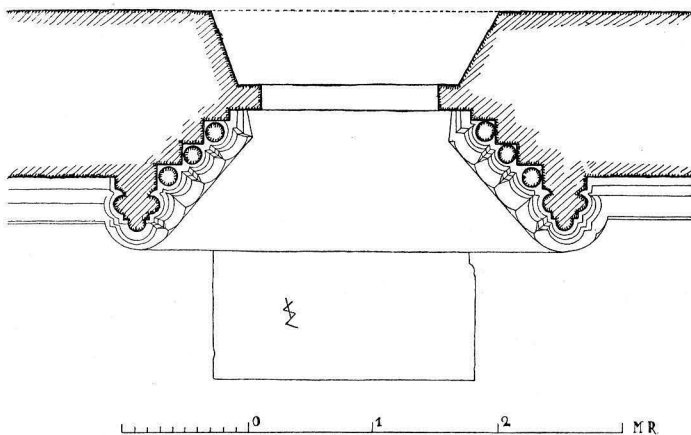

Fig. 459. Endre kyrka. Plan av långhusets sydportal. Grundriss des Langhausportals.

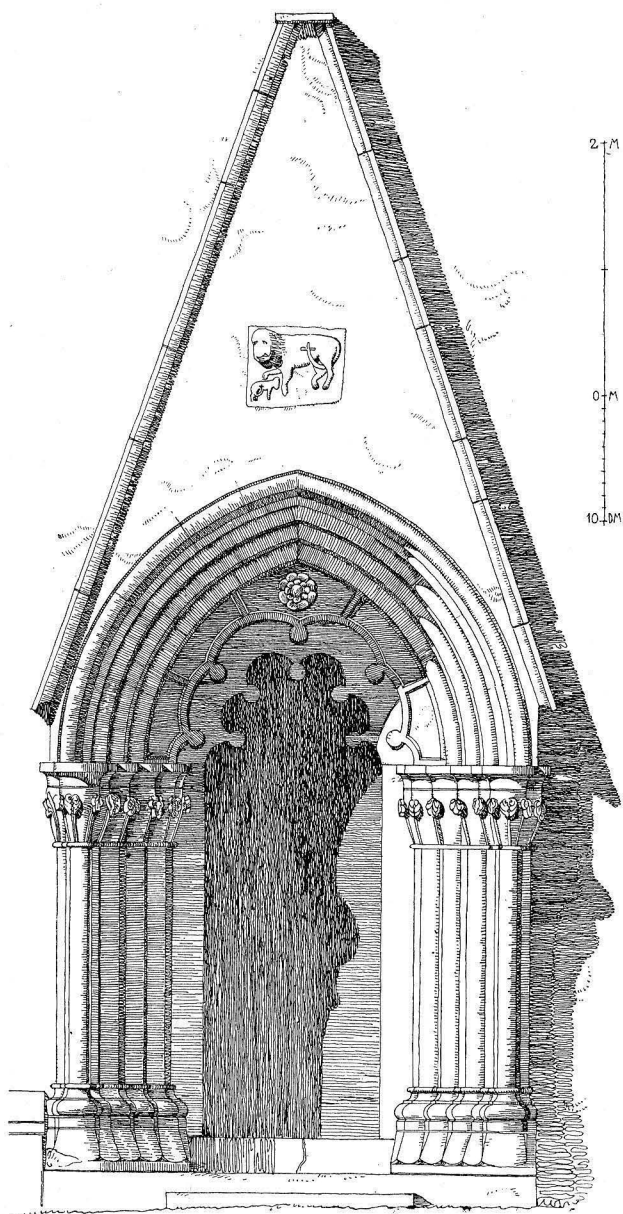

Fig. 460. Endre kyrka. Långhusets sydportal.
Südportal des Langhauses.

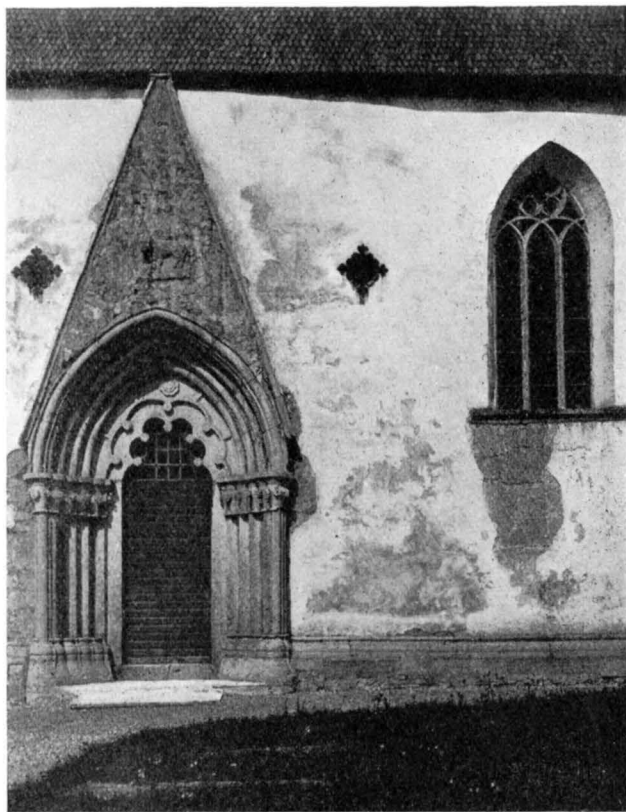

Fig. 461. Endre kyrka. Långhusets sydportal.
Südportal des Langhauses.

I mittfönstret finnas två fält. Det översta med tronande Kristus i grönt och vitt, gloria grön och gul, kudde röd, tron gul och svart.

Nedanförs syns Kristi himmelfärd. Berget, med avtryck av Kristi vänstra fot, är format som ett altare. Apostlar och Maria: Vitt, blått (kobolt), gult, grönt och rött. Tre huvuden i scenen äro nya. Svickelfigurena — profeter och apostlar — äro medeltida i hela detta fönster utom de båda nedersta paren. På deras språkband synas inskrifter: Vid översta norra ängeln: VIRI GAILE QVID STA . . . Södra ängeln: . . . QVĒ. ADMODV̄. VOS (?) Dessa inskrifter motsvara troligen Apostlag. 1 : 10—11.

Därunder på norra sidan en apostel. Inskrift: SICVT. AQLA. PV. . . . AS. AD. VOL. PVLLOS. Denna och andra inskrifter vid svickelfigurena äro ännu icke tolkade.

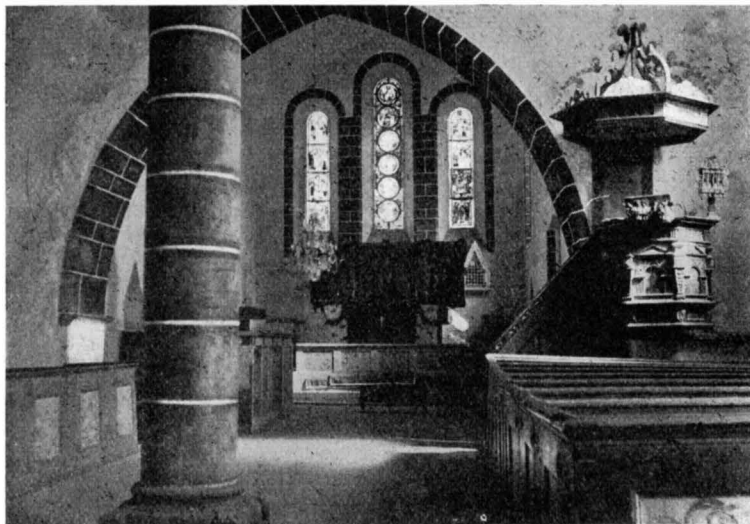

Fig. 462. Endre kyrka. Interiör mot öster efter restaureringen.
Das Innere gegen Osten nach der Restaurierung.

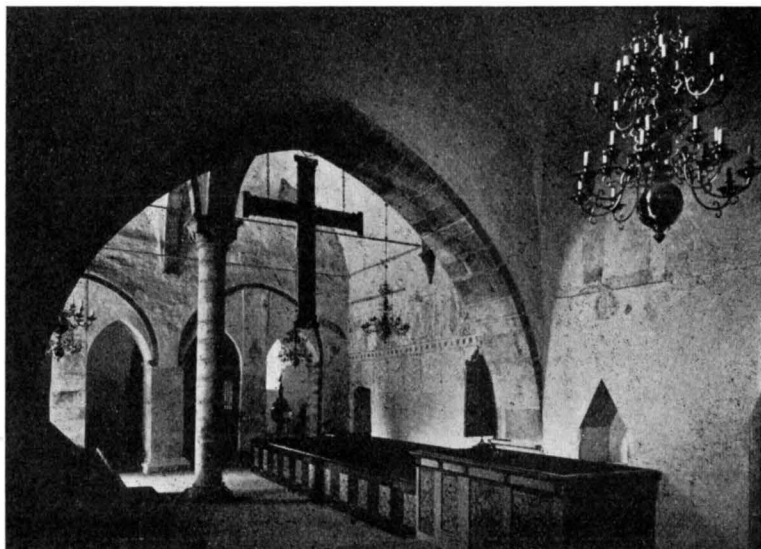

Fig. 463. Endre kyrka. Interiör mot väster efter restaureringen.
Das Innere gegen Westen nach der Restaurierung.

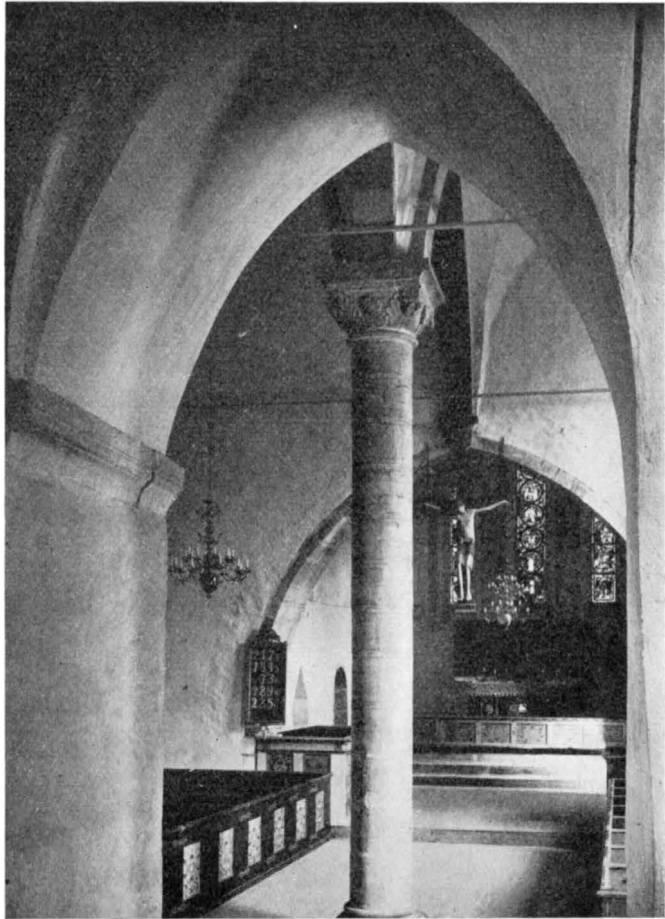

Fig. 464. Endre kyrka. Interiör mot öster efter restaureringen 1915—16.

Das Innere gegen Osten nach der Restaurierung 1915—16.

Dessa målningar äro arbeten av en på Gotland efter 1200-talets mitt verksam skola». ¹⁾ I övriga fält i östfönstren finnas mest nya glasmålerier i s. k. medeltidsstil från 1900-talet.

I östra korväggens sydfönster ett tapetmönster med ljus brungrön akantus, röda och gröna fyrkanter, bruna halveirklar (fig. 467). Översta fältet är äkta, bården dock ny. De övriga fälten modern komplettering.

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 91. Roosval har gjort beskrivningen ovan av glasmålningarna 1929.

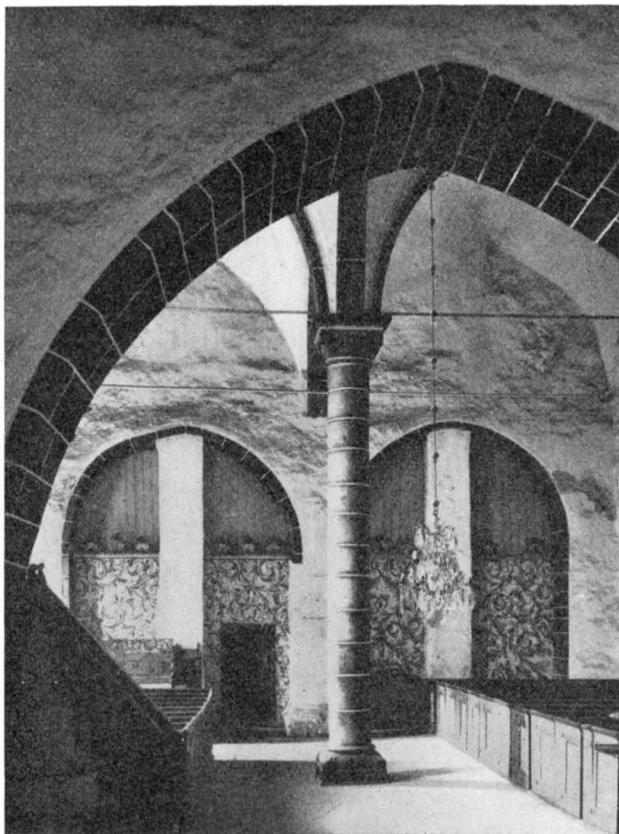

Fig. 465. Endre kyrka. Interiör mot väster före restaureringen.

Das Innere gegen Westen vor der Restaurierung.

Medeltida kalkmålning.

Till 1915 voro väggmålningarna i koret och långhuset överkalkade. Nämda år framtogos de och konserverades av C. Wilh. Pettersson efter nutida principer, således utan påmålning och i stort sett utan tillsats av främmande element; på en del ställen har dock exempelvis draperimålningen fullständigats, där den ursprungliga målningen försvunnit, men i sådant fall har det nymålade markerats med korta streck (således inga heldragna linjer eller färgplan).

Huvudfärgerna äro rött och svart. Figurerna ha ljusblåa, blågröna och gröna dräkter med ansiktena konturerade i rött; i allmänhet äro konturlinjerna svarta.

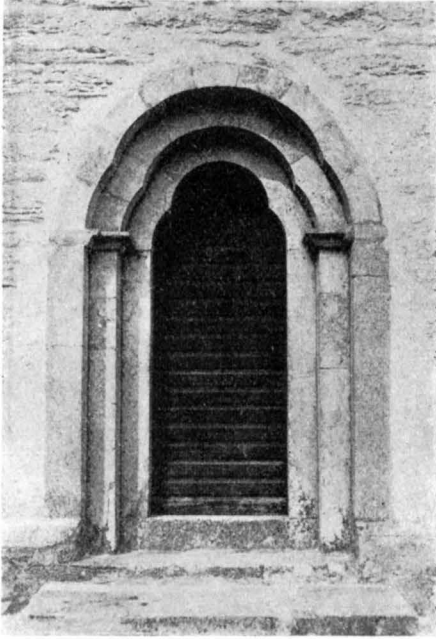

Fig. 466. Endre kyrka. Ko-
rets sydportal.
Südportal des Chores.

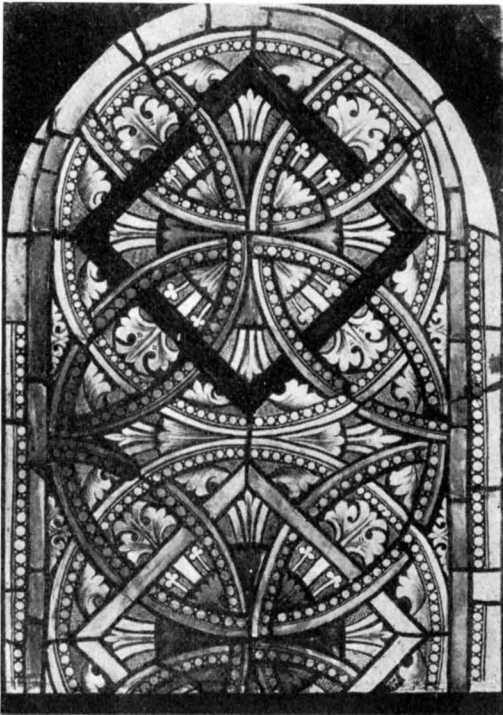

Fig. 467. Endre kyrka. Me-
deltida glasmålning i altar-
väggens södra fönster.

Mittelalterliche Glasmalerei des
Südfensters der östlichen Chor-
wand. Mitte des 13. Jhds.

Fig. 468. Endre kyrka. Apost-
lahuvuden, rester av medel-
tida glasmålningar
(i Fornsalen).

Apostelköpfe, Reste mittelalter-
licher Glasmalereien.

Fig. 469. Endre kyrka. Res-
ter av medeltida glasmålning
(i Fornsalen).

Reste mittelalterlicher Glasmale-
reien, Mitte des 13. Jhds.

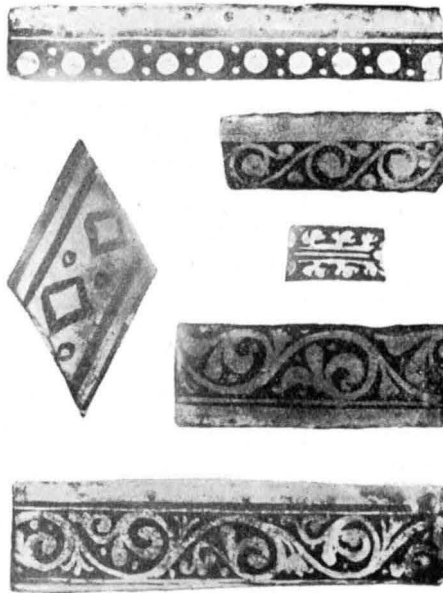

Fig. 470. Endre kyrka. Medeltida glasmålning i östra korvägens mellersta fönster: Kristus som världsdomare och Kristi himmelfärd.

Mittelalterliche Glasmalereien des mittleren Fensters der östlichen Chorwand mit Darstellungen von Christus als Weltrichter und der Himmelfahrt Christi. Mitte des 13. Jhds.

Fig. 471. Endre kyrka. Medeltida glasmålning i östra korväggens södra fönster. Jesu intåg i Jerusalem, Jesus döpes av Johannes.

Mittelalterliche Glasmalereien des Südfensters der östlichen Chorwand mit Darstellungen des Einzuges Christi in Jerusalem und der Taufe Christi. Mitte des 13. Jhds.

Ehuru utförda i större skala och utan indelning av figurfälten som i långhuset, torde målningarna i koret, på norra och södra väggarna, vara samtida med dessa; likaså med målningarna på långhusets östra och västra murytor, vilka senare för övrigt äro i ungefär samma stora mått som målningarna i koret. Invigningskorsen, sex i koret, därav ett på södra väggen hållet av en hand och med ännu kvarsittande järnstake för invigningsljus, samt fem i långhuset, äro av äldre datum; korsen äro målade i rött, grönt, gult och svart.

Figurerna på norra korväggen äro, från väster till öster: 1. Johannes döparen, i röd päls och ljusgrön mantel. 2. Jakob d. ä.(?) med stav. 3. Apostel. 4. Petrus med bok och nyckel, i blågrön underdräkt och svart mantel. De båda mellersta figurerna äro mycket förstörda. På södra korväggen finnas tvenne figurer (från öster till väster; fig. 476): 1. Andreas med kors och bok, i ljusgrön underdräkt och svart mantel. 2. Apostel med kors och bok, i röd (?) underdräkt och grön mantel.

På figurfälten på södra och norra väggarna i långhuset äro schablonerade röda rosetter; fälten skiljas åt av smala kolonner och sammanhållas upptill av en korsblommebård, nedtill av en akantusgirland; nedanför akantus hänger ett veckrikt draperi.

På norra långhusväggen finnas 11 scener (från väster till öster; fig. 472—475): 1. Nattvarden. 2. Kristus lider i Getsemane örtagård. 3. Judaskysen. 4. Jesus inför Pilatus. 5. Jesus misshandlas och berövas sina kläder. 6. Gisslandet. 7. Törnekröningen. 8. »Och han bar sitt kors»-scenen. 9. Jesus på korset. 10. Nedtagandet från korset. 11. Pietà.

På triumfbågmuren finns 1 scen med två kvinnliga helgon.

På södra långhusväggen 8 scener (från öster till väster): 1. Gravläggningen. 2. Kristus uppstår ur graven. 3. Kristus predikar för andarna i fångelset. 4. Kristus uppenbarar sig för Maria. 5. Himselfärden. 6. Den helige andes utgjutande. 7. Fadren, sonen och den helige ande. 8. Kristoffer med Kristus-barnet.

På murpelaren i södra västbågen: Överst en man med bok i vänstra handen och ett bågliknande redskap i högra handen; under en kvinna mjölkande en ko, mjölkharar runt om. På murpelaren i norra västbågen: En man med bokpåse (?) i vänstra handen, i högra handen en klubba.

På långhusets östra mur, norr om triumfbågen, finnas krönta huvuden och spår av överkropparna till tvenne kvinnliga figurer.

Murmålningar lika de i Endre kyrka finnas i ett flertal gotländska kyrkor, mer eller mindre väl bevarade. De i kyrkorna i Norrlanda och i Ganthem synas vara utförda av samma hand som de i Endre; troligtvis från mitten av 1400-talet.

Byggnadshistoria.

Vid sista restaureringen blottades — tyvärr ej under sakkunnig ABSIDKYRKA ledning — grundmurarna till en kyrkoanläggning äldre än den nuvarande. Enligt muntliga uppgifter skola rester av grundmurarna till en absid ha varit synliga. Fig. 458 återger en renritning av den skissartade teckning av planen, som gjordes vid grundens friläggande. Med ledning av nämnda planskiss samt under aktgivande på de äldre byggnadsrester, som finnas i nuvarande kyrka, kan Endre kyrkors byggnadshistoria antagas ha varit följande.

Absidkyrkan har haft en rundbågsfris, från vilken de i tornets sydsida inmurade rundbågsstenarna härstamma. De båda djurskulpturerna i sydfasaden, lejon och drake, som också hört till absidkyrkan, äro från mitten av 1100-talet. Tornet uppfördes till strax ovan de rundbågiga ljudgluggarna ett eller annat årtionde efter långhuset och absidkoret.

Det nuvarande koret torde vara uppfört omkring mitten av 1200-talet.¹ Långhuset uppfördes något senare, i Neoiconicus' art, troligen 1297, ett årtal som anges för Endre kyrka i BILEFELDS inventarium² och synes kunna passa som datum på långhusets färdigbyggande och invigning. Då tillkom även en botgöringscell söder om tornet och väster om långhuset. Ett dylikt rum finnes i behåll vid Bro kyrka, tillkommet i samband med den nuvarande långhusfasaden. Botgöringscellen fick dörromfattning från den rivna absidkyrkan. Dennas långhusportal byggdes upp som nordportal (örnkapitälportalen) på nuvarande långhus. DATERING

Omkring mitten av 1300-talet påbyggdes tornet t. o. m. de spetsbågiga ljudgluggarna, således till nuvarande höjd. Gränsen mellan tornets äldre parti, med större fasadsten, och dess yngre, gotiska del, med småskiftigt murverk, ligger ca 50 cm ovanför de rundbågiga ljudgluggarna. Uppgången till tornet, som hittills troligen varit inne

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 90—91.

² STRELOW uppger år 1200 för Endre kyrka; f. n. kan man endast med stor tvekan inpassa detta årtal i byggnadshistorien; möjligen föreligger fel-skrivning hos Strelow. Se LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc.

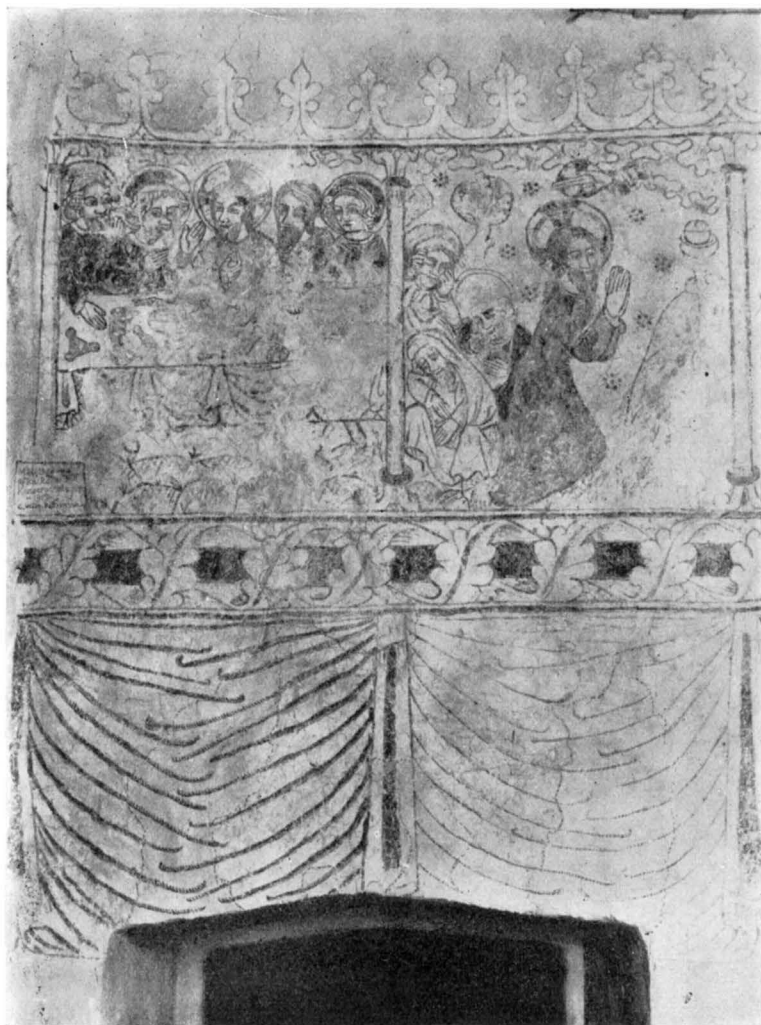

Fig. 472. Endre kyrka. Nattvardens instiftelse, Getsemane. Kalkmålning på norra långhusväggen. 1400 talets mitt.

Kalkmalerei an der Nordwand des Langhauses mit Darstellungen des hlg. Abendmahls und Christus in Getsemane. Mitte des 15. Jhds.

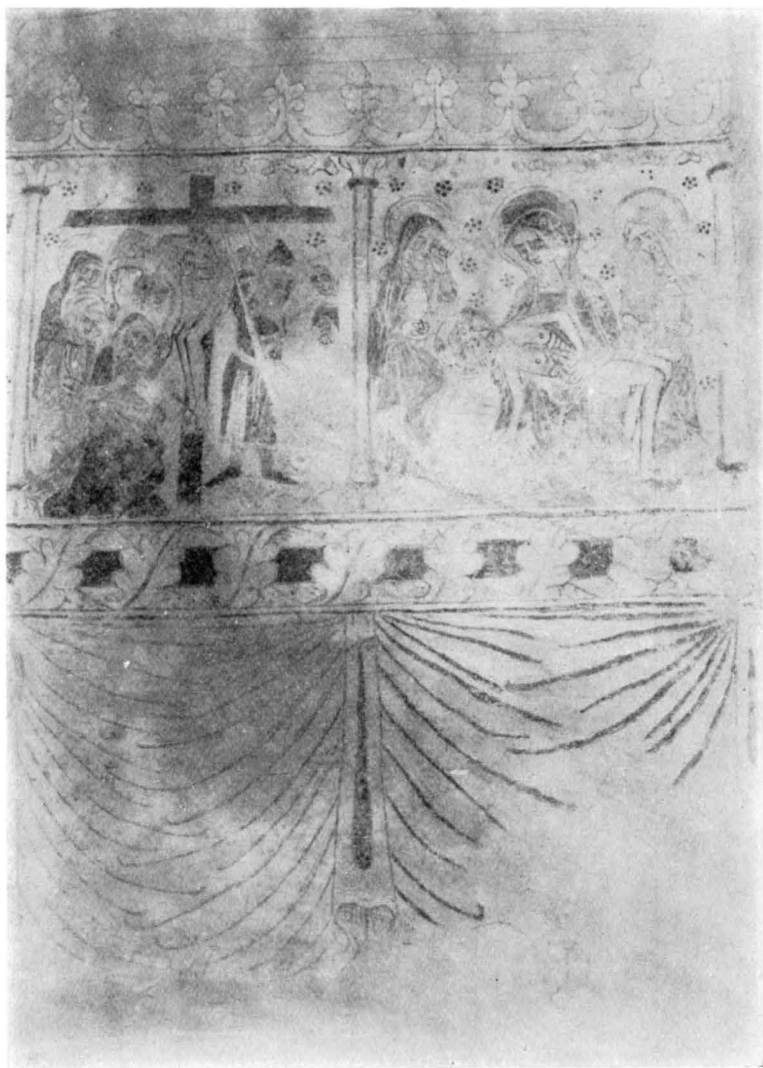

Fig. 473. Endre kyrka. Korsnedtagningen och Pietá. Kalkmålning på norra långhusväggen. Mitten av 1400-talet.

Kreuzabnahme und Pietá. Kalkmalereien an der Nordwand des Langhauses. Mitte des 15. Jhds.

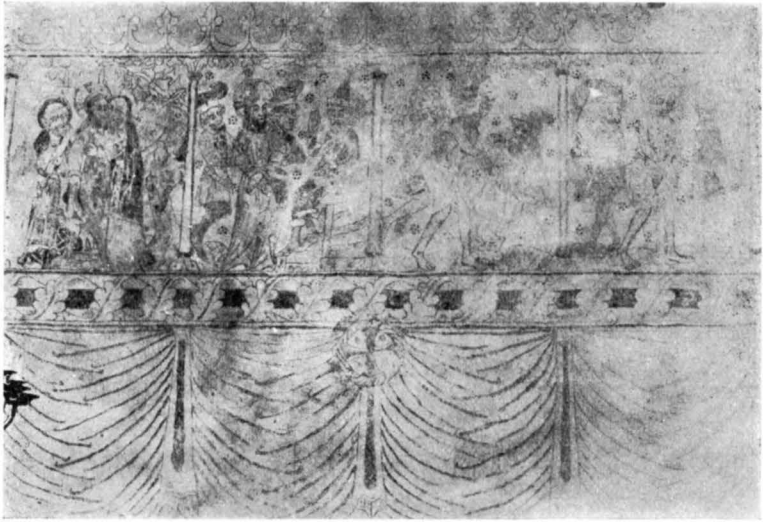

Fig. 474. Endre kyrka. Judaskyssen, Kristus inför Pilatus, Kristus berövas sina kläder, gisslandet. Kalkmålning på norra långhusväggen. Mitten av 1400-talet.

Der Judaskuss, Christus vor Pilatus, Kristus wird seiner Kleider beraubt, die Geislung. Kalkmalereien an der Nordwand des Langhauses. Mitte des 15. Jhds.

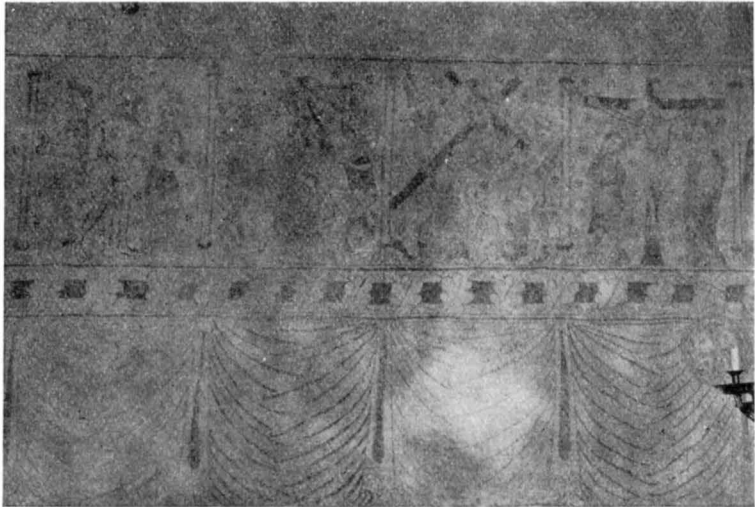

Fig. 475. Endre kyrka. Törnekröningen, korsbärandet, Golgata. Kalkmålning på norra långhusväggen. Mitten av 1400-talet.

Die Dornenkrönung, Kreuztragung, Golgatha. Kalkmalereien an der Nordwand des Langhauses. Mitte des 15. Jhds.

Fig. 476. Endre kyrka. Två apostlar. Kalkmålning på södra korvägen.
1400-talets mitt.

Zwei Apostel. Kalkmalerei der Südwand des Chores.

i nedre tornrummet (jfr Källunge) förlades nu till botgöringsrummets sydvästra hörn, där ett särskilt trapphus inbyggdes (fig. 448). Trapphuset hindrade passagen genom dörren här i sydväst, varför denna öppning nu murades igen. Botgöringsrummets södra och västra murar påbyggdes till nuvarande höjd (gränsen mellan äldre och yngre murverk synes tydligt på fig. 452, strax under fönstret på sydsidan, vilket tillkom nu), varigenom de utskjutande övre delarna på den i långhusets sydvästra hörn, strax under taket som hörnfigur insatta draken kringmurades (huvudet slogs måhända av vid detta tillfälle). Cellen välvdes; troligen hade den förut ej haft valv (botgöringscellen i Bro kyrka saknar också valv; den har haft platt innertak av bräder). Cellens östmur revs ned och öppningen inåt kyrkan välvdes med spetsbåge (södra hälften av bågen synlig på fig. 450). Nedre tornrum-

mets murar i norr och söder revos likaledes; de nya öppningarna fingo spetsbågar; över tornrummet slogs (nytt) valv. Norr om tornet gjordes en tillbyggnad i samma storlek som den förutvarande — under denna period påbyggda — cellen söder om tornet. Den norra tillbyggnaden, som vid sista restaureringen välvdes med tegelvalv (förut ett trävalv, från nyare tid), sattes också i förbindelse med långhuset (jfr. fig. 450). Detta fick genom dessa förändringar ökat utrymme åt väster.

Nästa steg i kyrkans ombyggnad blev, att man sökte ersätta de tre västbågarna — den antagligen runda tornbågen och de båda spet-

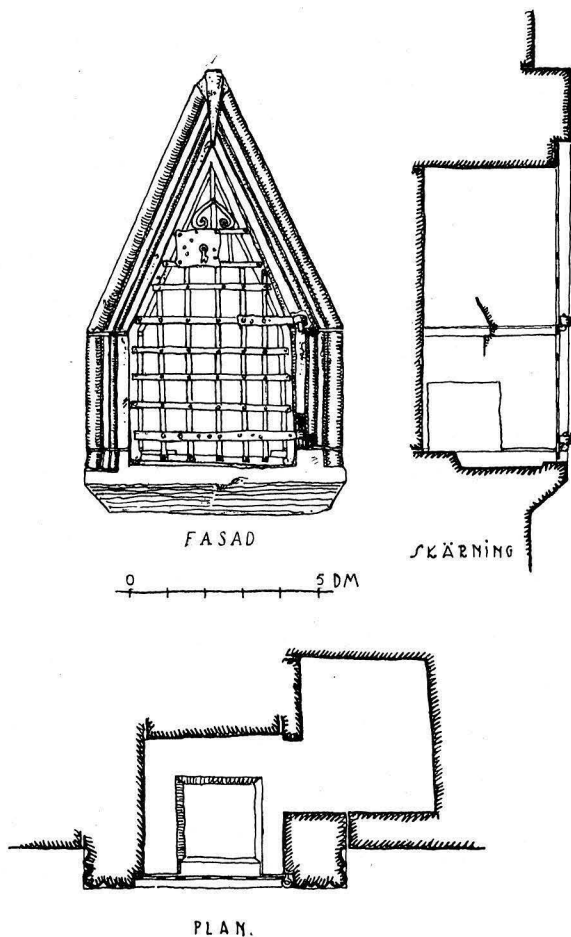

Fig. 477. Endre kyrka. Väggsåp i östra korväggen.
Wandnische in der Ostmauer des Chores.

signa bågarna norr och söder om denna — med tvenne spetsbågar, för vilka uppmurades en fyrsidig pelare i tornbågen och tvenne murstöd, ett i norr och ett i söder (fig. 465). Interiören mot väster blev härigenom liknande den i Stenkyrka, Tingstäde och Fole. Denna djärva förändring lyckades ej, när tornets norra, södra och östra murar nu vilade nära nog endast på de båda nya bågarna, varför man snart måste mura upp stöd i dessa (fig. 465). De nya västbågarna, som ursprungligen synas ha varit något spetsbågiga, ha genom det starka trycket kommit att verka i det närmaste rundbågiga¹. De nu synliga fyra mindre spetsbågarna utan skoning — de båda principalbågarna ha skoning — äro från 1915—1916 års restaurering. De tvenne huvudbågarna i långhusets västmur och murstöden i dessa ha tillkommit före 1400. Ej långt efter tillkommo kalkmålningarna på murpelarna samt på långhus- och korväggarna (jfr s. 405).

1915—1916 restaurerades kyrkan fullständigt: Utom en del nödvändiga förstärkningsarbeten i kyrkans västparti såsom de nämnda fyra mindre spetsbågarna i principalbågarna, insläende av tegelvalv i nordvästra tillbyggnaden, nytt golv i hela kyrkan, framtagnings av kalkmålningar, restaurering av inventarier (om dessa i det följande), uppbyggdes värmekammare bredvid sakristian och försågs kyrkan med centraluppvärmning.

¹ På en ritning i B. St. från 1890 (?)-talet finnes jämte detaljuppmätningar antecknat, att vid undersökning av grunden de båda murstöden mitt i principalbågarna visat sig vara byggda på gamla omsorgsfullt byggda grundmurar, på vilka andra pelare, som uppburit de ovan nämnda båda mindre sidobågarna och den större mellanbågen, ursprungligen stått.

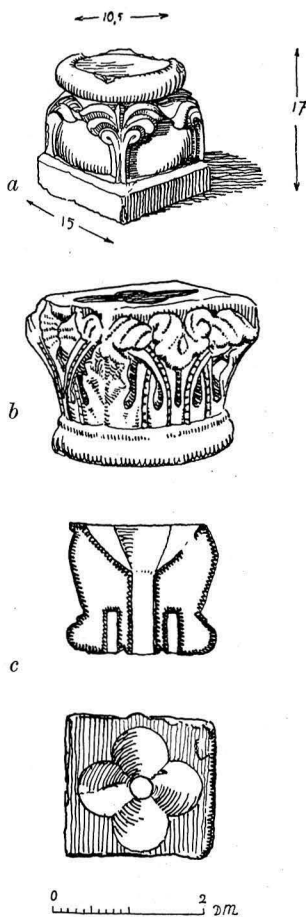

Fig. 478. Endre kyrka. *a* kolonnbas, 1100-talet; *b* och *c* piscina, 1100-talet. *a* Säulenbasis; *b* und *c* Piscina, 12. Jahrhundert.

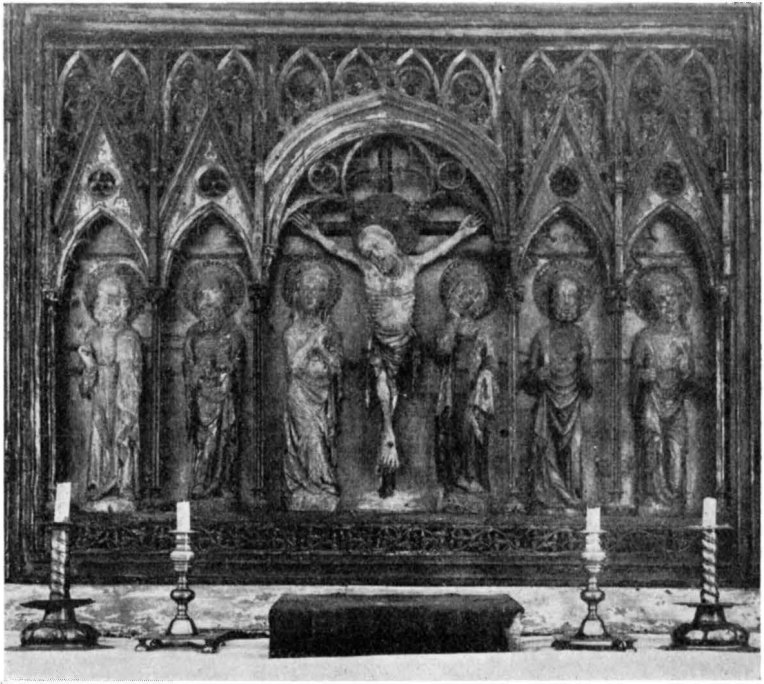

Fig. 479. Endre kyrka. Altarskåpets Corpus. Omkr. 1365.
Corpus des Retabels. Um 1365.

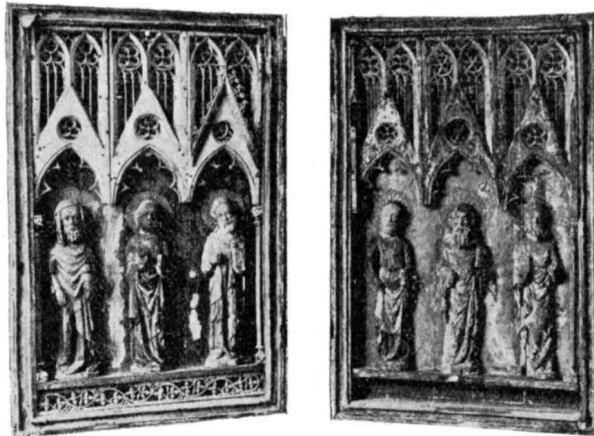

Fig. 480. Endre kyrka. Altarskåpets flyglar. Omkr. 1365.
Flügel des Retabels. Um 1365.

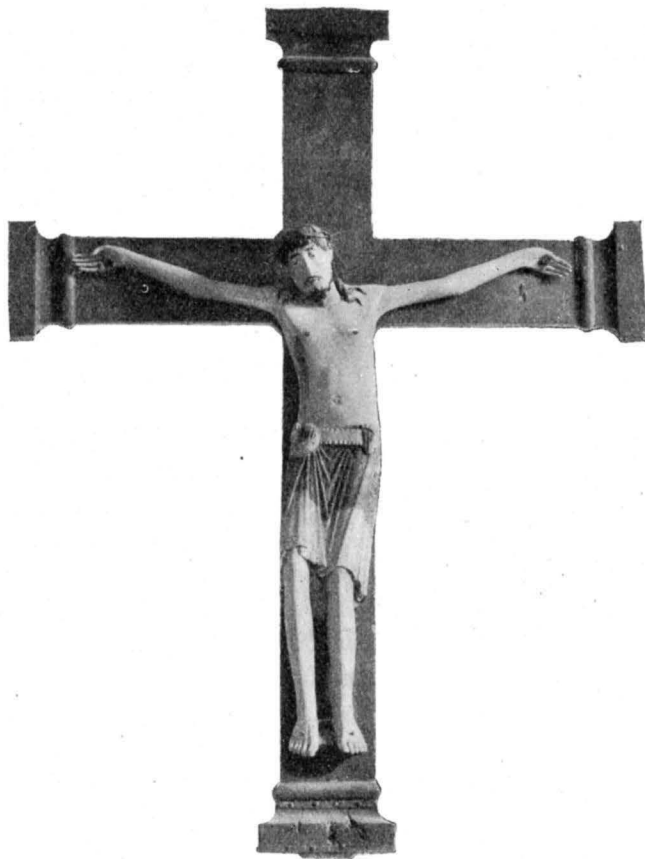

Fig. 481. Endre kyrka. Triumphkruzifix. 1200-talet.
Triumphkruzifix. 13. Jahrhundert.

Inredning och lösa inventarier.

Altaret är murat av kalksten, sidoytorna putsade, de båda främre hörnen av synlig, finhuggen kalksten; på baksidan av altaret målat »1861». Skivan, en finslipad häll, är belagd (vid restaureringen 1915) med träskiva. I altarets framsida finns en relikgömma med täcksten (denna är förmodligen ej ursprunglig, är ej korsmärkt). Gömman: 18×12 å 13×20 cm. Väggsåp i östra korväggen, under det sydligaste fönstret (fig. 462 och 477) med triangulär betäckning, omramningen av profilerad finhuggen kalksten. Medeltida järngaller på gångjärn. I södra korvägen finns en triangelavslutad nisch i norra väggen en dylik väster om sakristidörren och en kvadratisk öster om samma dörr.

ALTARE

SIDO-
ALTARE

PISCINA

ALTAR-
SKÅP

Fig. 482. Endre kyrka. Kollekt-
tavla, slutet av 1200-talet.
Kollektentafel. Ende des 13. Jhds.

Sidoaltare med korsmärkt skiva, kvarstår i långhusets sydöstra hörn. In- till i södra väggen är ett väggskåp, liggande rektangelform, med nygjord vitmålad lucka. Ett sidoaltare har förmodligen funnits i långhusets nordöstra hörn. Ett väggskåp med triangelformig avslutning finns här, i norra väggen, nedre delen dold av väggpanel. Träomfattningen och dörren nygjorda. Gångjärn och nyckelringsbeslag från äldre dörr.

Piscina (fig. 478), i kapitälform (Fornsalen, B. 898), av skulpterad kalksten, bladmotiv. 1100-talet¹. Starkt påminnande om Visby domkyrkas tornportals kapitälskulptur.

Altarskåp (fig. 479, 480), rektangulärt huvudparti med tvenne flygeldörrar. I mitten Kristus på korset med Maria och Johannes; dessutom ytterligare fyra figurer, apostlar, i själva skåpet och tre i vardera dörren, tillsammans tretton figurer med den korsfäste. Figurerna inställda i baldakinartade bågställningar på fristående kolonetter och med gotiska fialer, krabbor, korsblommor och spröjsverk; ek; rik polykromi: guldbelagd botten, blå ram med guld och rött, vimpergernas fält röda med svarta och vita (?) rosetter, spröjsverk i guld; dräkter i guld, rött, blått, mossgrönt; karnationen ljus laxröd, hår och skägg i svart och brunt. Skåpet restaurerades av C. Wilh. Pettersson 1916, varvid ett par figurer fingo byta plats. Gotländskt arbete, av Ala-mästarens skola, omkr. 1365².

Altarring: omväxlande ljusblåa och vita fyllningar med blåa, röda och gula ornament à la Berain; ej så rikt som på bänkdörrarna; ramverket blått och vitt marmorerat; lister och äggstav röda, vita och gula. Berain-orneringen etc. målad av E. Lodström 1744 (jfr bänkmålningen nedan).

¹ ROOSVAL, Medeltida konst, s. 21.

² Jfr E. WRANGEL, Bildskåpet från Lunds domkyrkas högaltare, Lund 1915, s. 87 o. f., 127. — A. LINDBLOM, Köln och Gotland, s. 12 o. f. (i Fornvännen 1916). — ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 99.

Triumfkrucifix (fig. 481), den korsfäste med grågul hudfärg, försilvrat, nu oxiderat, ländkläde med guldbård och röda ränder; hår och skägg i svart; troligen färger som pålades 1749, då krucifixet reparades för att följande år hängas upp (RÄK.). H. ca 230, B. ca 170 cm. 1200-talet.

Processionskrucifix, 1100-talets senare hälft, figurens huvud borta, likaså en del av vänstra evangelist-tavlan. Obetydliga färgspår i blått och rött, ek. H. 124 cm. Bungemästarens skola¹. Fornsalen (B. 899).

Predikstol (fig. 462), troligen identisk med den som anskaffades 1668 (RÄK.). Ommålad 1915 i blått, rött, brunt, guld, svart och vitt.²

Timglas på predikstolen av björk, skuret och svarvat, förgyllt och försilvrat, 4 glas i stället. Det hela är ett ovanligt vackert arbete. H. 68,5 cm. 1700-talets slut.

Dels i kyrkan, som överstycke på en bänk i dopkapellet i nordväst, samt uppe i tornet, dels i Fornsalen (B. 889—896) finnas delar till medeltida bänkar (fig. 484), ringsvarvade stavar och genombrutet lövverk med drakfigurer med manshuvuden. Troligen från 1200-talet.

Stol (fig. 483) av svarvade pinnar, björk och furu. Omkr. 1200 (?).³ Fornsalen (B. 897).

Bänkrummen (se fig. 462, 463) tillslutas av dörrar, skärmarna äro rödbruna, årade, fyllningarna varannan ljusblå, varannan gulvit med Berain-ornament i blått, grått, rött, gult, vitt och svart, den krönande listen blå och röd. I en fyllning i femte bänkens rygg från öster räknat på norra sidan i långhuset finns ett spegelmonogram E L mellan yviga lagerkvistar samt årtalet 1744, vilket monogram otvivelaktigt är målaren Erik Lodströms signatur; brandgula bokstäver, siffror och kvistar med mörkröda konturer på svartbrun botten.

Fig. 483. Endre kyrka. Medeltida stol.

Mittelalterlicher Sessel.

TRIUMF- OCH
PROCESSIONS-
KRUCIFIX

PREDIKSTOL

TIMGLAS

BÄNKAR

¹ ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 71; Bungemästaren verksam 1305-1330 (s. 73).

² LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 12.

³ ROOSVAL, Medeltida konst, s. 17.

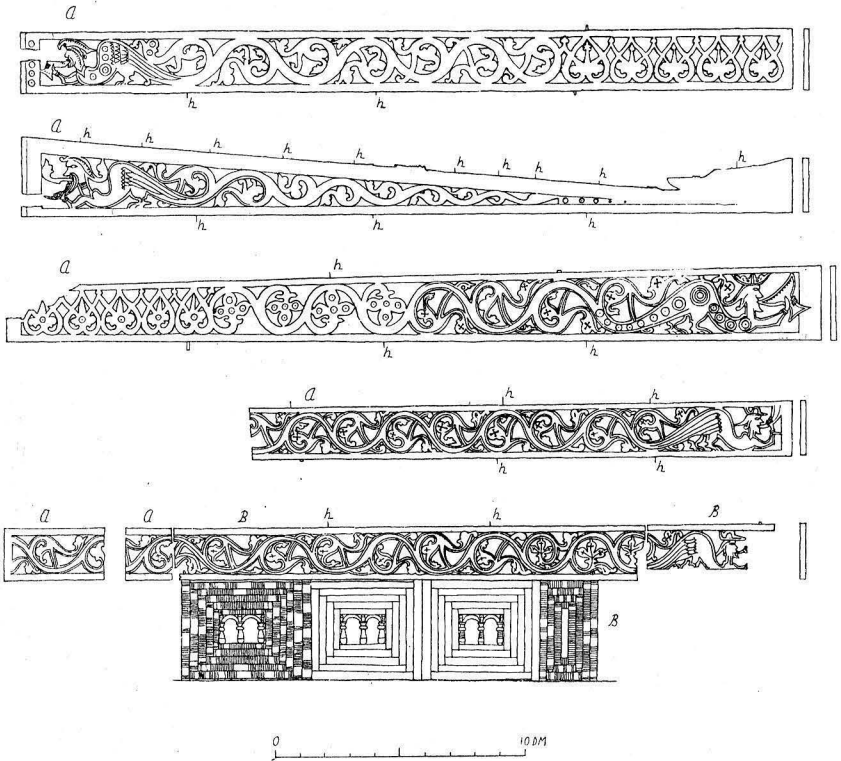

Fig. 484. Endre kyrka. Delar av medeltida bänkar. 1200-talet.
Teile eines mittelalterlichen Gestühls. 13. Jhd.

Till 1915 voro bågarna i väster igensatta med en med storbladiga akantusrankor målad brädvägg (jfr fig. 465) från 1700-talets början (?). Vid restaureringen insattes ett orgelverk, byggt 1916, i nedre tornrummet; av den nämnda brädväggen uppsattes en del på norra tornmurens ursprungliga plats. Utrymmet norr om brädväggen anordnades till dopkapell (fig. 490).

DOPFUNT I dopkapellet inställdes dopfunten (fig. 485—489), vilken till 1915 stod i triumfbågen, intill södra muren. Funten i två delar, fot och skål, den senare med figurer i arkader på livet och undersidan, den förra så starkt förvittrad, att man ej kan avgöra, huruvida den varit figurprydd eller ej. Sandsten, H. 90 cm. Uttömningshål. Ärg- och sotfläckar invändigt äro märken efter en (medeltida, nu förlorad) kittel, som använts för uppvärmning av dopvattnet. De ljusblåa, blågröna, röda och gula färgspåren på skålen äro troligen från 1669, vilket årtal står inhugget i skålens överkant. Roosval har samman-

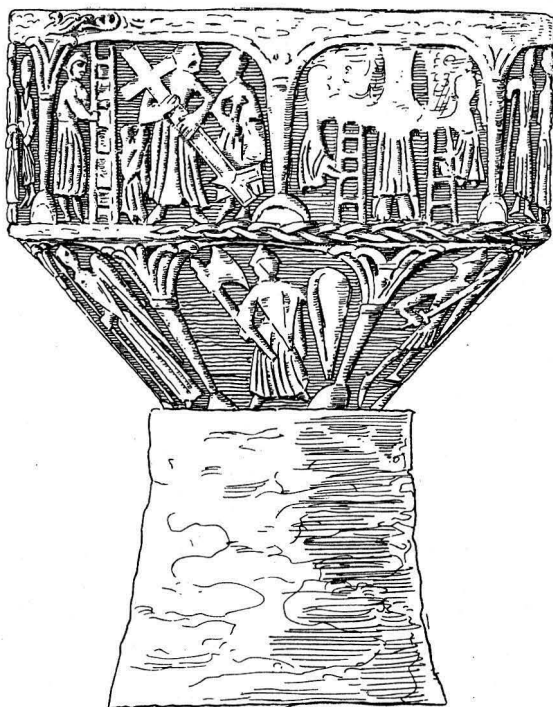

Fig. 485. Endre kyrka. Dopfunt av Hegvald. 1100-talets förra hälft.

Taufstein vom Meister Hegwald. Erste Hälfte des 12. Jhds.

ställt Endre funt med Hegvalds produktion¹ och gett den en plats bland denne dopfuntmästares senaste arbeten, omkr. 1150.

Till funten hör ett lock (fig. 486), av ek och furu med överbyggnad i form av en korskyrka med torn, vilken är målad tegelröd med svarta tak. Överst på korskyrkan sitter en duva, vars vingar nu äro borta, grönmålad. H. 135 cm. Inga märken finnas efter ringar eller annan anordning för lockets upphissande. 1200-talets mitt.

Dopskål av mässing, H. 8,5 cm, Diam. 25,5 cm. Säkerligen identisk med det bäcken, som anskaffades 1655 (RÄK.).

Nummertavla (fig. 491), skulpterat överstycke och ramverk med förgyllda och försilvrade akantusblad på blå, röd och svart botten. H. 94 cm. Anskaffad 1741 (RÄK.). Troligtvis utförd av Johan Hernell.

Nummertavla, förgylld ram med skurna blad och förgyllt överstycke med lyra. H. 145 cm. Tillverkad 1889.

¹ Steinmeister, s. 67 o. f., 86, o. f., 97 o. f.

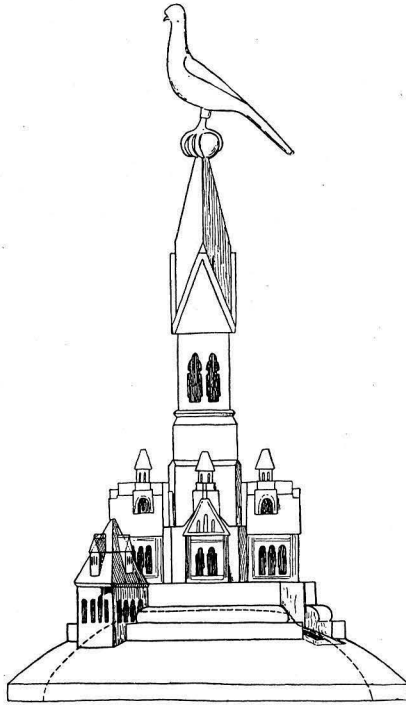

Fig. 486. Endre kyrka. Dopfontens lock. Mitten av 1200-talet.
 Holzdeckel des Taufsteins. Mitte des 13. Jhds.

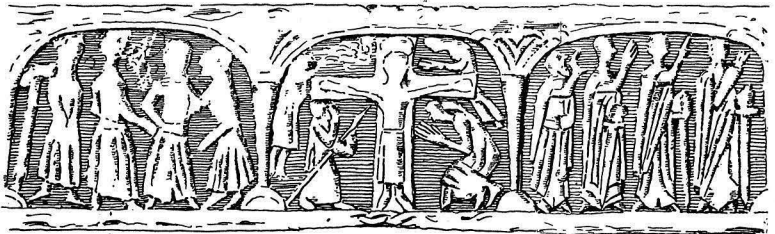

Fig. 487. Endre kyrka. Korsfästelsen och krigare ur gisslingsscenen
 fig. 488. Reliefer å dopfontens cuppa.
 Kreuzigung und Krieger, der Geislungscene Fig. 488 gehörig. Darstellungen an der Cuppa
 des Taufsteins.

Fig. 489. Endre kyrka. Reliefer å dopfuntscuppans undersida. Kristi födelse och barnamorden i Betlehem.

Darstellungen der Unterfläche der Taufsteincuppa. Geburt Christi, Kindermord in Bethlehem.

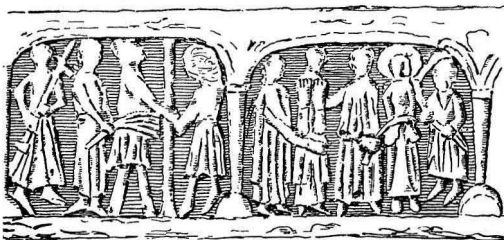

Fig. 488. Endre kyrka. Gisslandet. Kristus bespottas. Forts. av fig. 487.

Die Geislung. Bespottung Christi. Fortsetzung der Darstellungen Fig. 487.

Fig. 490. Endre kyrka. Interiör av dopkappellet.
Das Innere der Taufkapelle.

NATTVARDSS-
KÄRL

Kalk av silver (fig. 492), förgylld; foten i sexpass med fastnitat krucifix, skaftknappen med sex utsprång. På varje utsprång en bokstav, minuskel: b c e o s l. I botten instämplat: T llll samt uppstucket ett bomärke. H. 18,5 cm. 1400-talet, skålen 1700-tals. Paten till dito av förgyllt silver, korsmärkt. I botten finns samma bomärke inristat som på kalken. Diam. 14 cm. 1400-talet. Enligt visitationsprot. 1752 skulle kalken göras större, patenen djupare. Samma år reparerades kalken (Räk.)¹.

¹ Vid visitation 1736, den 24 okt., »anbefaltes klockaren i Endre, at taga fram kalken och patenen. Wid kalkens framhafwande befans der på wara något afskrapat, ty effterfrågades noga till hwad enda det war skiedt, och blef klockaren hårdt tilltalad derföre, men han nekade sig intet weta, huru det kommit, utan mente det wara skiedt någon gong wid rengiörandet, ty

Oblatdosa av försilvråd mässing. På locket figur med druvklase. H. 7,5 cm. Troligen inköpt 1707 (RÄK.).

Sockenbudskalk (fig. 493) av tenn. I botten stämpel: Ängel med kvist och hammare; ovanpå foten stämpel: Sköld med tre kronor. H. 12,7 cm. Paten till dito av tenn, Diam. 8,9 cm. 1700-talets senare hälft (efter 1752, då kontrollstämpeln med tre kronor i sköld föreskrevs för tenn).

Vinkanna av tenn till sockenbudstyg, firsidig med skruvlock. H. 14 cm.

Ljuskrone av mässing (synlig å fig. 490) och glasprismor, 6-pipig. 1700-talets förra hälft.

Ljuskronor, en 32-pipig och fyra 20-pipiga, av mässing. Skänkta 1915.

Ljusstakar, ett par (fig. 494 a) av malm, med rikt profilerad ståndare på kvadratisk platta med kulfötter. H. 24 cm. Troligen från 1756 (RÄK.).

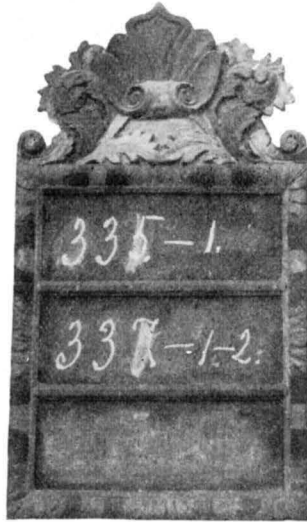
Ljusstakar, ett par (fig. 494 b) av mässing, med spiralvriden ståndare på åttasidig fot med drivna, hjärtformade bucklor. H. 24,5 cm. 1600-talets slut.

Altarbrun av linne med brodyr i silver och silke i flera färger. De fjorton figurerna torde vara, från vänster räknat: Elisabet, Barbara, Laurentius, Sebastian, Johannes döparen, Petrus, Paulus, Maria med barnet, Kristoffer (?), Katarina av Alexandria, Nikolaus, Olov den helige, Birgitta, Katarina av Vadstena. Figurerna ha blåa, gula och röda dräkter samt röda glorior. Troligen från 1475—1525. L. 218 cm. H. 16 cm. I Spegels inventarium 1682 (nedan s. 426) står omtalat »Een chorkappa, deraf blef giordt ett altarkläde a:o 1592», tydligen ovannämnda altarbrun. 1882 skänktes det av församlingen till Visby högre allmänna läroverk, varifrån det sedermera deponerats i Fornsalen (Dep. C. 394).

Mässhake av gul sammet med förgylld silvertrådsspets efter katterna och som kors; häkta av silver. 1700-talets senare hälft.

förmantes han warsamligen dermed omgå och icke tillåta at något widskepeligt derwid må förelöpa, som nu härwid torde wara händt».

¹ ROOSVAL, Medeltida konst, s. 82.

BELYS-
NINGSS-
REDSKAP

Fig. 491. Endre kyrka.
Nummertavla. 1741.
Verstafel. 1741.

TEXTILIER

Fig. 492. Endre kyrka.
Silverkalk. Foten från 1400-talet.
Silberner Kelch, der Fuss
aus dem 15. Jhd.

Fig. 493. Endre kyrka.
Tennkalk. 1700-talets senare hälft.
Zinnerner Kelch. 2. Hälfte
des 18. Jhds.

Antependium av röd sammet med röda silkesfransar och broderier i gult silke, lamm, A—O, vinrankor och veteax; 1916. Ett dylikt av svart kläde med svarta fransar är från 1800-talets senare hälft. På predikstolens pulpet ligger ett kläde av röd sammet med duva och strålar broderade i silke och guld; 1916.

Vid grundläggningen till värmekammaren 1916 påträffades en gravkista med ett orört skelett ovanpå några andra, tidigare jordade. Dessa gravfynd undersöktes av O. V. Wennersten.¹

GRAVSTENAR

På kyrkogården, söder om kyrkan, ligga tvenne gravstenar, båda medeltida. Den ena har mitt på ett inhugget latinskt kors med kluven fotända; 182 × 108 cm. Den andra (fig. 495) har inskrift med minuskler utefter kanterna och fyra runda fält, ett i vardera hörnet, av vilka tre ha geometriska mönster i plattskärningsteknik; det fjärde fältets mönster är utnött liksom inskriften styckevis; mitt på en korsmärkt sköld: »ANNO DOMINI M CD LXIII FERIA TERTIA POST FESTUM OMNIUM SANCTORUM OBIIT MARGARETA ENDRAGARS ORATE PRO EA» (förkortningarna upplösta: Herrens år 1463 tisdagen efter allhelgonadag [den 5 november] dog Margareta Endregårds; bed för henne).²

Följande gravstenar stå uppresta mot kyrkogårdsmuren:

¹ Gotlands Allehanda 27 jan. 1916.

² LINDSTRÖM, II, s. 71. — I allmänhet anges inskrifterna efter LINDSTRÖM; på stenarna förekommande förkortningar anmärkas icke, enär ofta osäkerhet råder (på grund av stenarnas vittring) om vad som verkligen står där. Diskussion om den språkliga tolkningen skall ske i ett av W. Hamner igångsatt arbete om Gotlands gravstenar.

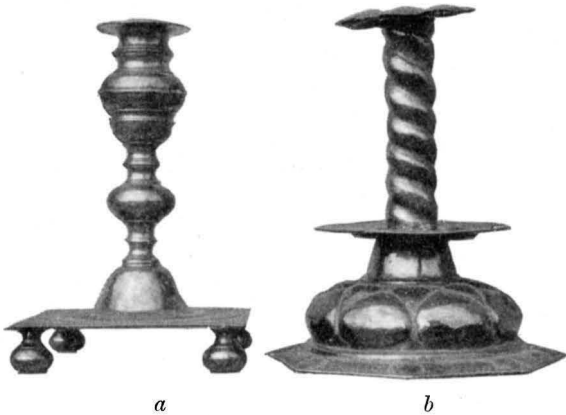

Fig. 494. Endre kyrka. Ljusstakar.
a malm 1756; *b* mässing, slutet av 1600-talet.
 Leuchter. *a* Erz 1756; *b* Messing, Ende des 17. Jhds.

Gravsten (fig. 497), sönderslagen, några bitar borta, med inskrift i ovanligt magra majuskler, grunt inhuggna: »WS QVONDAM DE Q (?) — — — — CIVVS ANIMA — — QVICVMQVE HVC VENERIS ORARE MEMENTO — — — —» (. . . ws från — — vem hälst här kommer, minns att bedja [för] hans själ. Denna sten upptages icke av LINDSTRÖM.¹ 1300-talet.

Gravsten (fig. 500) med ringformig inskrift i majuskler, i mitten kalk med oblat:² »DOMINUS LAVRENCIUS PLEBANUS DE ENDRE» (Herr Laurentius, kyrkoherde i Endre).¹ 1300-talet.

Gravsten (fig. 496) med inskrift i majuskler efter kanterna: »BOTLEKS LOTISWOL DOMINI IACOBI CARO PROL HIC IAM (?) AIMA POL GENTRIX ANIMAS DATO SOL DO IA OB AN DO M CCC XXXIII» (— — — 1333). LINDSTRÖM skriver: »Denna icke tolkbara skrift, sannolikt såsom på några andra ställen förderfvad genom stenhuggarnes okunnighet — — —».

Gravsten med ringformig inskrift i minuskler, i mitten kalk med oblat (fig. 499): »Anno domini mcdlxix obiit dominus Laurentius butta orate pro eo» (Herrens år 1469 dog herr Laurentius Butta; bed för honom).¹

Gravsten (fig. 498) med ringformig inskrift i minuskler: »Her ligger Margrit v Raine Gudh nade hen sel» (Här ligger Margareta van Raine; Gud vare hennes själ nådig).¹

¹ LINDSTRÖM, II, s. 71, 72.

² Den på gravstenar över präster förekommande avbildningen av kalk med oblat syftar på prästens kall (se målning i sakramentskåp i Hejdeby kyrka, fig. 435 *a*). Jfr bruket att i prästens grav lägga ned en miniatyrkalk med oblat.

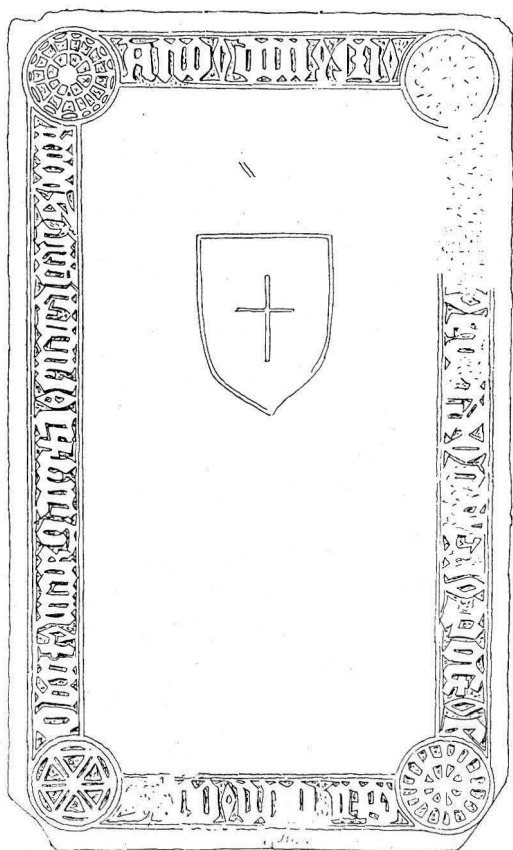

Fig. 495. Endre kyrka. Gravsten över Margareta
Endregårds, d. 1463.

Grabstein der Margareta Endregårds, gest. 1463.

Ytterligare två gravstenar stå uppresta mot kyrkogårdsmuren, den ena med inhugget hakkors, 185 × 95 cm, den andra med likarmat kors, 118 × 128 cm.

På kyrkogården, i nordöstra hörnet, ligger en fönsteromfattning av kalksten med rund öppning, inramad av sågtandsornering; öppningens diam. 38 cm. Medeltida.

FATTIGSTOCK,
KISTOR

Fattigstock av ek, fyrsidig, på mitten indragning med vulst, brunmålad; daterad 1744 med svarta siffror. Vid södra tornbågen i långhuset.

I sakristian stå tvenne kistor, den ena plåtbeslagen, L. 60, B. 45, H. 50 cm. 1700-talet; den andra har släta järnbeslag, svartmålad, L. 59, B. 33, H. 32 cm.

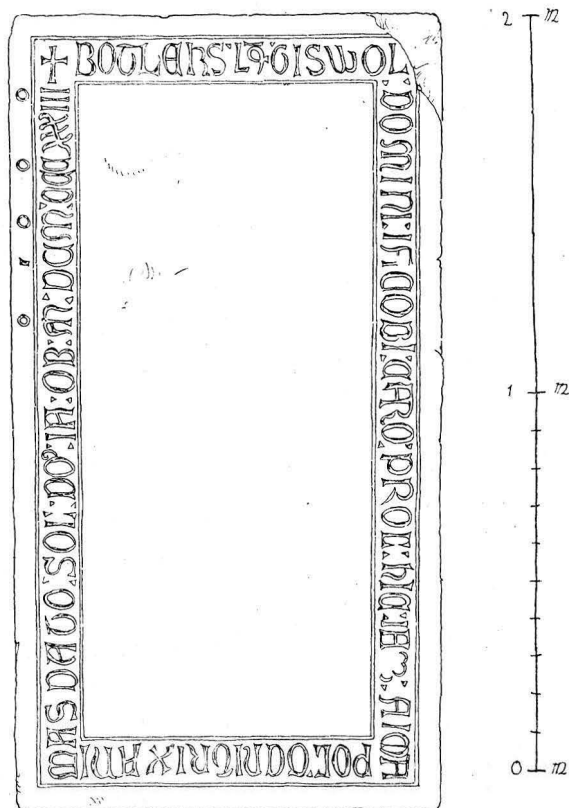

Fig. 496. Endre kyrka. Gravsten 1333.
Grabstein, 1333.

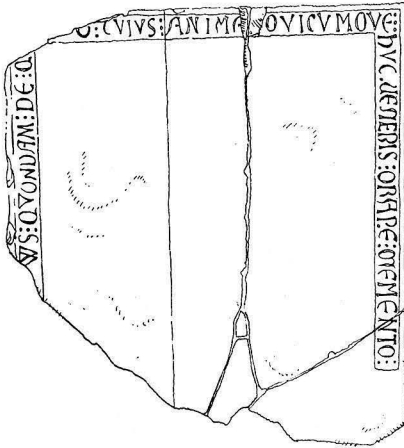
I Fornsalen finnas ett par kollekttavlor (B. 900, 901). En av dem (fig. 482) har framför gavelstycket ett sittande kvinnligt helgon, möjligen Maria. Spår av rött och vitt på krederad grund. Ek. H. 34,5, L. 31,5 cm.¹ Den andra kollekttavlan, av furu, L. 30,5 cm, är ett enklare snickeriarbete från 1600-talets senare hälft.²

I sakristian finnas ock ett bord med två T-formade ben förenade med tvärså och fotbräden, samt två stolar, furu. 1600-talstyp. En vigselpall, blåmålad, skinnklädd dyna, brun sammet på ryggen. En enkel, gulmålad kyrktagningsspall.

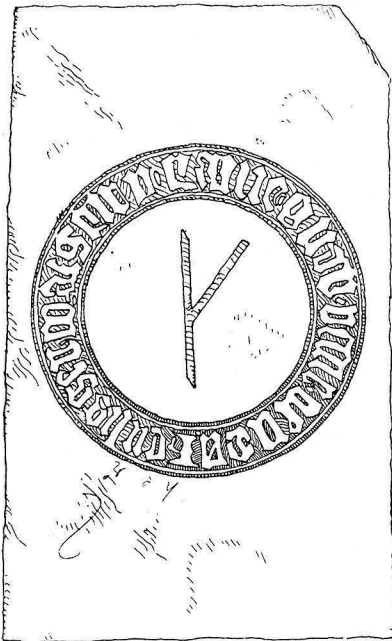
¹ ROOSVAL, Medeltida konst, s. 43.

² LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 65.

RINGKLOCKA

SPEGELS
INVENTARIUMFig. 497. Endre kyrka. Gravsten,
1300-talet.

Grabstein, 14. Jahrhundert.

Fig. 498. Endre kyrka. Gravsten över
Margareta v. Raine. 1400-talet.

Grabstein der Margareta v. Raine, 15. Jhd.

Klocka i tornet, H. ca 95 cm, är enligt inskrift gjuten i Stockholm av Gerhard Horner 1804.

Primklocka av malm, 1300-talets slut (?). H. 25 cm. Fornsalen.¹

Vid SPEGELS inventering i maj 1682 fanns i Endre kyrka:

»Een förgylt kalck och disk af silfwer

Een kalck och disk af then

Twenne liustakar af then

Ett altarkläde på altaret (af swart flögel)

Een altarbook (dansk in 8:vo)

Ett rökelsekärl

Een kittel ved funten af koppar

Een messehaka (gammal)

Een rökljn

Een handklocka

Ett brudesäte och een stool (som står i sacristian)

Een chorkappa, deraf blef giordt ett altarkläde a:o 1592

Een psalmebook (dansk in 8:vo)

Ett nytt altarkläde

Een silkesduuk

Een beslagen kista

Ett bäcken til funten

Kongl. maj:tz kyrkioordning in 4:to (af kongl maj:t förärade)

Confessio fidei in 4:to (af kongl. maj:t förärade)

Ny handbok in 4:to (af kongl. maj:t förärade)

Gammal handbok in 4:to (af kongl. maj:t förärade)

En swensk psalm- och evange-
liibok in 8:vo

¹ ROOSVAL, Medeltida konst, s. 68.

Fig. 499. Endre kyrka. Gravsten över Laurentius Butta, d. 1469.
Grabstein des Laurentius Butta, gest. 1469.

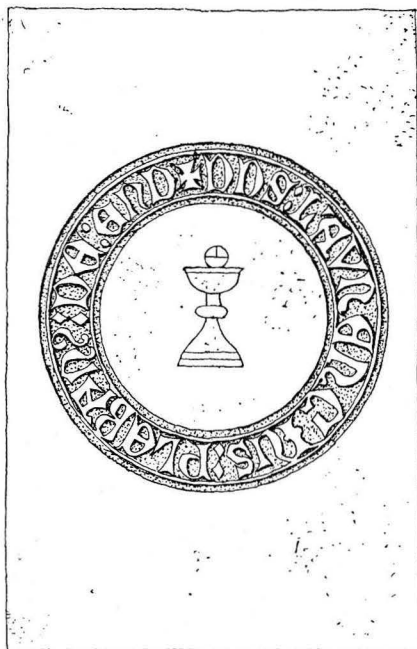

Fig. 500. Endre kyrka. Gravsten över Laurentius, 1300-talet.
Grabstein des Laurentius, 14. Jhd.

Ett kläde til kalken och patenet
 Jubelfesttaflan med målat och förgylt ram
 Doct. Svebilii catechismus
 Then nya svenska psalmboken in 4:to.»
 Böckerna äro tillskrivna i inv. senare, troligen omkring 1700.

Sammanfattning av Endre kyrkas konsthistoria.

I. Absidkyrka, varav återstår tornet, som är något årtionde yngre än det äldsta långhuset; omkr. 1150, från vilken tid också dopfunten är; dopfontens lock är troligtvis från 1200-talets mitt. (Fig. 501 A, B.)

II. Nuvarande kor, besläktat med Elasticus' verk, från slutet av 1200-talet. Triumfkrucifix från århundradets slut. (Fig. 501 C.)

III. Nuvarande långhus med botgöringscell söder om tornet, av Neoiconicus; 1290 talet; i BILEFELDS inv. finns årtalet 1297. (Fig. 501 D.)

IV. Tornet påbygges, likaså botgöringscellen; norr om tornet göres en tillbyggnad; omkr. 1350. (Fig. 501 E.)

V. De tre västbågarna i långhuset sammanslås till två principalbågar, vilka

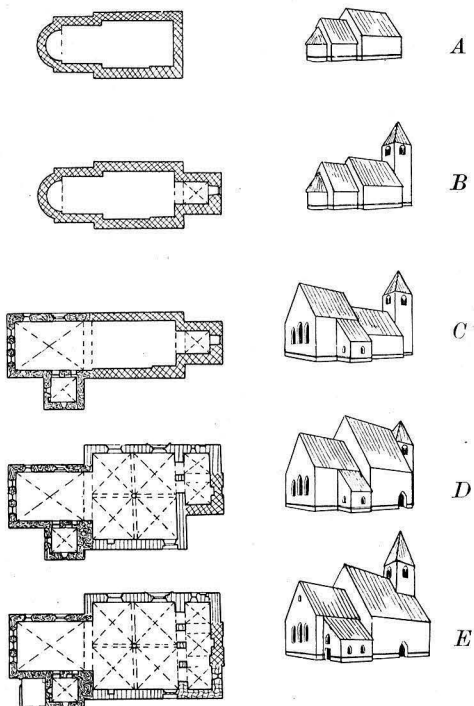

Fig. 501. Endre kyrka. Schematisk utveckling av kyrkobyggnaden. Jfr plan, fig. 448.

Schematische Entwicklung des Kirchengebäudes. Siehe auch Grundriss, Fig. 448.

dock snart måste delas upp med murstöd. 1300-talets slut. Under 1400-talet kalkmålning i kyrkan. Altarskåp och altarbrun under denna period.

VI. Predikstol 1668.

VII. Bänkmålning 1744.

VIII. Konservering av kalkmålningar etc.; värmekammare bygges; 1915—1916.

Zusammenfassung.

I. Kirche mit absidalem Chore, deren Grundmauer innerhalb des jetzigen Langhauses und Chores gefunden wurden (Abb. 458). Der hierzu gehörige Turm ist noch vorhanden. Er ist in der jetzigen Westfassade eingefasst und in gotischer Zeit erhöht worden. Zur Südfassade der Kirche gehörten die in die jetzige Fassade eingemauerten Bogenfriese und Tierskulpturen. Um 1150. Der Turm ein Paar Jahrzehnte jünger. Der Taufstein ist ein Spätwerk aus der Werkstatt des Hegvalds, um 1150 (Abb 485—489).

II. Jetziges Chor (Abb. 501 C), in der Art des Meisters »Elasticus«. Zweite Hälfte des 13. Jhts. Triumphcrucifixus (Abb. 481).

III. Jetziges Langhaus (Abb. 501 *D*). In Zusammenhang mit diesem wurde eine sogenannte Poenitencelle an die Südseite des beibehaltenen alten Turmes gebaut. Meister »Neoiconicus«, wahrscheinlich 1297, wenn wir einer von BIELEFELD angegebenen Jahreszahl Glauben schenken dürfen. Vgl. LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc.

IV. Der Turm wird erhöht, die Poenitencelle ebenso, an der Nordseite wird ein symmetrisch entsprechender Anbau gemacht (Abb. 501 *E*). Das ganze Westwerk öffnet sich nunmehr mit drei spitzbogigen Arkaden dem Langhause zu. Um 1350.

V. Die drei Turmarkaden werden in zwei grosse Bogen verwandelt. Später mussten doch die stützenden Pfeiler unter dem Scheitel jedes Bogens aufgeführt werden (Abb. 463, 465). Ende des 14. Jhts? Muralgemälde (Abb. 472–476). Mitte des 15. Jhts. Schnitzaltar um 1365, 479, 480.

VI. Kanzel 1668 (Abb. 462).

VII. Malerei des Gestühls 1744.

VIII. Restaurierung 1915–16. Hauptsächlich Konservierung der Muralgemälde, Veränderung der Turmarkaden, Anordnung einer Taufkapelle (Abb. 490).

EKEBY KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN, NORRA TRE-
DINGEN, BRO SETTING, ENDRE TING, VISBY STIFT, NORRA
KONTRAKTET, ANNEX TILL BARLINGBO.

Tryckta källor (se även föregående samt nothänvisningar): BRUNIUS II.
— ROOSVAL, Kirchen. — AMBROSIANI.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.; HILFELING, Journal
1800. — A. T. A.: P. A. SÄVES berätt. 1864; ca 10 fot.; teckn., kalk, brudstol,
gravstenar av SÄVE. — B. St.: Uppmättningsritn. 1905 av N. PETTERSSON; ritn.
till orgelfasad 1858 av E. ROTHSTEIN; kop. av glasmåln. 1897 av GUSTAF CLASON.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: Räk. från 1747; prot. från 1778 (arki-
valierna gemensamma med Barlingbo).

Kyrkogården.

Situationsplan fig. 502.

Kyrkans fria läge vid en landsvägskorsning gör, att det i förhål-
lande till långhuset smala tornet ger intryck av större höjd än det
i verkligheten har (fig. 503). Anläggningen, bestående av kvadratisk
kor, rektangulärt långhus och kvadratisk torn vad planen beträffar,
är belägen mitt på det kvadratiske kyrkogårdsområdet, vilket är in-
hägnet med mur. Denna är lagd av kalkstensflis jämte en och annan
gråsten, utan bruk. H. 100—125—175 cm, B. 90—110 cm. En
rad lönnar innanför muren inrama den på vackra gravmonument
fattiga kyrkogården. Norra muren är lagd av större block i jämna
skift, på de övriga sidorna är muren omlagd, varvid använts bl. a.
delar av äldre byggnadsverk samt sönderslagna gravstenar.

MUR

KYRKOGRÅRDS-
PORTAL

I nordöst finns en kyrkogårdsportal av kalksten, putsad, vitkalkad,
med invändiga besparingsnischer (fig. 504, 505). Yttertaket är av bräder;
särskilt innertak eller valv finns ej; bjälken över portarna utåt vä-
gen (norr) är med inskurna siffror daterad »1791». Den mest an-
vända ingången till kyrkogården är dock den i väster, vilken stänges
av ett par enkla smidesjärnsgrindar, som äro upphängda i trädstol-
par. Till för ett par år sedan fanns en bod av liggande virke i nord-
västra hörnet.

Kyrkobyggnaden.

Plan fig. 506, sektioner fig. 508, 509.

Som byggnadshistorien i det följande skall visa, är Ekeby kyrka som den nu står med sina spetsbågiga öppningar och sitt i övrigt gotiska kynne ett homogent byggnadsverk. Endast tornets planform och den rundbågiga ingångsöppningen på västsidan till tornets nedersta rum vittna i exteriören om, att på platsen tidigare funnits en äldre, romansk anläggning.

Yttermurarna, av kalksten, äro vitputsade utom dörr- och fönsteromfattningar, där stenen är finhuggen och ligger bar. Tornet synes till strax nedanför ljudgluggarna vara uppfört av finhuggen sten, som nu är överputsad. I långhusets sydfasad ingår på samma sätt behandlat material, vilket tydligen härstammar från äldre byggnad. Långhuset såväl som koret har s. k. putsgränser, d. v. s. ca 15 à 20 cm från kant inhuggna linjer, vilka skilja puts- och huggytor från varandra. Tornet saknar dylika putsgränser. Sockeln på kor och långhus har jämförelsevis bred skråkant med överliggande vulst, på tornet smal skråkant (fig. 507). Koret är täckt med enkupigt tegel, långhuset och sakristian med bräder; tornspiran är av trä. Takstolarnas form framgår av fig. 508. I koret och i långhusets mittgång är golvet belagt med kalkstenskvadrar, i bänkkvarteren med bräder. Golvsten inköptes 1801 och 1843—44 (Räk).

PLAN,
SEKTIONER

MATERIAL

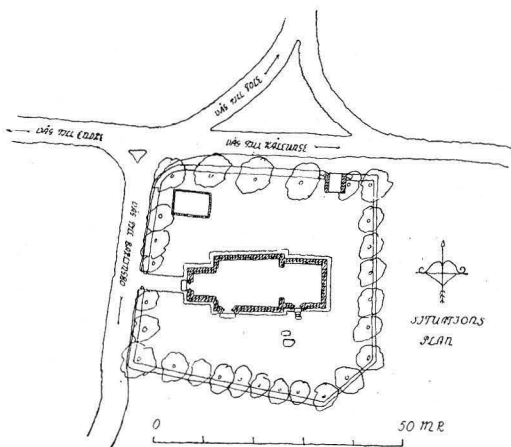

Fig. 502. Ekeby kyrka. Situationsplan.
Lageplan.

Korets och långhusets norra och södra ytterväggar ha på halva sin höjd gjutjärnsrosetter, som sluta de ankarjärn, vilka äro dragna genom koret och långhuset. Ankarjärnen äro inlagda under senare hälften av 1800-talet. De båda träbjälkarna, vilka i långhuset tjänstgöra som ankare jämte nyss omtalade järnstänger (fig. 516, 517), äro ditsatta under förra hälften av 1800-talet. Uppe i östra gavelfältet är inhugget »År 1892»; då cementerades stenfot och fönstersmygar (RÄK).

Tornet, undantagandes det spetsbågiga ljudgluggspartiet, kvarstår som ovan nämnts från romansk kyrka. Nedersta tornrummet är välvt med spetsbågigt tunnvalv — med anfang i öster och väster — vilket ligger i nivå med långhusvalven, således ovanligt högt för att vara ursprungligt; troligt är därför, att tornvalvet slagits om vid

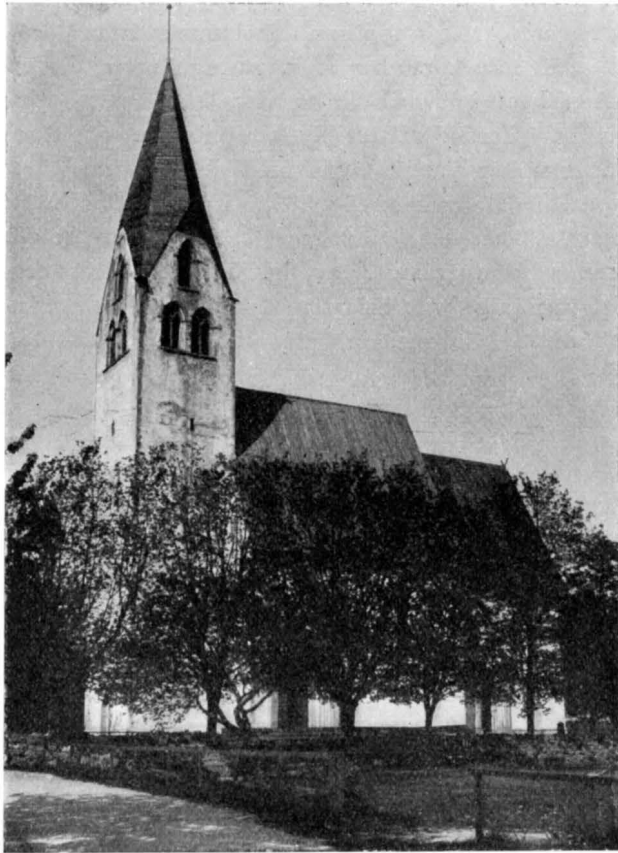

Fig. 503. Ekeby kyrka. Exteriör från sydväst.
Aussenansicht von Südwesten.

tornets påbyggnad (möjligen fanns intet valv ursprungligen). Ursprunglig och orörd är den rundbågiga portalen i tornets västmur med murhörn och dörr-ram sirade med två à tre uteder kanterna ristade linjer (lika utsirning finns på Roma klostrets norra västportal). Portalomfattningen är byggd av omväxlande gråa och röda stenar. Dörren är sammanfogad av trenne grova ekplankor, vilka på yttresidan bekläts med spåntade bräder; bomhål med bom. Invändigt triangelbåge. Kommunikationen upp i tornet går på trätrappor, såväl nedanför som ovanför valvet; i valvhjässan, nära sydmuren, har brutits ett hål för passagen. Ovan tornvalvet finns en rundbågig ljudöppning i öster, som ursprungligen varit tudelad av kolonnett; den yttre bågen är lagd av tuktade flisor, medan posterna äro av finhugget material; bågen har varit putsad. I norr ha funnits två ljudöppningar, i väster en och i söder en, nu nästan fullständigt igenmurade, endast ljusgluggar återstå. Ovanför den rundbågiga öppningen i öster är en rektangulär murgenombrytning, vilken numera ligger under långhustaket. I klockvåningen äro två spetsbågiga, av

TORN- ELLER
VÄSTPORTAL

Fig. 504. Ekeby kyrka. Medeltida kyrkogårdsportal.

Mittelalterliches Friedhofsportal.

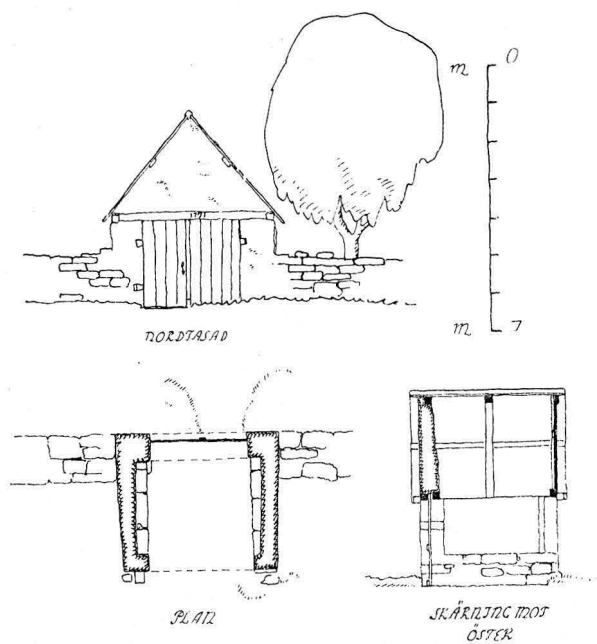

Fig. 505. Ekeby kyrka. Uppmätning av kyrkogårdsportalen fig. 504.
Abmessung des Friedhofsportals Fig. 504.

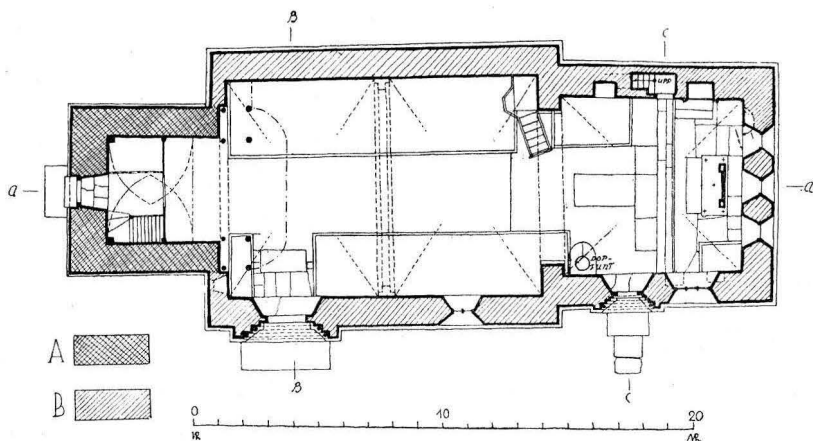

Fig. 506. Ekeby kyrka. Plan.
Grundriss.

spröjsverk och kolonnetter tudelade ljudöppningar i varje väderstreck; i fem öppningar äro kolonnetterna bortfallna. Ovan dessa finns en spetsbågig ljudöppning i varje mur. Som invändig solbänk i en av de nedre spetsbågiga öppningarna ligger en del av en gravsten med majuskler (en terminus post quem vid bestämmandet av datum för den gotiska påbyggnadens tillkomst). Tornets öst-sida, inåt långhusvinden, bär tydliga spår efter eldsvåda (i stenens yta äro skålformiga fördjupningar efter bortsprängda skärvor).

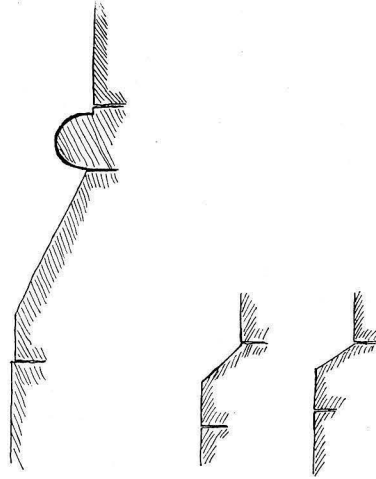

Fig. 507. Ekeby kyrka. Sockelprofiler.
Sockelprofile.

Korets portal (fig. 515) har svagt spetsbågig, trepassformad avtäckning inom vimpergen. Utanför posten stå trenne hörn, kolonnett och pilaster; på yttersidan av varje pilaster, i ett med denna, äro halvrunt huggna, fackelliknande stavar, avslutade uppåt med hopböjt blad; bassviten har starkt framspringande attisk profil; kapitälraden består av astragal, skulpterad korg — treflikiga blad på skarpkantade stänglar flätade om varandra — och platta. Den svarttjärade dörren har ett medeltida ringbeslag; den kan stängas med bom i ränna. Invändigt triangelbåge.

KORPORTAL

Långhusets portal (fig. 510—512), spetsbågig, har fyrpassformad tympanonflisa. Omfattningens schema är: närmast posten rätvinkligt hörn, vilket bär en på samma sätt som tympanon konturerad flisa, därefter kolonnett, hörn, kolonnett och pilaster, vilka bära spetsbågar inom spetsvinklig vimperg; bassviten har attisk profil, som prydes med utbredda blad (östra sidan) och rosetter (västra sidan); den östra kapitälraden (se fig. 510) har utom bladskulptur även fyra skägglösa ansikten under kronor samt ett skäggigt under korsprydd krona; den västra kapitälraden (fig. 544) har bladskulptur liksom motsidan samt en lejon(?)-figur och ett gumshuvud, det senare med kors mellan hornen. Omfattningen är delvis lagd av omväxlande grå och röda stenar; dessutom är en av bågarna dekorerad med ett sick-sackband i svart färg. Dörrarna äro svarttjärade; medeltida ring- och nyckelskyltbeslag; låset är enligt inslagen inskrift tillverkat 1818 av C. N. Norby, Ekeby.

LÅNGHUS-
PORTAL

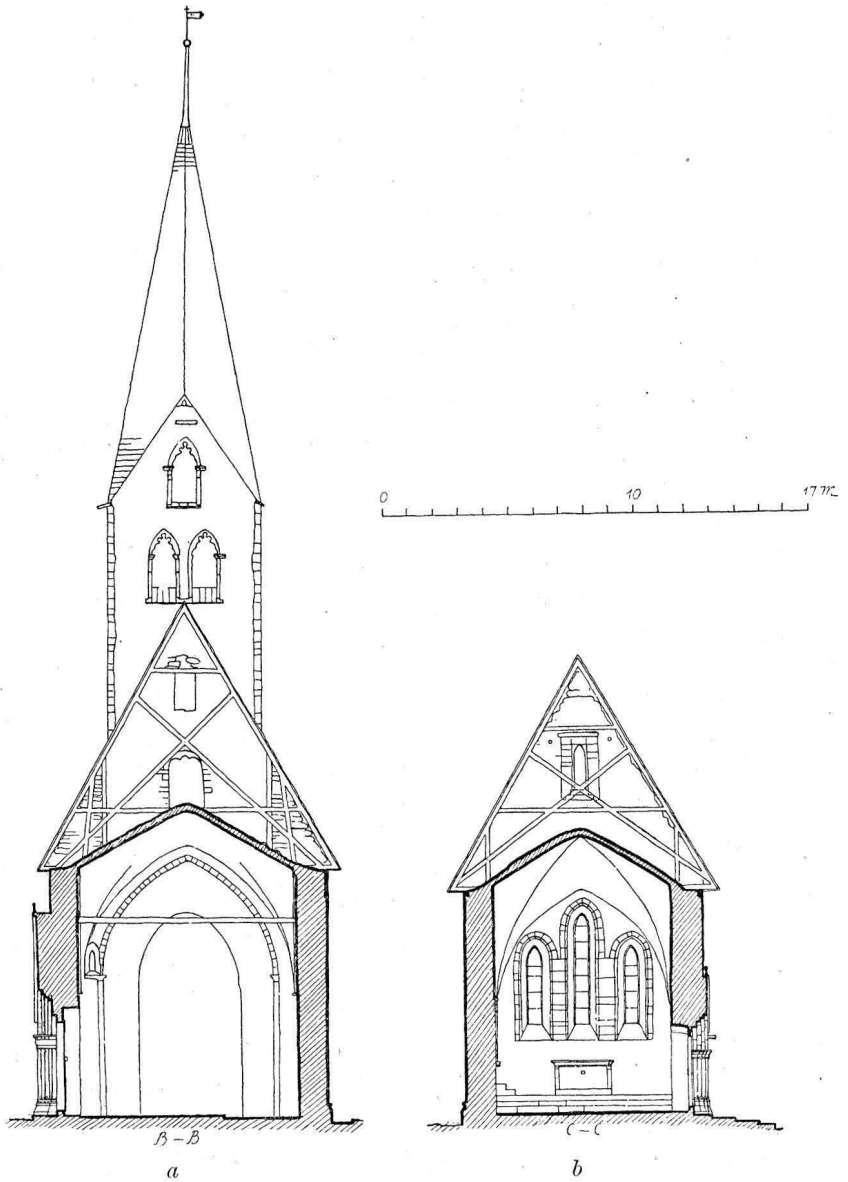

Fig. 508. Ekeby kyrka. Tvärsektion *a* mot väster och *b* mot öster.
Querschnitte; *a* gegen Westen, *b* gegen Osten.

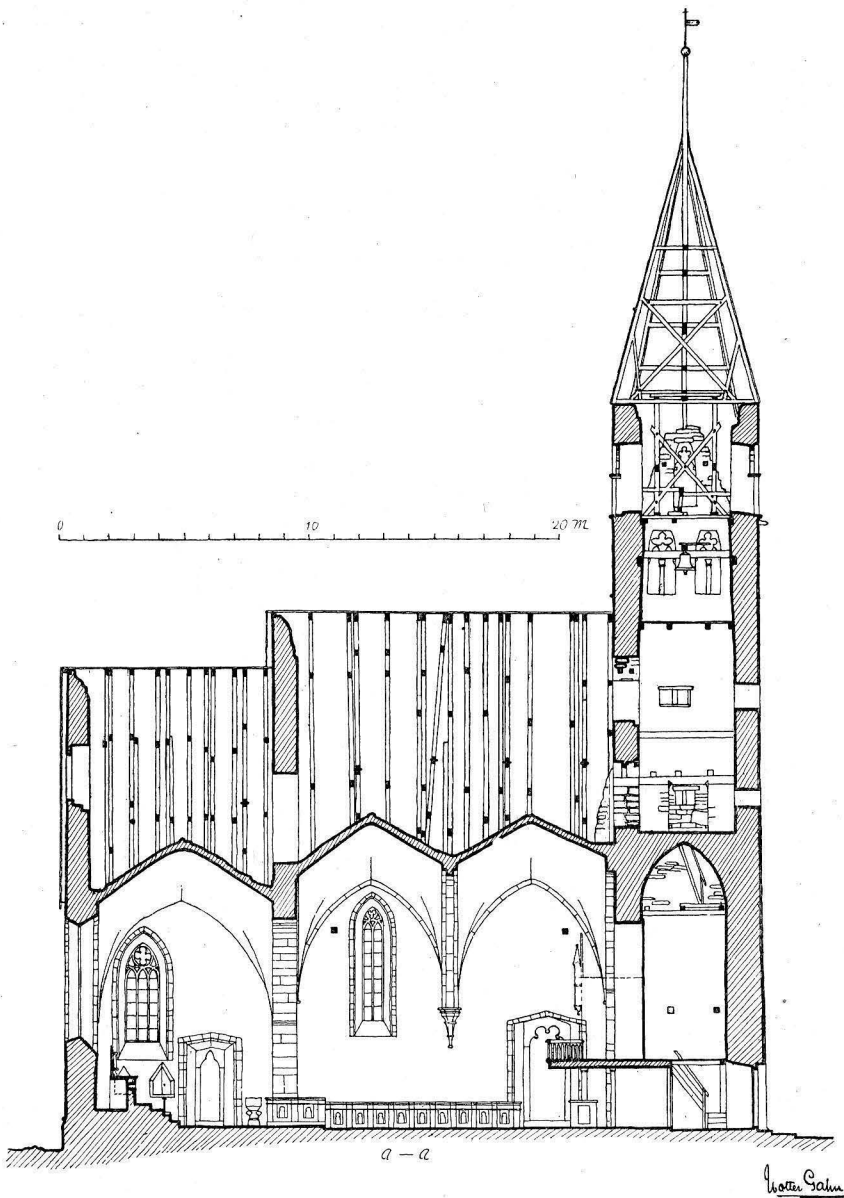

Fig. 509. Ekeby kyrka. Längdsektion mot söder.
Längsschnitt gegen Süden.

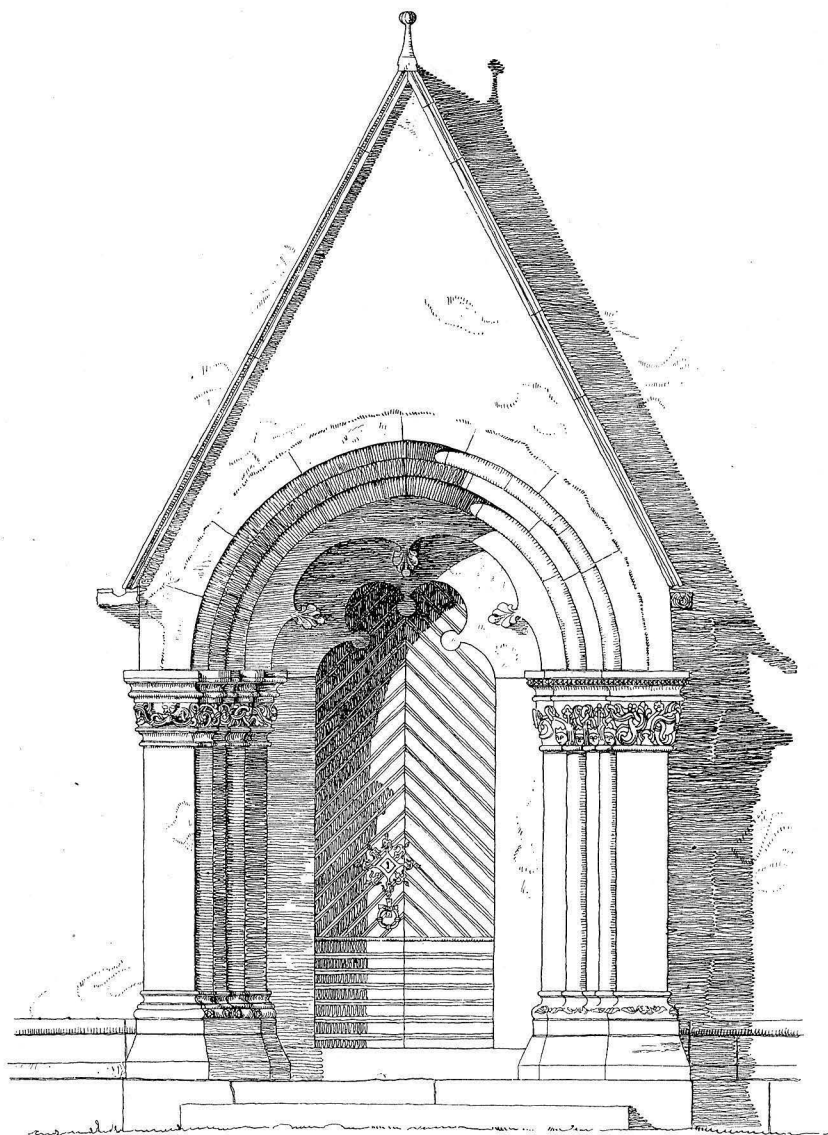

Fig. 510. Ekeby kyrka. Långhusets sydportal.
Südportal des Langhauses.

De trenne fönsteröppningarna i korets östmur, av vilka den mellersta är högre än de båda andra, äro svagt spetsbågiga. Fönstret i korets sydmur är spetsbågigt, tredelat med spröjsverk av kalksten. Fönstret i långhusets sydmur, spetsbågigt, är tvådelat med spröjsverk av kalksten. En ljusöppning i långhusets västmur intill sydmuren är spetsbågig. Med undantag för detta sista ha alla fönstren finhuggen kalkstenskantskoning ut- och invändigt, som invändigt är överkalkad.

Valven i kor och långhus äro spetsbågiga kryssvalv; som förut nämnts finns ett spetsbågigt tunnvalv i tornet. Sköld- och gördelbågar i långhuset äro av huggen kalksten. Gördelbågen mellan de båda långhusvalven, av finhuggen kalksten, är spetsbågig och böjer närmast intill konsolerna inåt långhuset, har således karaktär av hästskobåge. Triumfbågen, av finhuggen nu överkalkad sten, är spetsbågig. Tornbågen, likaledes spetsbågig, är att döma av ojämnheterna och sin stora vidd förstörd, antagligen i samband med tornvalvets inslagning vid tornets påbyggnad.

I korets nordmur är en trappuppgång till korvalvet; den begagnas numera icke.

Invändigt äro väggarna putsade. Överkalkningen på kantskoningarna kring dörr- och fönsteröppningar är gråmålad. Konsolerna till gördelbågen i långhuset äro målade i geometriska mönster med omväxlande blått, grönt, svart och grått (vitt), troligen medeltida. I nyare tid, 1802—03 (RÅK.), ha väggarna dekorerats med draperimålning av J. Gustaf Möller (jfr inskrift på altarpopsatsens baksida, nedan bland inventarierna). Runt fönstren, med pendanger runt de på nordväggarna i koret och långhuset målade »fönstren», samt omkring predikstolen och tornbågen äro målade hermelinsmantlar med marinblå yttersidor och gula fransar; kring

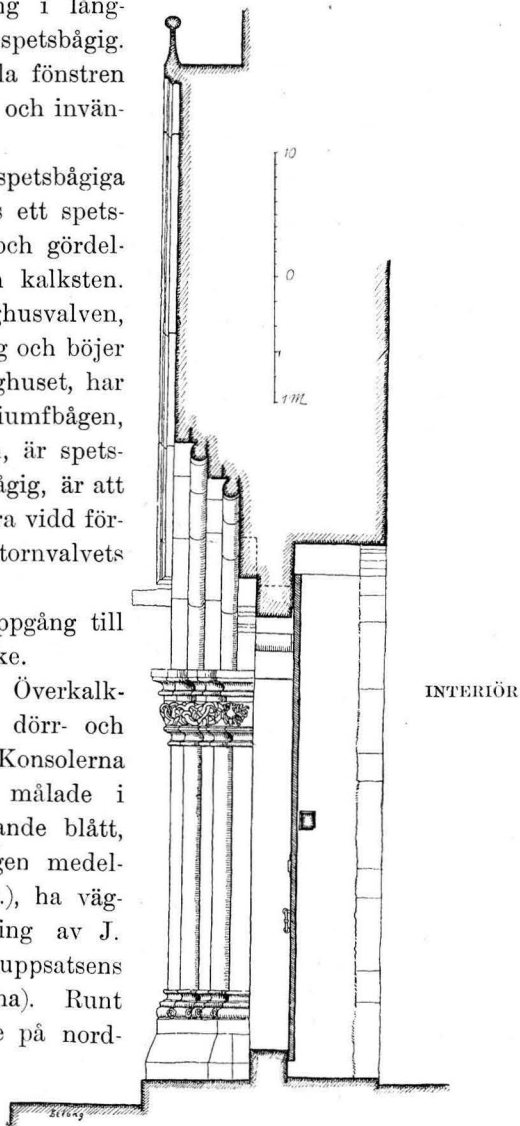

Fig. 511. Ekeby kyrka. Sektion av långhusportalen.

Schnitt durch das Langhausportal.

MEDELTIDA
KALKMÅL-
NING

den på putsen i färg imiterade »nordportalen» i långhuset äro fruktgirlander målade i gult och rött med inflätade gråa, svartkantade S-krokar. Dylig girlandmålning finns även kring sydportalerna samt kring norra väggsåpet i koret. På några ställen har färgen flagat av, och äldre kalkmålning har kommit i dagen, dels 1700-tals i blekt rött och grått, dels medeltida i rött, gult och svart; medeltidsmålningen är lika den i Endre kyrka m. fl., således från 1400-talets mitt.

Utom den nämnda medeltida väggmålningen finnes medeltida temperamålning inuti ett väggsåp i koret (s. 444).

Upp till i korets och långhusets sydfönster finnas rester av medeltida glasmålningar (fig. 513 återger en rekonstruktion av ett fönster). I en låda inställd i bakre nischen i altaret ligga (1916) bitar av målat glas. Fönsterglasen i övrigt i kyrkan är nutida, olikfärgat katedralglas i blyfalsar, lagt i mönster.

Byggnadshistoria.

Ekeby kyrkas tillkomsthistoria är redan klarlagd i sina huvuddrag i byggnadsbeskrivningen.

Tornets äldsta del, ungefär upp till långhusets taknock, dateras genom sitt byggnads sätt, materialbehandling, portal och sockelgesims till 1100-talets sista årtionden. Tornet är lika det i Fole sådant det såg ut före insättandet av kolonn i tornbågen samt mycket lika

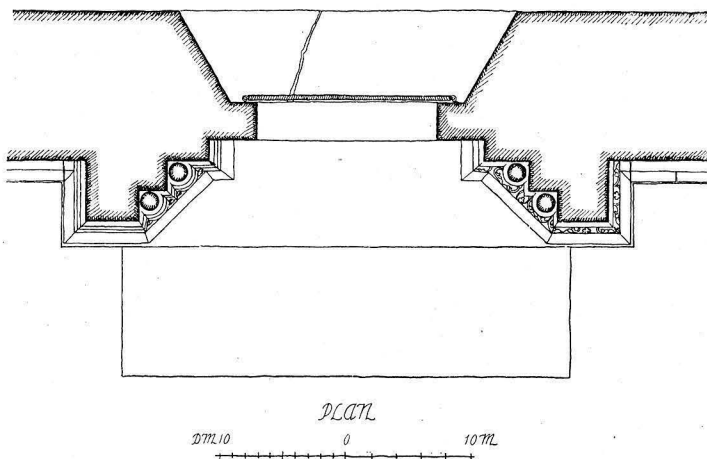

Fig. 512. Ekeby kyrka. Plan av långhusportalen.
Grundriss des Langhausportals

tornen i Hejnum och Bro. Samtliga dessa ha tillkommit under 1100-talets sista fjärdedel. Under den perioden byggdes också tornet i Ekeby och det långhus med koravdelning, till vilket tornet ursprungligen hört. Enligt en uppgift hos STRELOW har Ekeby kyrka byggts 1182; detta årtal kan, vare sig det är exakt eller ej, mycket väl tagas för gott för de nu försvunna långhus- och korpartierna och det kvarstående tornet, i överensstämmelse med dateringen här ovan.¹

Brunius har för kyrkan i dess olika skeden i stort sett riktiga tidsbestämningar: »Det tyckes, som tornet i Ekeby uppstått i sednare hälften af tolfte seklet och vid skeppets och korets ombyggnad mot

¹ Jfr LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc., se 172 o. f.

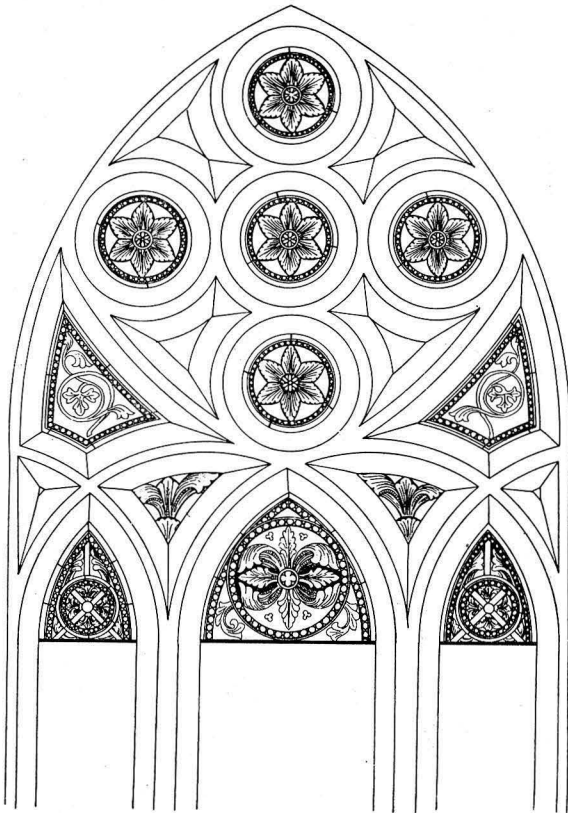

Fig. 513. Ekeby kyrka. Rekonstruktion av medeltida fönstermålning.

Wiederherstellung eines mittelalterlichen Glasgemäldes.

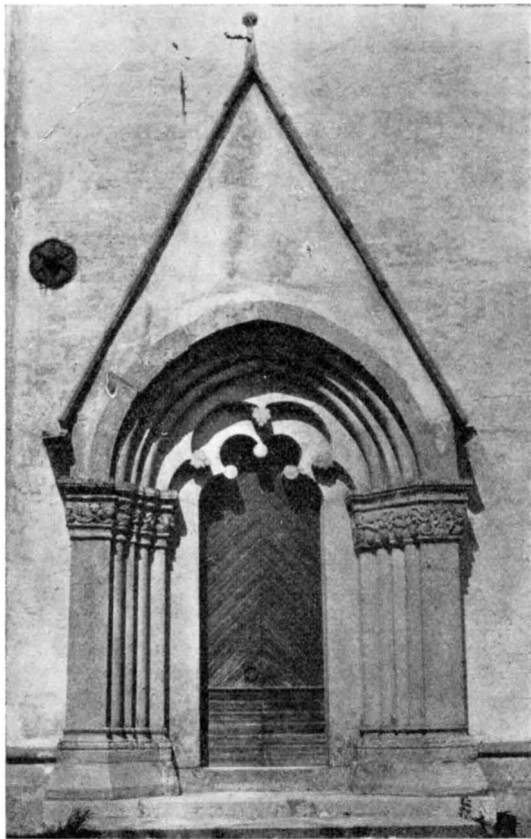

Fig. 514. Ekeby kyrka. Långhusets sydportal.
Südportal des Langhauses.

hundra år derefter fått sin tredje afdelning»¹ Tornets datering stämmer med undersökningens resultat ovan. Nuvarande långhus och torn äro enligt Roosval byggda av Elasticus på 1280-talet². Tornets påbyggnad synes dock icke ha skett förrän in på 1300-talet; det s. 435 omtalade stycket av en gravsten i en av de gotiska ljudöppningarna har majuskler av en typ, som icke förekommer på Gotland före 1300.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE Det fristående altaret är täckt med en finslipad kalkstenshäll, vilken är märkt med sex inhuggna likarmade kors, ett i varje hörn,

¹ BRUNIUS II, s. 204.

² ROOSVAL, Ciceronen, s. 89.

Fig. 515. Ekeby kyrka. Korportal.
Das Chorportal.

två i mitten. I altarets framsida finns en relikgömma med täcksten; H. 17 cm, B. 12—13 cm, Dj. 34 cm. Altaret har vitputsade sidoytor och finhuggna kantskoningar. På dess sydsida har ursprungligen varit fastmurat en piscina i kolonnettform; basen finns kvar men kolonnen med sin sköljsten är borta. I altarets baksida en nisch. I nordöstra långhushörnet finns ett sidoaltare, på vilket nu predikstolen står.

I koret finnas följande nischer och väggsåkåp: En nisch i södra korväggen dold av sakristibänken; ett väggsåkåp i samma mur med triangulär avtäckning med ljusblåmålade dörrar; ett skåp med triangulär avtäckning i norra korväggen väster om uppgången till valvet, med invändig träbeklädnad samt ekdörrar med medeltida beslag,

NISCHER,
VÄGGSKÅP

Fig 516. Ekeby kyrka. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten.

blåmålade; (fig. 521); ett skåp i samma mur öster om trappuppgången, med klöverbladsformad, huggen steninfattning, krönt med korsblomma med bandliknande ornering i låg relief (fig. 518); infattningen och dörarna, dessa senare av ek med medeltida beslag och galler, äro blåmålade liksom övriga skåpdörrar i koret, troligen utfört 1802; under övermålningen skymtar inskrift och »1743», årtal för en tidigare målning; på dörrarnas insida finns målning i ljusblått och rött, stora rankor (från 1743); det invändigt med trä beklädda skåpet är av tvenne hyllor uppdelat i tre fack; på träbeklädnaden finns medeltida figurmålning: I nedersta facket Maria med barnet sittande i öppet hus, fram mot dem komma tre heliga konungar gående med gåvor; i mellersta facket Kristus på korset, Johannes och Maria, vilken senare samlar

MEDELTIDA
MÅLNING

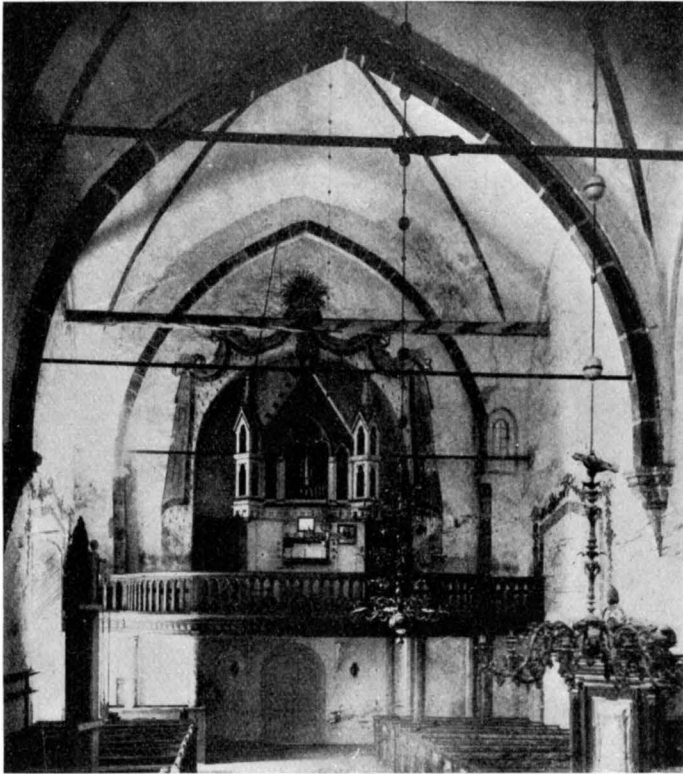

Fig. 517. Ekeby kyrka. Interiör mot väster.
Innenansicht gegen Westen.

upp det ur Kristi sidosår strömmande blodet i en kalk; på den ena sidan står Petrus med nyckel, på den andra Paulus med svärd; i översta facket (fig. 519) är målat Herren i härlighet inom mandorla; dräkterna äro mörkröda, ljusblåa och blågröna, Kristi ländkläde har knittriga veck, eljest raka veckfall; fälten utfyllas med stjärnor och rosetter, allt målat i tempera på mycket tunn kredering; utom av figurstilen har man vid dateringen hjälp av den dekoration i form av livsträd med treflikiga blad, som finns på östra väggen i mellersta facket. På den 1316 daterade gravstenen i korgolvvet (se fig. 542) finns ett livsträd likt det i väggsåpet, ehuru rikare än detta. De spensliga figurerna, Kristi resliga ställning med huvudet lätt böjt, det högt sittande sidosåret, de med en spik fästade fötterna, tala för en datering av målningarna till 1300-talets början.

Altaruppsatsen (fig. 520), skulpterad sandsten; mittpartiet upp-

ALTAR-
UPPSATS

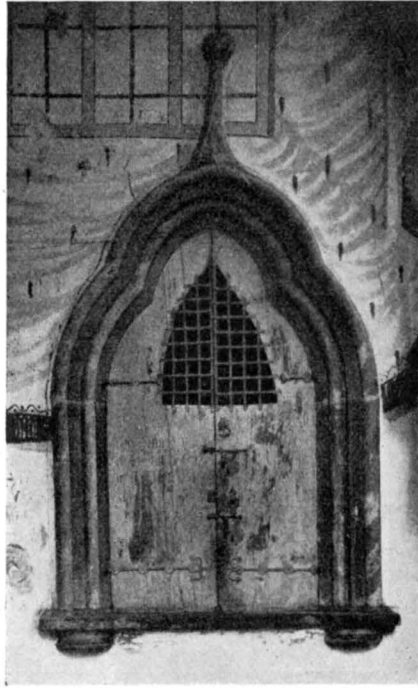

Fig. 518. Ekeby kyrka. Väggsåp i norra kormuren.

Wandnische in der Nordmauer des Chores.

tages av Kristi lamm liggande under en inskrifttavla med »JOH. 1. ECCE AGNUS DEI QUI TOLLIT PECCATA MUNDI ANNO 1708» hugget i relief samt på sidorna om tavlan överstepräster, fristående under bågar, garderade av kolonner uppbärande entablement med Karl XII:s krönte skiffer och tvenne putti. Färgerna äro blågrått, vita kolonnetter och präster, rosafärgade änglar, blommor och lister i guld, silver, rött och grönt. På kartuscherna nedtill på uppsatsen är målat: »Åhr 1802: då varande pastor s. h. t. herr Carl Julii Wickmans besörjande denna altartafla renoverad ock hela templet med målning försedt och prydt. Då och voro kyrckowärdare Per Olofson Stora Röstade, Olof Thomson Godrings och Detlof Person Medebys, som detta befordrade». På uppsatsens baksida är målat: »J. Gustaf Möller. Pinsitt 1802».

Altarringen har kontursågade dockor, 1700-talsfason, blåmålade 1802. Bekännelsepallen är från 1700-talets mitt (1748 »begärde

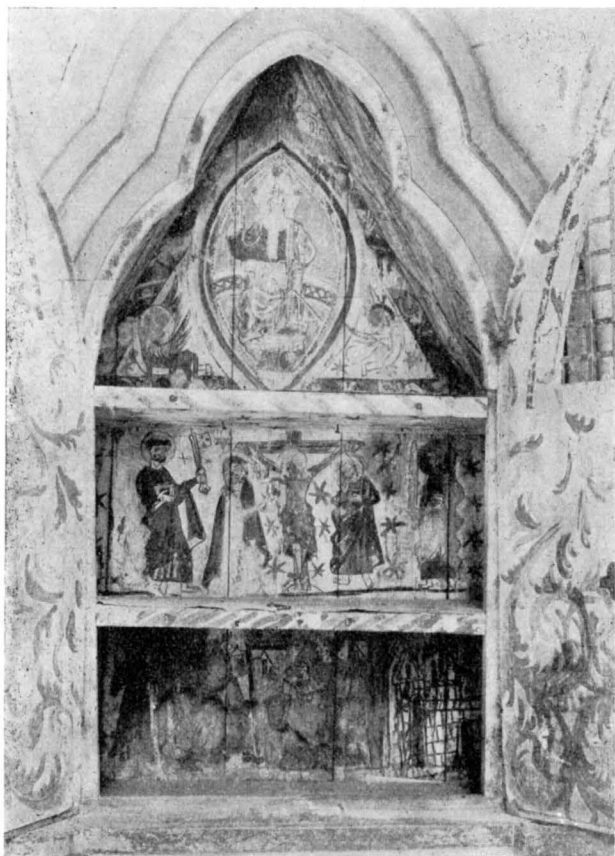

Fig. 519. Ekeby kyrka. Målning i väggsåpet fig. 518.
Malerei im Inneren der Wandnische Fig. 518.

pastor en confiteorspall»; RÅK.); blåmålad med lister i silver och rött; fyllningen har på vit botten en enkelt utförd, symbolisk målning, framställande Gud fader, änglar och en tillbedjande kvinna; rik färgskala med övervägande grågult och cinnober.

Triumfkrucifix (fig. 524), Kristus i blekröd karnation med svart-brunt hår och skägg, försilvrat ländkläde med förgyllda bårder och förgylld krona av mässing (?); korset är i senare tid målat ljusblått med gloria i guld. Figurens ställning med något böjda knän, parallella ben, lätt böjt buvad, något böjda, slappa armar bestämmer krucifixets tillkomsttid till 1100-talets slut.¹ H. ca 228 cm. Hänger nu

TRIUMF-
KRUCIFIX

¹ Jfr ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 25.

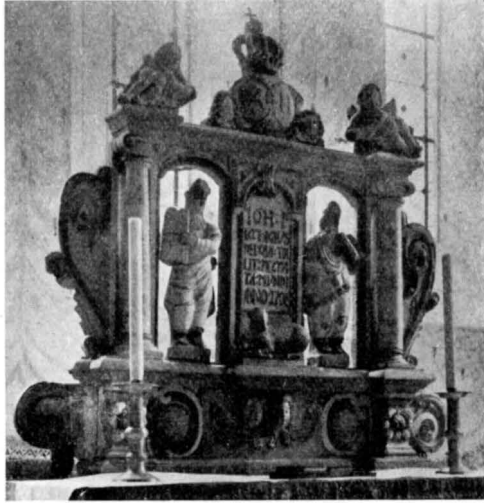

Fig. 520. Ekeby kyrka. Altarusatz av sandsten 1708.

Altaraufsatz. Sandstein. 1708.

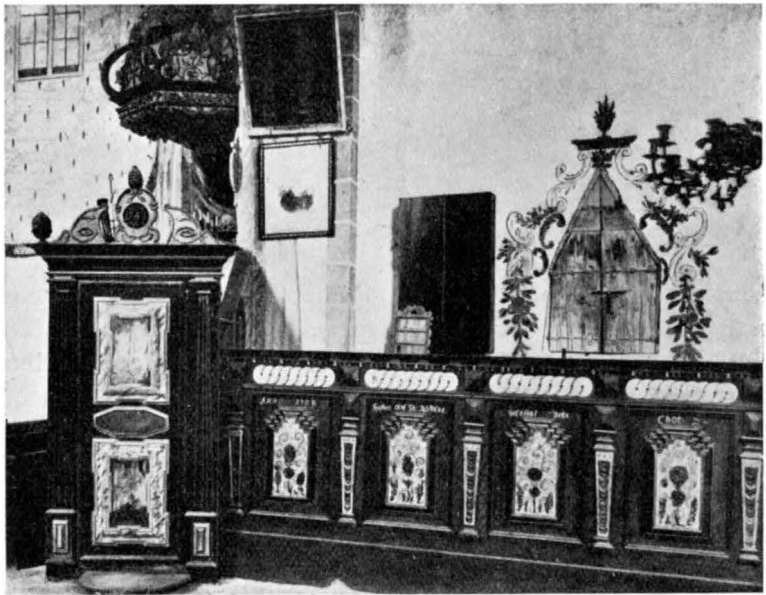

Fig. 521. Ekeby kyrka. Korbänk från år 1708.

Gestühl vom Jahre 1708.

Fig. 522. Ekeby kyrka. Nummer-
tavla 1742.
Verstafel, 1742.

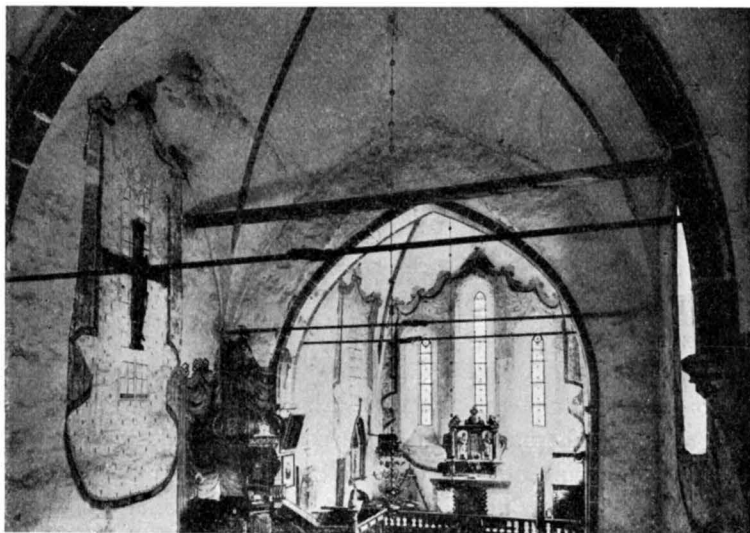

Fig. 523. Ekeby kyrka. Interiör mot öster.
Das Innere gegen Osten.

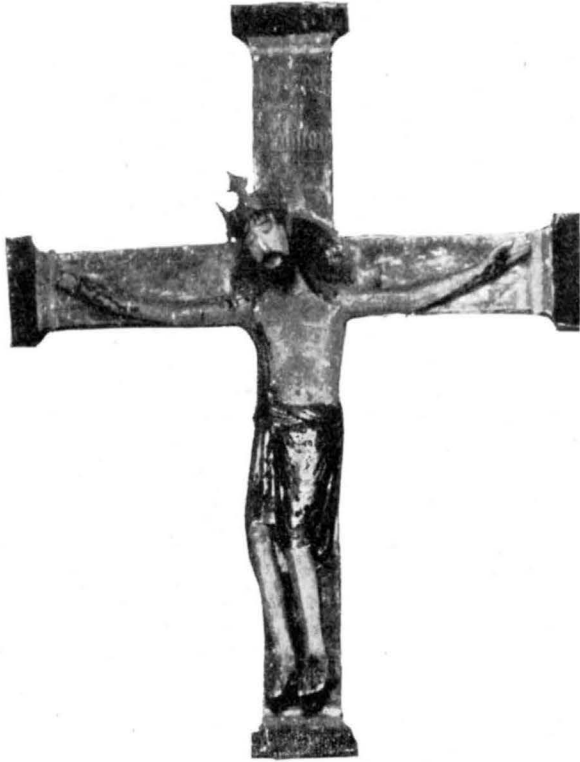

Fig. 524. Ekeby kyrka. Triumphkruzifix. 1100-talets slut.
Triumphkruzifix. Ende des 12. Jhds.

på norra långhusväggen, östra travén, men hängde ännu på 1860-talet i triumfbågen¹. På korset skall tidigare ha hängt en silverkedja, som blev bortstulen men återförd 1717²; vart kedjan sedan tagit vägen är obekant.

PREDIKSTOL På ett sidoaltare i nordöstra långhushörnet står predikstolen (fig. 525). Korgen och trappan ha rika fyllningar med i mörkare träslag inlagd stjärna i spegeln; fyllningarna skiljas från varandra av kolonetter med utskurna kapitäl, nedanför fyllningarna löper en bård av genombrutet skulpterat rankverk, likaså upptill på ljudtaket, som på en av kartuscherorna mellan byglarna har Fredrik I:s chiffer; inflettat i den genombrutna bården på trappan står snickarens namn, Olof Söderdahl; tillverkningsåret, 1741, står på krönet till trappans

¹ BRUNIUS II, s. 202.

² AF UGGLAS, Träskulptur, s. 308, not 7.

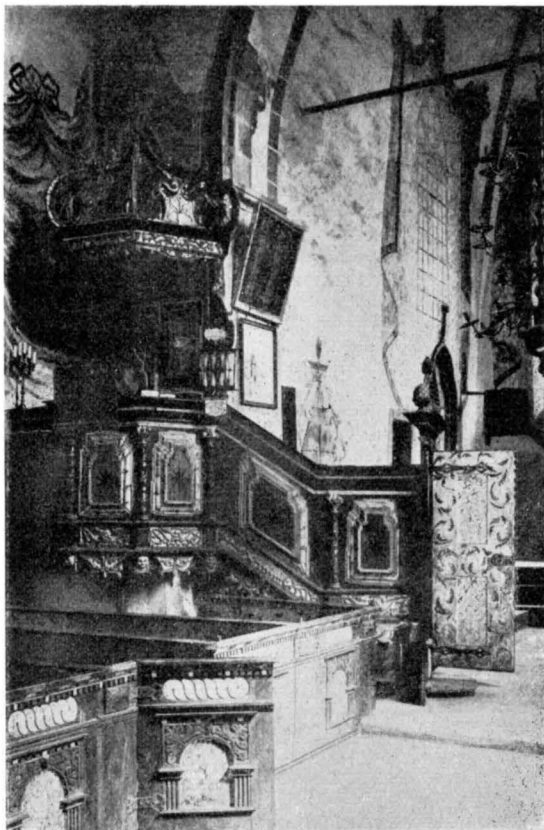

Fig. 525. Ekeby kyrka. Predikstol 1741.
Kanzel vom Jahre 1741.

dörr. Bottenfärgen är kastanjebrun, spräcklig; svarta kolonnetter med blommor i guld och silver, förgyllda blomkapitäl och baser, försilvrade och förgylld genombruten bård på ljusblå botten, ornamenten skilda åt av lackröda fält, byglarna på taket lackröda; invändigt är trappan målad vit med blåa och röda rankor och ruttmönster. Den i stort sett ursprungliga målningen är väl bibehållen och bidrager verksamt till interiörens färgrikedom.

På predikstolen finns ett timglas, fyra glas i träställ på järnarm; rödmålat och försilvrade. Total H. 60 cm. Enligt inskrift skänkt 1761.

Under predikstolen, vid golvet, är ett bräde fäst, som har inristade skärande rundbågar; ek; ca 160×17 cm; medeltida. Tro-

BÄNKAR

Fig. 526. Ekeby kyrka. Skapelsehistorien, reliefer å dopfunten av magister Majestatis.

Die Schöpfungsgeschichte, Reliefdarstellungen an der Cuppa des Taufsteins des anonymen Meisters Majestatis. Mitte des 12. Jhds.

Fig. 527. Ekeby kyrka. Se föreg. fig. 526.

Siehe Fig. 526.

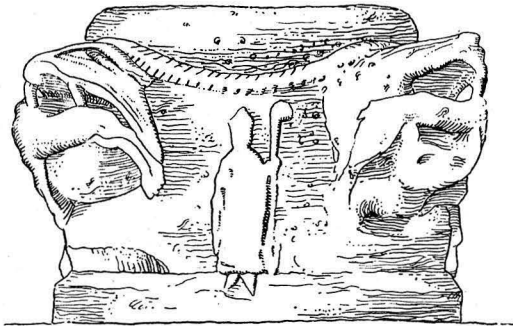

Fig. 528. Ekeby kyrka. Dopfuntsfoten.

Fuss des Taufsteins.

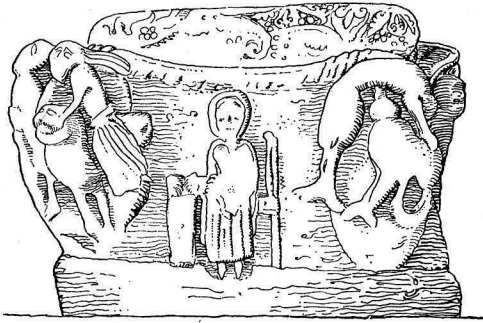

Fig. 529. Ekeby kyrka. Doppfuntsfoten.
Fuss des Taufsteins.

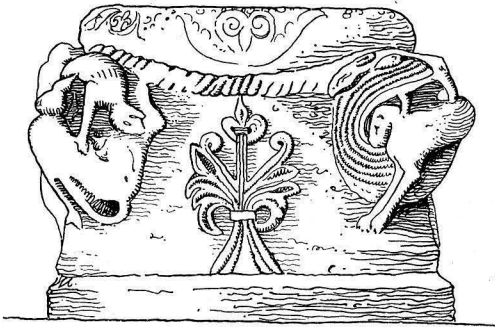

Fig. 530. Ekeby kyrka. Doppfuntsfoten.
Fuss des Taufsteins.

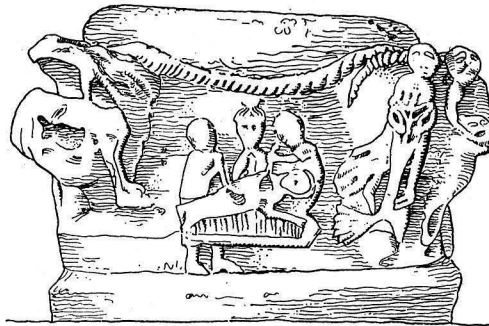

Fig. 531. Ekeby kyrka. Doppfuntsfoten.
Fuss des Taufsteins.

ligtvis har detta bräde tillhört en bänk. I sydöstra korbörnet finns en bänk från 1708, vilken nu tjänstgör som sakristia; den är utvändigt målad i kastanjebrunt med pilastrar och listverk i svart, vitt, grönt och rött, fyllningarra äro vita med svarta träd och ljusgröna moln; invändigt har bänken som dekoration storbladiga, fylliga akantusrankor, svarta och gula. Det övre fältet på västra sidan (inåt kyrkan) är ditsatt i senare tid: ursprungligen har detta fält varit vägg i östra ändan av bänken (mot korets östvägg). Under den svart-

Fig. 532. Ekeby kyrka. Dopfuntscuppens undersida.
Unterfläche der Taufsteinscuppa.

bruna färgen inuti bänken skönjes »1708». Korbänken (fig. 521) vid korets norra vägg är likaledes från 1708 och målad på samma sätt som sakristibänken. På bröstningen finns en i senare tid förnyad inskrift med vita bokstäver: »ANNO 1708 HAFWER OLUF ST: RÖSTÄDE BEKOSTAT DETTA CHOR»; den ursprungliga inskriften lyser genom övermålningen.

Bänkarna i långhuset äro slutna (fig. 516) och målade lika som korets bänkar; i speglarna inom bågställningarna på dörrarna äro stora bladrankor, akantus, i svart och gult på vit botten, målade 1743; bågställningarnas svicklar äro fyllda med utskurna, mångflikiga blad; invändigt äro bänkarna vitmålade och dekorerade med blåa och rödgula rankor och rutmönster. Långhusets bänkar torde vara

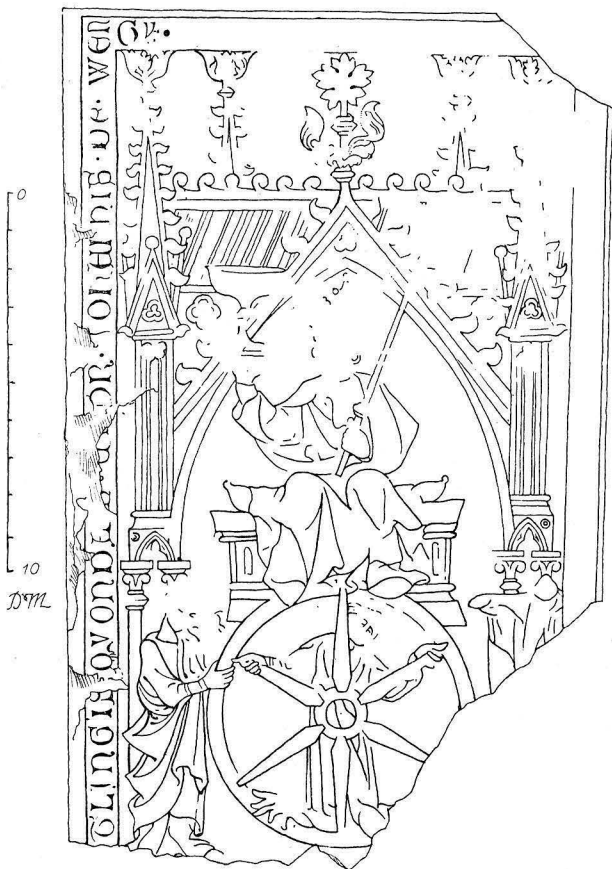

Fig. 533. Ekeby kyrka. Gravsten över hustrun Atlingis, omkr. 1300.
Grabstein der Frau Atlingis, um 1300.

tillkomna under 1600-talets senare hälft samt målade 1743 (enligt minnestavlan; se nedan).

Framme i koret stå tvenne brudstolar (fig. 543), rikt skulpterade **BRUDSTOLAR** i bondbarock och målade i vitt, svart, blått, grönt och rött, med de mörka färgerna övervägande. De äro enligt inskrift skänkta 1743.¹

I väster i långhuset finns en läktare (fig. 517), som vilar på grönmarmorade träkolonner; den i brungult målade, gotiserande läktarbröstningen är jämte den i samma falska stil hållna orgelfasaden utförd efter ritningar av E. Rothstein 1858. Orgelfasaden är vitmålad med förgyllt, röd- och blåkantat vimpergfält, förgyllda krabbor och

**ORGEL-
LÄKTARE**

¹ Liknande stolar i Gothems kyrka; LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 22.

Fig. 534. Ekeby kyrka. Kalk med paten,
silver, 1582.

Silberner Kelch mit Patene, 1582.

krön; turellernas tak äro försilvrade; det hela synnerligen tarvligt, ej alls passande i kyrkan. — 1783 talas i PROT. om, »at et skallechor skulle byggas bakföre i kyrckan»; troligen äsyftas härmed en läktare, vilken, om den uppförts, sedan tagits bort för att lämna plats åt den nuvarande läktaren.

NUMMER-
TAVLOR

Nummertavla av furu, svartmålad med plats för två rader siffror. H. 22 cm. Av de ursprungliga siffrorna, skurna i hårt ljust träslag, återstå sex stycken, H. 6,5 cm, utom de siffror, som spikats fast på nummertavlan i senare tid; de fastspikade siffrorna bilda året 1727 (siffran 2 är ej ursprunglig), vilket årtal jämte bokstäverna IPS är inskuret på baksidan av nummertavlan. Den är med en tapp i underkanten fastsatt i bröstlänningen i korbänkens sydvästra hörn, alldeles intill predikstolstrappan och var avsedd för de i korbänken sittande; numera användes icke tavlan. Dess plats visar, att även den predikstol, som fanns före den 1741 byggda stod så till, att den skymde den större nummertavla, som utan tvivel funnits innan nummertavlan av 1742 (se nedan) anskaffades. 1727 års nummertavla är ersatt med en omålad tavla med tredelat fält, H. 46 cm, på vilken psalmnumren skrivas med krita; den är i regel upphängd på triumfbågens norra mur, under minnestavlan, eller ock ställes den upp framför det för några år sedan på norra kormuren, väster om det västra väggskåpet, uppsatta textilskåpet (tavlan och skåpet synas å fig. 521).

Nummertavla (fig. 522) av furu, tredelat fält, skulpterad ram och rikt utskuret överstycke, akantus-, solros- och snäckmotiv; guld, vitt och rött på svart botten. H. 100 cm. Utförd 1742 (enl. minnestavlan), sannolikt av Johan Hernell. Till tavlan hörande siffror äro vitmålade på svarta träbrickor. Användes ej.

Fig. 535. Ekeby kyrka. *a* Oblat-skål av kokosnöt 1890. *b* Kalk av silver, foten från 1702.

a Oblatendose von Kokosnuss 1890; *b* Silberner Kelch, der Fuss vom Jahre 1702.

Nummertavla med ram och överstykke utskuret i ek, H. 153 cm, uppsatt på stång med hissanordning i triumfbågen, södra sidan. 1880—90-talet.

Dopfunten (fig. 526—532) står i koret, i sydvästra hörnet; skål och hals av sandsten, fotplattan av kalksten; H. (inkl. kalkstenspodiet) 110 cm; uttömningshål. Skålen, som är starkt vittrad, har runt om i arkader sex fält med figurframställningar till skapelsehistorien; halsen, vilken icke är så vittrad som skålen, har mellan de fyra hörnfigurerna framställningar om S. Lars' martyrium, biskop och andra figurer. Funten är enligt Roosval¹ ett verk av magister Majestatis från 1150-talet. Spår av röd, grön och blå färg, troligtvis senare tids övermålning. Dopskål av mässing, nu använd som kollektskål. H. 8 cm. Diam. 31 cm. 1600-talets mitt. Dopfat av nysilver, förgyllt, nutida fabrikat. Diam. 29 cm.

DOPFUNT

Kalk (fig. 534) av silver, foten i sexpass, skaftknapp i tillplattad melonform, skål i medeltida form; på foten följande graverade inskrift; — »ANNO DOMINI 1582 — BOREALIS TERT: PRÆPOSITO ET PASTORE DAVIDE BILEFELD: — IN VSVM ECCLESIE EKEBYE — DIACONIS OLAO: RØSTED E ET IACOBO: HEGELSARVE» (Herrns år 1582 — då var David Bilefeld norra tredingens prost och kyrkoherde — till Ekeby kyrkas tjänst — kyrkvårdar voro Olaus Rostede och Jacobus Hegelsarve). I botten ristat »14 lod». H. 13 cm. Sannolikt gotländskt arbete från 1582. Paten tillhörande kalken, av silver med fem graverade kors. I botten ristat: »4¹/₄ lod». Diam. 12,7 cm.

NÄTTVARDSKÄRL

¹ ROOSVAL, Ciceronen, s. 89.

Fig. 536. Ekeby kyrka.
Ljusstake av tenn, 1500-
talet.

Zinnerner Leuchter, 16. Jhd.

BELYSNINGS-
REDSKAP

H. ca 170 cm. 1700-talets slut. Hänger i långhusets östra travé.

12-pipig ljuskrona, två kransar, 8 × 4 pipor, av trä, bronserad. H. ca 80 cm. Hänger i långhusets västra travé.

12-pipig ljuskrona, »salskrona», av kompositionsmetall. H. ca 80 cm. 1800-talets senare hälft. Hänger i korvalvet.

Ett par ljusstakar (fig. 536) av tenn, rund fot, stammen med knapp mitt på, och nedanför denna profilerad ring, pipans manschett i det närmaste lika vid som foten (pipan, av bleckplåt, är senare tillkommen). På stammen uppstucket: »O. R. 1574» (eller 1514). H. 41 cm.

Ljusstake (fig. 537) av tenn, spiralvriden stam på rund, platt fot vilande på tre fötter med kvinnobyster. Stämplor MW och bomärke liknande siffran 4 — W (= Visby). Dessa stämplor äro lika de som finnas på dopfatet i Västkinde kyrka, som är daterat 1681. På fotens undersida är uppstucket »1799»; förmodligen skänktes staken det året. H. 28 cm. Omkr. 1680.

Ett par ljusstakar (fig. 538 a) av tenn, spiralvriden stam på rund fot. I botten ha funnits stämplor, som gjorts otydliga med avsikt; dock synes så mycket, att man med säkerhet kan påstå, att stämp-

Nattvardskalk (fig. 535 b) av silver, invändigt förgylld. Rund fot med fastnitat, förgyllt krucifix, skaftknapp med enkel uppstickning, cylindrisk skål. På foten är grave- rat: »Nils Börgesön: Cathrinna Jörans. Dotter: Bengt Larson 1702:» Stämplor: Tre kronor — MS (= M. Söderberg) — W (= Visby) — S2 (= 1800). Dessa stämplor hänföra sig till skålen, foten äro tydligen från 1702. H. 23 cm. Paten av silver, översidan förgylld. IHS inom bladkrans. Diam. 13,6 cm.

Oblatskål (fig. 535 a) av kokosnöt, svärtad utvändigt, med beslag av silver på fot av silver och svärtat trä, locket krönt med kors av silver, förgyllt. Stämplor: INP (— Johan Niklas Palm) — tre kronor — M6 (= 1890) — W (= Visby), Graverat: »AUG. SUNDBLAD 1890». H. 25,5 cm. Kokosnöten är uppsvarvad av prosten A. Sundblad.

24-pipig ljuskrona, tre kransar, mässing,

Fig. 537. Ekeby kyrka. Ljusstake av tenn, omkr. 1680-Zinnerne Leuchter, um 1680.

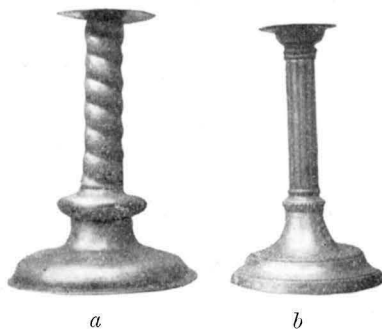

Fig. 538. Ekeby kyrka. Ljusstakar av tenn: *a* slutet av 1600-talet, *b* 1794. Zinnerne Leuchter: *a* Ende des 17. Jhds; *b* 1794.

larna äro lika de som finnas på nyss beskrivna stake från omkr. 1680. H. 23,5 cm. Lika stakar finnas i Västkinde kyrka.

Ett par ljusstakar (fig. 538 *b*) av tenn, kannelerad stam på rund fot. Stämplar: Tre kronor i sköld — MR med kvist under — tvenne korslagda C med krona över (= Karl XI:s chiffer = Karlskrona vapen) — *M*2 (= 1794). En stake av tenn lika föregående och med samma stämplar, men med årtalsbeteckningen *T*2 (= 1791). En stake av tenn lika föregående med följande stämplar: Tre kronor i sköld — Fa — Karlskrona vapen — *G*2 (= 1789). H. 21,5 cm.

Ett par ljusstakar av mässing, nutida enkelt fabriksarbete. Av samma slag är också ett par vägglampetter.

Altarbrun av linne, som ursprungligen varit färgat blått, nu mycket urblekt, med broderi av ursprungligen förgyllda, spunna metalltrådar: »AVE MARRIS STELLA DEI», orden skilda åt av blomgrupper. Brämet har nedtill haft frans av linnetråd; det är fodrat med grovtrådig vävnad. H. 15 cm, L. 113 cm. Omkr. 1400.

TEXTILIER

Ett trasigt antependium av svart kläde med besättning av silveraloner. Ett par röda kläden till bokpall, ett svart dylikt, samtliga mycket trasiga.

En mässhake av vinfärgad sammet med kors, allseende öga och bårder av silveraloner. Nutida. — Enligt RÄK. anskaffades 1766 en mässhake av engelskt karmosinrött »trips» med silveraloner och spetsar; av denna finns endast galoner och spetsar kvar.

Två håvar, vinröd sammet med silveralonar, ha sin plats på en rektangulär »tavla», vilken är uppsatt i triumfbågen på sydsidan,

Fig. 539. Ekeby kyrka. Gravsten,
1000-talets mitt.

Grabstein aus dem 11. Jahrhundert.

vitmålad och dekorerad med fruktgirlander och bandrosetter i svart, daterad 1802. Därunder skymtar akantus-ranka från 1700-talet.

Minnestavla, vita bokstäver på svart botten, ram med guld, grönt och vitt, H. 90 cm. Sitter i triumfbågen på nordsidan. Inskriften lyder: »Til Guds ähro och Ekeby församblz prydnat är thenna predikostol giord åhr 1742, målad åhr 1743 för kyrkiones medel. 1742

Fig. 540. Ekeby kyrka. Andra sidan
av gravstenen fig. 539.

Die andere Seite des Grabsteins Fig. 539.

numertafla köpt och 1743 bänckerna målade på församlingens be-
kostning vnder past: Severin Lindlöfs och kyrkiowärderenas Anders
Hexarfwe och Detlof Gautrings försorg. Som til efterkommandernas
underättelse antecknat är af Carolo Lindlöf».

I prot. 1783, 29 april finns följande angående gravplatser i
kyrkan: »Blefwo alle graf-ställen i kyrckan indelte i trenne classar.

Första classen stältes från, och jämte altaret till första wallfbogan, der crucifixet, eller Christi kors hänger. Andra classen stältes från första wallfbogan, och Christi kors, neder till döpelsefunten. Tredie classen stältes från döpelsefunten, och neder till ringkammaren».

Gravvård, stående rektangulär sten med ornering i relief på båda sidor (fig. 539 och 540). På ena sidan synas två symmetriskt ordnade drakslingor. Den andra är med ett band tvärs över delad i två fält; i det nedre finnes en slinga, i det övre en häst, som drar en vagn med kusk samt flera andra figurer; en av dessa ger hästen att dricka ur ett ämbar. Stenen har möjligen ursprungligen varit större. Här och var finnas nålfina linjer. Stenhuggaren har alltså först skissat upp decorationen med ett spetsigt verktyg, varefter han huggit bort partierna utanför drakslingornas och figurernas kroppar till ett djup av 5 å 8 mm. Skisslinjerna äro endast i stora drag följda. Säkerheten i linjernas dragning visar, att tecknaren var en skicklig man. Ornamentstilen liknar den på de s. k. Ardre-stenarna nr III och V¹ samt på ett i Stånga kyrka, Gotland, funnet runstensfragment² — H. 115. B. 43—44. Tj. 8—17 cm. 1000-talets mitt.

GRAVSTENAR Gravsten (fig. 541), fragment av dylik i lockform med översidan täckt av rik ornamentik i bysantinsk art; utefter ena kanten finnas några runor. 61 × 42 × 25 cm. Nu i Statens historiska museum, Stockholm (inv.-nr 8957). 1100-talets mitt.³ Funnen i en grav på Ekeby kyrkogård 1865.⁴ Ännu ett fragment av stenen påträffades 1923 i långhusets västra gavelfält.

Gravsten (fig. 533) med figurframställning i mittfältet under spetsbågig arkad med fialer och korsblommor: Gud fader sittande, med spira i vänstra handen och kalk (?) i högra, nedanför lyckans hjul med en figur inuti hjulet, en till vänster stående på fötterna och en till höger om hjulet stående på huvudet; motivet är sällsynt på gravstenar. Utefter ena kanten finns inskrift i majuskler, nu spolierad: »HIC REQUIESCIT ATLINGIS QUONDAM VXOR JOHANNIS DE WENGV» (Här vilar Atlingis, fordom hustru till Johannes från Vänge). Omkring

¹ H. PIPPING, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna, Uppsala 1901. — Jfr även slingbildningen på runsten i Atlingbo kyrka; art. av Efr Lundmark i G. A. 11 dec. 1914.

² PIPPING, a. a., s. 66 och fig. VIII.

³ ROOSVAL, Utställningen av äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910. Studier II, s. 21; Steinmeister, s. 127, 130; AF UGGLAS, Träskulptur, s. 23, not 1, s. 79, 89.

⁴ SÄVE, Gotl. saml., s. 170, 1; U.B.

Fig. 541. Ekeby kyrka. Fragment av gravsten från 1100-talets mitt.

Bruchstück eines Grabsteins, Mitte des 12. Jhds.

1300.¹ Ett stort stycke av stenens nedre del är nu borta. Gravstenen ligger på kyrkogården, strax söder om långhuset.

Gravsten (fig. 542) med livets träd, rik bladkrona, på mittfältet, utefter kanterna inskrift i majuskler: »ANNO DOMINI M CCC XVI KALENDAS APRILIS OBIIT OLAWS DE EIKIBY CUIVS ANIMA REQUIESCAT IN PACE» (Herrens år 1316 den första april dog Olov från Ekeby, vars själ må vila i frid).² Ovanligt väl bibehållen sten, ligger i koret.

Fattigstock av ek, rödmålad med svartmålade repstavar i hörnen. H. 102 cm. Medeltida (?). Står vid västligaste manfolksbänken.

I koret finns ett furubord, två T-formade ben sammanhållna med tvärslå och tvenne fotbräden, oval skiva. Tvenne stolar, 1700-talets slut (angående två brudstolar, se s. 455). En pall, blågrön målning, blommigt tryckt tyg med broderade bokstäver och siffror: »AG, IG. 1806». Gustaviansk typ.

Kista för kollekt av furu med järnbeslag, 95 × 50 × 30 cm. 1500-talet. Fastmurad i korgolvet, nordöstra hörnet.

¹ LINDSTRÖM II, s. 70.

² LINDSTRÖM II, s. 70.

Fig. 542. Ekeby kyrka. Gravsten över Olov, d. 1316.
Grabstein des Olov, gest. 1316.

Stenlampa med fyra runda fördjupningar för olja. Tidig medeltid. Statens historiska museum.³

Pik, L. (inklusive skaftet, av furu) 530 cm; spetsen, av järn, med sin holk 14,5 cm, doppskon 8 cm. Medeltida. Förvarades till 1914 i kyrkan, varefter den överlämnades till Fornsalen (Dep. C. 417).

³ HILDEBRAND, Sveriges medeltid III, s. 551; AF UGGLAS, Träskulptur, s. 79, not 2.

Fig. 543. Ekeby kyrka. Brudstolar, 1743.
Sessel, 1743.

Klocka i tornet, omgjuten 1837 hos Samuel Ch. Grönvall, Stock- RINGKLOCKA
holm. H. 78 cm.

Vid södra kyrkogårdsmuren ligger en bågsten till rundbågig öpp-
ning med inhuggen putsgräns. Största H. 62 cm, största B. 140 cm.

Vid SPÉGELS inventering i maj 1682 fanns i kyrkan bl. a. följande:

SPÉGELS
INVENTARIUM

»Een sölwerkaleck och disck

Een kalck och disck av then

Een messehake

Een röckljn

Twå stykken liustakar af then

altharkläde på altaret

Een manual och gradual

Ett rökelsekäril

Een messingzkitel; bäckn i stadh

Een fyrpanne af een stormhatt (borte)

Ett brudesäte

A:o 1660 köptes een ny messehake til kyrckian

A:o 1672 een messesärk tilkiöpt — — —».

Sammanfattning av Ekeby kyrkas konsthistoria.

- I. Av en äldre anläggning kvarstår tornet; 1100-talets sista årtionden (STRELOW: 1182). Dopfont av Majestatis 1150-talet. Triumphkrucifix från 1100-talets slut.
- II. Nuvarande kor och långhus av Elasticus; 1280-talet.
- III. Tornet påbygges; 1300-talets förra hälft eller senare. Temperamålning i korets norra väggskåp; 1300-talets början.
- IV. Kalkmålning, ca 1450; altarbrun; omkr. 1400.
- V. Under 1500-talet tillkomma ett par ljusstakar av tenn och en nattvardskalk av silver (1582).
- VI. Altaruppsats, skulpterad sandsten, daterad 1708; samma år bänkar i koret.
- VII. Predikstol av Olof Söderdahl 1741; brudstolar 1743; målning av inredningen 1743.
- VIII. 1802—03 draperimålning.
- IX. 1892 reparation (cementering av stenfot och fönstersmygar).
- X. 1923 byggdes sakristia jämte värmekammare (under samma tak).

Zusammenfassung.

- I. Von einer älteren Anlage ist nur der Turm übrig (Abb. 506). Ende des 12. Jhds, vielleicht 1182, laut einer Notiz bei Strelow Taufstein von »Majestatis» um 1140—46 (Abb. 526—532). Triumphkrucifix (Abb. 524).
- II. Jetziges Chor und Langhaus, von Meister »Elasticus», 1280:er Jahre (Abb. 515).
- III. Der Turm wird erhöht, Figuralerei im Inneren (eine Wandnische des Chores, Abb. 519). Grabsteine (Abb. 533, 542). Um 1300 und Anfang des 14. Jhds.
- IV. Muralgemälde, wenige Reste erhalten, um 1450. Altarbrun um 1400.
- V. Zinnerne Leuchter, silberner Kelch. 16 Jht (Abb. 534, 536).
- VI. Altaraufsatz aus Sandstein (Abb. 520) 1708.
- VII. Kanzel von Olof Söderdahl 1741 (Abb. 525). Braut- und Bräutigamsstühle 1743. Die Einrichtung gemalt 1743 (Abb. 521).

Fig. 544. Ekeby kyrka. Långhusportalens västra kapitälband.
Die westliche Kapitälreihe des Langhausportals.

BARLINGBO KYRKA.

GOTLAND, GOTLANDS LÄN, NORRA BEFALLNINGEN, NORRA
TREDINGEN, BRO SETTING, ENDRE TING, VISBY STIFT,
NORRA KONTRAKTET.

Tryckta källor (se även föregående samt nothänvisningar): BRUNIVS II. — EKHOFF, Gotlandskyrkornas kronologi (i Fornvännen 1913). — ROOSVAL, Kirchen. — AF UGGLAS, Träskulptur. — AMBROSIANI.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: K. B.; HILFELING, Journal 1800; HILFELING, Resa 1801. — A. T. A.: P. A. SÄVES berätt. 1864; ca 10 fot.; teckn. av romansk bänk av SÄVE. -- B. St.: Uppmättningsritn. av N. PETTERSSON; ritn. till orgelfasad 1858 av E. ROTHSTEIN.

Kyrkans arkivalier: Arkivdepån: Räk. från 1747; prot. från 1778.

Fig. 545. Barlingbo kyrka. Exteriör från söder.
Aussenansicht von Süden.

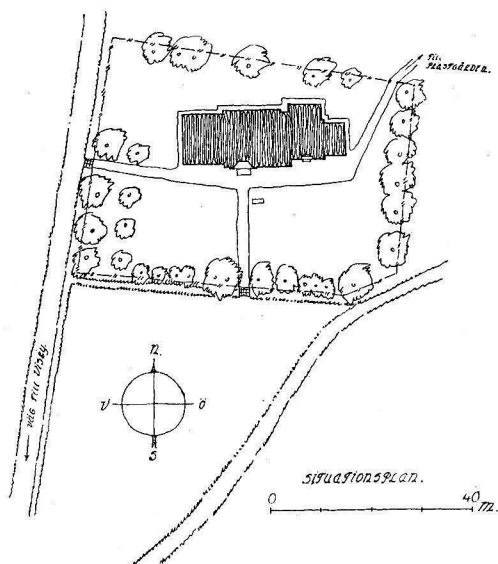

Fig. 546. Barlingbo kyrka. Situationsplan.
Lageplan.

Kyrkogården.

Barlingbo kyrka syns vida omkring, belägen som den är på den skoglösa slätten. Den stora bredden på tornet — detta är lika brett som långhuset — betonar ännu mer tornets ringa höjd. I anläggningens sydfasad gör sig långhusets gotiska portal mest gällande; koravdelningens romanska ingångsöppning har mindre mått.

MUR,
INGÅNGAR,
PRÄSTGÅRD

Kyrkogården begränsas i öster, söder och väster av en ca 150—170 cm hög terrassmur av kalkstensflisor utan bruk. Ingångarna, över järngaller mellan ledstänger av rundjárn, äro i söder och väster (plan fig. 546). Norr och nordöst om kyrkan ligger prästgården, vars ägor icke äro skilda från kyrkogården genom mur eller dylikt utan bilda ett helt område med densamma, som i norr och nordöst begränsas av arrendatorsbyggnad och prästboställe. Den förra är en 1600-tals, spritputsad envåningsbyggnad av gotländskt kynne, väl harmonierande med kyrkan, den senare är en på 1890-talet(?) byggd tegelvilla i ett par våningars höjd, utan yttre värdighet av prästgård till medeltida gotländsk kyrka. Lummiga träd, lönnar o. a. bilda en välgörande ram kring den eklelesiastiska husgruppen.

Ehuru kyrkogården är mycket välskött, verkar dock dess söder om kyrkan belägna hälft, det egentliga begravningsområdet ganska ödsligt.

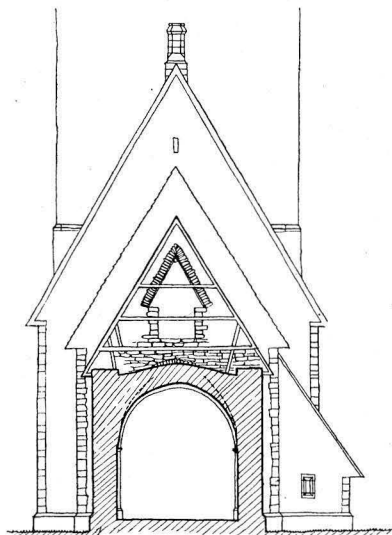

Fig. 547. Barlingbo kyrka. Tvärsektion
av koret.
Querschnitt des Chores.

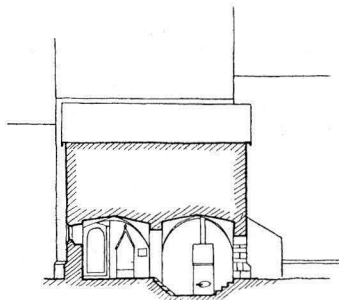

Fig. 548. Barlingbo kyrka.
Sektion av sakristian.
Längsschnitt der Sakristei.

Frånvaron av mur är starkt i ögonen fallande. Tidigare har här funnits plank: 1747 talades vid tionderäkningen om »kyrckioplancken, som woro ganska bofälliga»; ett par år senare äro nya plank uppsatta. 1780 beslöts, att församlingens ledamöter skulle forsla fram sten till kyrkogårdsmur, som skulle ersätta det förfallna planket. Träplank finge nämligen ej vidare uppsättas kring kyrkor enligt k. br. av den 28 aug. 1764. 1783 var stenvuren ännu ej uppförd, men det året byggdes »Likporten» av »sten, med portar och bräde-taak» (RÄK.).

Strax före HILFELINGS besök i Barlingbo 1801 hade man vid rödning och dikning på prästgårdens ägor funnit 20 à 30 »fortidens grafvar», de minsta byggda av fyra kalkstensflisor. De flesta gravarna innehöllo urnor med kol, aska och ben, i en grav fanns ett hjärtformat löv av guld.¹

Kyrkobyggnaden.

Plan fig. 551. Sektioner fig. 547—550.

Till det rektangulära långhuset hör en koravdelning, bestående av altarrum och kor, båda var för sig nästan kvadratiska i planen, samt

PLAN, SEK-
TIONER

¹ HILFELING, Resa 1801, s. 7 o. f.

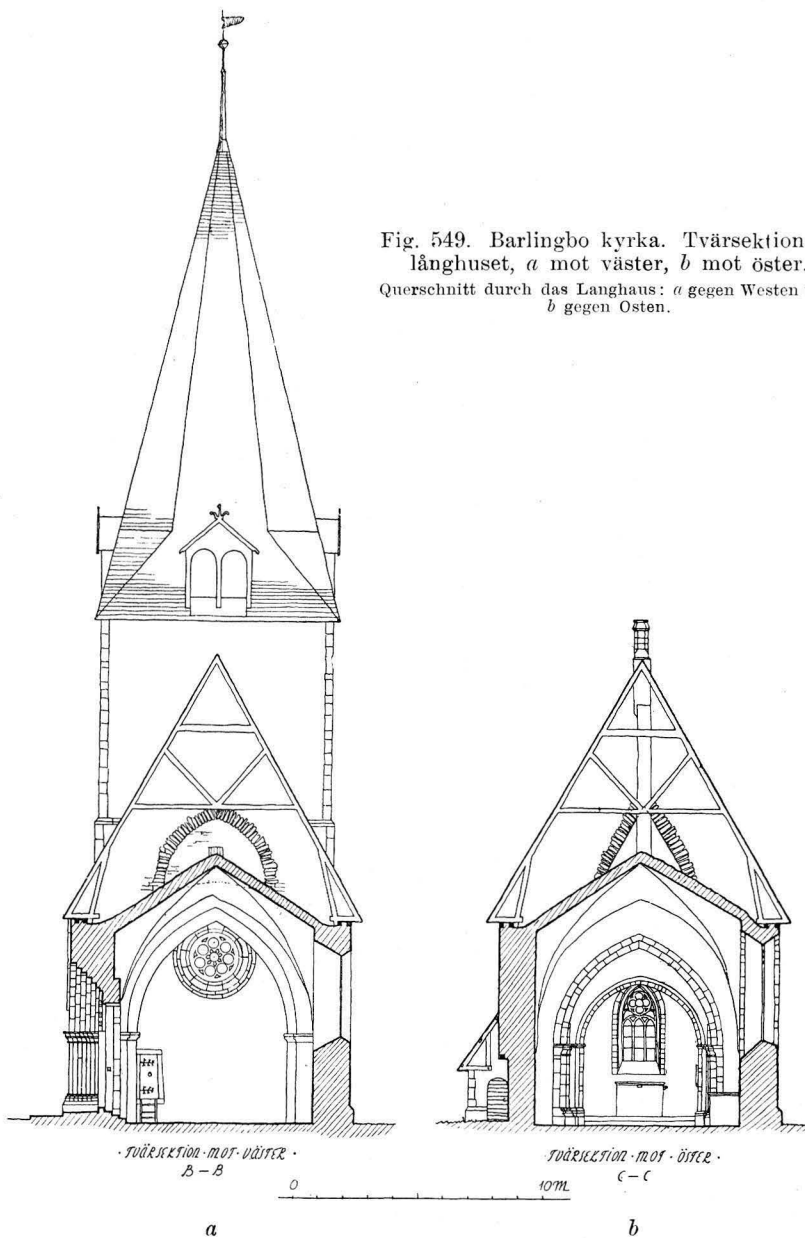

Fig. 550. Barlingbo kyrka. Längdsektion.
Längssnitt.

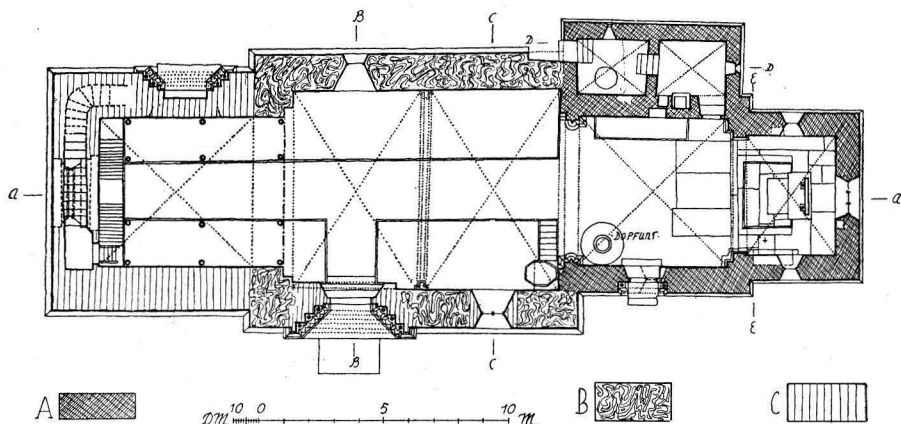

Fig. 551. Barlingbo kyrka. Plan.
Grundriss.

ett torn med liksidig planform. Norr om koret ligger sakristia och värmekammare.

MATERIAL

Materialet är kalksten. Ytterväggarna äro spritputsade och vitkalkade. Socklarna äro skråkantade, den på koravdelningen, sakristian och värmekammaren har icke så bred fas som den på långhuset och torn. Yttertak: på koravdelningen och sakristian med värmekammaren enkupigt tegel; på långhuset skiffer, på tornspiran bräder. Takstolarna synas på fig. 547, 549, 550. Golven äro lagda med kalkstenskvadrar utom i sakristian och i bänkkvarteren; där brädgolv. 1797 inköptes 250 st. Ölands golvsten (RÄK.).

Redan fönster- och portalformer ange huvuddata i byggnadshistorien: koravdelningen är äldst, tornet yngst.

Tre fönster i koravdelningen äro rundbågiga — ett i altarrummets nordmur, ett i dess sydmur, ett i korets sydmur. — Dessa tre fönster äro enhetligt behandlade med yttre och inre kantskoning i finhuggen kalksten. Ett rundbågigt fönster i långhusets nordmur, västra travén, har endast yttre kantskoning i hugget material. I altarrummets östmur är ett spetsbågigt spröjsverksfönster. Ett dylikt i långhusets sydmur, östra travén, har enklare spröjsindelning. Båda med huggen kantskoning. I tornets västmur ett (runt) rosettfönster med sju cirklar runt mitten. Alla fönstren, utom det sistnämnda ha glas i blyfalsar. Angående de medeltida glasmålningarna se s. 481.

KORPORTAL

Korportalen (fig. 557) är rundbågig. De båda kolonetterna ha

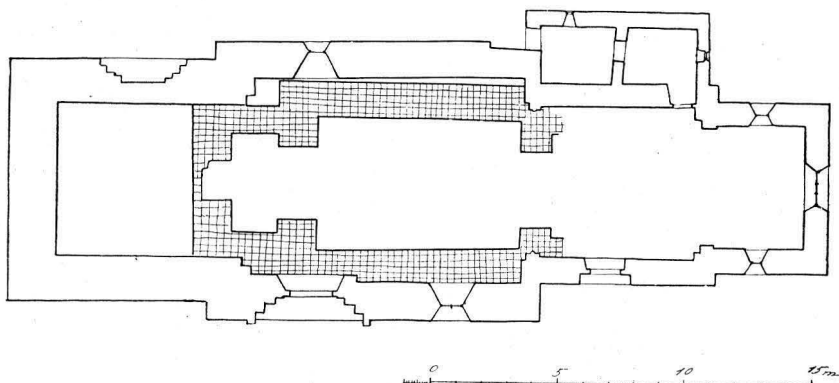

Fig. 552. Barlingbo kyrka. Plan med intecknade äldre grundmurar, funna vid grävning.

Grundriss mit eingezeichneten älteren Mauern, bei Ausgrabung gefunden.

attiska baser med hörnblad, kapitälerna äro osirade. Invändigt triangelbåge; ingen särskild kantskoning inåt; bomhål; beslagen medeltida; bräddörren nutida, linoljad.

Långhusportalen, spetsbågig (fig. 558—560), med trenne kolonnetter mellan murhörn på var sida; det enda synliga hörnet på varje kolonnettbas skyddas av ett med raka kanter och släta sidor hugget hörnblad; kapitälraderna prydas av stiliserade, mångflikiga blad samt blomstänglar. Vimpergens röste brukbeslaget med en i cirkel inskriven åttauddig stjärna inristad i putsen; stjärnan i gult och svart. Invändigt låg triangelbåge; vertikal kantskoning av huggen sten; bomhål; nutida oljade bräddörrar med nygjort smide, som imiterar medeltida.

LÅNGHUS-
PORTAL

Nordportalen (fig. 553), nu igenmurad, spetsbågig; tvenne kolonnetter på var sida mellan murhörn, kolonnetterna uppbära rundstavar; baser och kapitäl osirade med ett undantag: västra kapitälraden har diamantstav; tympanonfisan, monolit, nu brusten i hjässan, avtrappad i översta passet.

NORDPORTAL

Ingången från koret till sakristian har rundbåge av finhuggen sten; nu senapsbrun, förr ljusblå målade bräddörr. Mellan sakristian och värmekammaren finns en i senare tid uppbruten dörröppning. Den ursprungliga ingången till (nuvarande) värmekammaren är i dennas västra mur; denna ingång är rundbågig.

Väggar och valv äro invändigt vitkalkade. Samtliga valv äro spetsbågiga kryssvalv med i puts upplagda ribblinjer. Det ej fullt kvadratiske altarrummets valv har rundbågiga sköldbågslinjer i öster och väster.

INTERIÖR

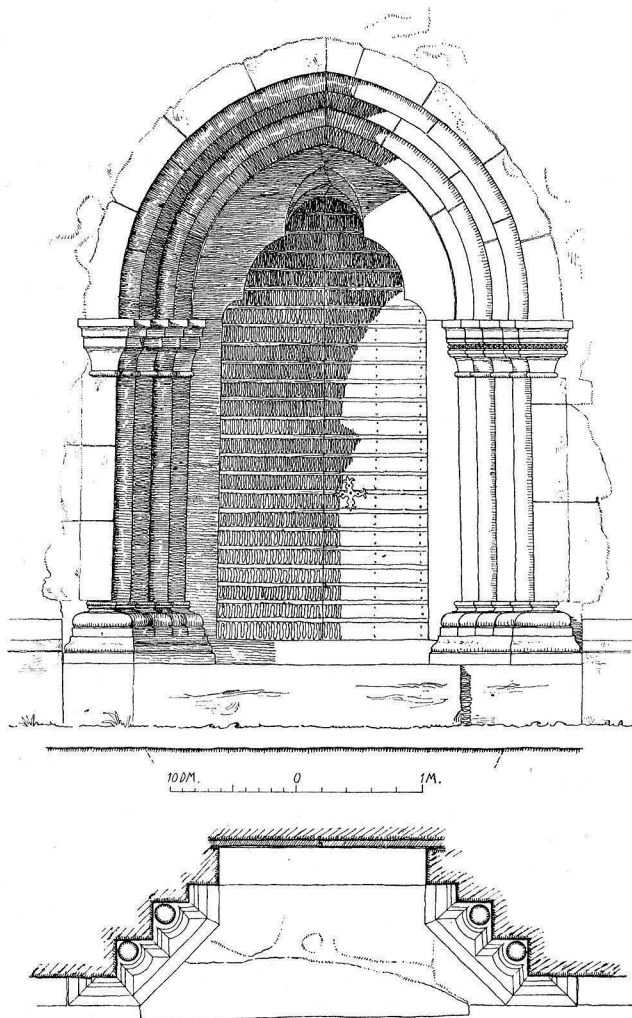

Fig. 553. Barlingbo kyrka. Nordportalen.
Das Nordportal.

Tribunbågen är rundbågig, triumf- och tornbågarna spetsbågiga. De båda förstnämnda äro av finhuggen kalksten, likaså gördelbågen mellan de två valven i långhuset. Ang. baser, kapitäl och konsoler i bågarna se fig, 554, 555.

Sakristian och värmekammaren ha kryssvalv, gördel- och sköldlinjer rundbågiga. I samband med värmelednings anläggande sänktes golvet i värmekammaren. I vardera rummet en rektangulär ljusöppning, i östra och norra murarna.

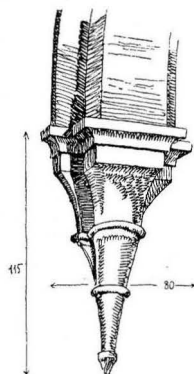
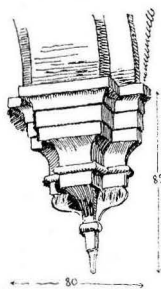
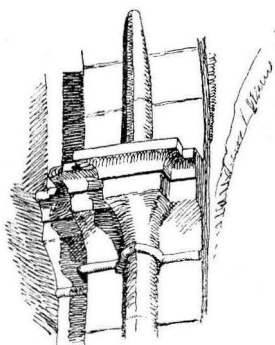

Fig. 555. Barlingbo kyrka. Konsoler
i långhuset
Konsolen im Langhaus.

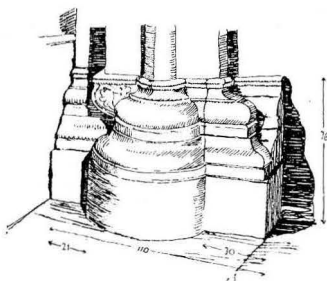

Fig. 554. Barlingbo kyrka.
Kapital och bas i triumfbågen.
Kapital und Basis des Triumphbogens.

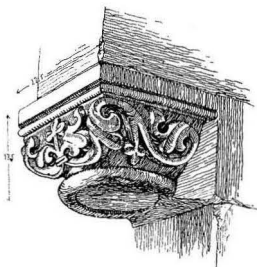

Fig. 556. Barlingbo kyrka. Skulpterat kapital i korets sittnisch.
Kapital in der Wandnische des Chores.

Troligtvis har kyrkans inre sett ut ungefär som Ekeby kyrkas interiör, d. v. s. väggarna ha varit dekorerade med draperimålning. Enligt RÅk. vitlimmades och målades Barlingbo kyrka av J. Gust. Möller 1796—1797; fem år senare målade samme man i Ekeby kyrka.

Torntrappan är inbyggd i alla fyra tornmurarna med början i sydvästra hörnet och slut i södra muren. Ovan valvet är ingångsöppningen till långhusvinden.

Korets och långhusets gavlar ovan valven ha besparingsbågar av spetsig triangelform (fig. 549), tornets västmur över valvet har rundbågig besparingsbåge, som nu är delvis igensatt med stenvägg, i vilken lämnats en rektangulär öppning, passage från tornet in till långhusvinden. Kor- och långhusgavlarna äro otvivelaktigt uppförda samtidigt. Ovan valven finns ej äldre byggnadsmaterial (endast i tornmurarna en och annan huggen sten).

Centraluppvärmning.

ÄLDRE
ABSID-
KYRKA

Fig. 557. Barlingbo kyrka. Korportalen.
Portal des Chores.

DATERING

tiska rum, samt sakristiavdelningen, också bestående av tvenne rum, kan ha uppförts år 1200, vilket årtal antecknades på 1600-talet i BILEFELDS inventarium 1585.¹ Nu framgår visserligen ej av denna anteckning, om det är korbygget, som avses, men då korets allmänna

Byggnadshistoria.

Då golven i kyrkan omlades 1924 påträffades rester av grundmurar till en mindre kyrkobyggnad (fig. 552), bestående av koravdelning, rektangulärt långhus och proportionsvis brett, kraftigt torn i väster. Det var vid förf:s undersökning ej möjligt exakt fastställa formen på den absid, som med största säkerhet avslutat koret åt öster, enär grundmuren på detta ställe var raserad av i senare tid anlagda gravar. Ett av STRELOW bevarat årtal för Barlingbo kyrkas tillkomst, 1058, kan vara riktigt och gälla den stenkyrka, vars grundmurar påträffades 1924.

Det nuvarande koret, som består av tvenne ungefär kvadratiska rum, samt sakristiavdelningen, också bestående av tvenne rum,

¹ LUNDMARK, Bilefeld, Strelow etc. ang. tillkomsten av de nämnda årtalen.

Fig. 558. Barlingbo kyrka. Sydportalen östra kapitälrad.
Die östliche Kapitälreihe des Südportals.

karaktär — utom östfönstret, som är yngre — och portaltypen visar på tiden omkring 1200, finnas starka skäl godtaga det i Bilefelds inventarium inskrivna årtalet 1200 som tillkomst- eller invigningsdatum för koret.

Då tidigare olika uppfattningar angående kyrkans byggnadshistoria¹ gjort sig gällande, företog förf. till denna konsthistoriska beskrivning noggranna undersökningar i samband med restaureringen 1924. På insidan av korets östra och södra murar avknackades putsen ungefär $\frac{1}{2}$ m ovan golvet ett 30 cm brett band utefter hela murbredden. Ingenting fanns som tydde på, att här varit absid eller dörr (i öster och söder).

Sakristiavdelningens västra

¹ ROOSVÄL, Kirchen, s. 207; EKHOFF, Bidrag till Gotlandskyrkornas kronologi (i Fornvännen 1913), s. 91 o. f.

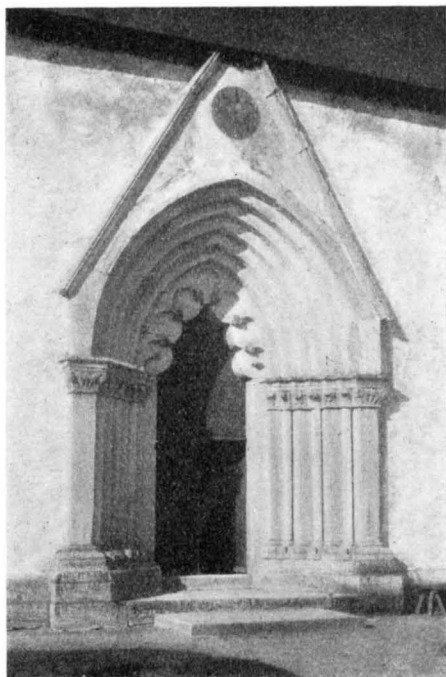

Fig. 559. Barlingbo kyrka. Långhusets sydportal.
Südportal des Langhauses.

Fig. 560. Barlingbo kyrka. Sydportalens västra kapitälrad,
Die westliche Kapitälreihe des Südportals.

Fig. 561. Barlingbo kyrka. Nordportalen.
Das Nordportal.

sockellist visade sig gå rakt in i nuvarande långhusets nordmur, således ej i förband med denna; ursprungligen stötte nämnda sakristi-sockel intill sockeln på det äldsta långhusets nordmur. Nuvarande korets nordmur hade uppförts i flykt med det äldsta långhusets nordmur.

1000-talets långhus och torn stodo således kvar till in på 1200-talet. Då nuvarande långhus skulle byggas, måste icke bara det gamla långhuset rivras, även tornet måste bort, när det nya långhuset skulle bli längre än det gamla (fig. 552). Bågen mellan långhuset och västra korrumbet fick den form den nu har, spetsbågig och med skulpterade pilasterbaser i norr och söder. I altarrumbet (östra korrumbet) anordnades en sittnisch för biskopen. Man gjorde

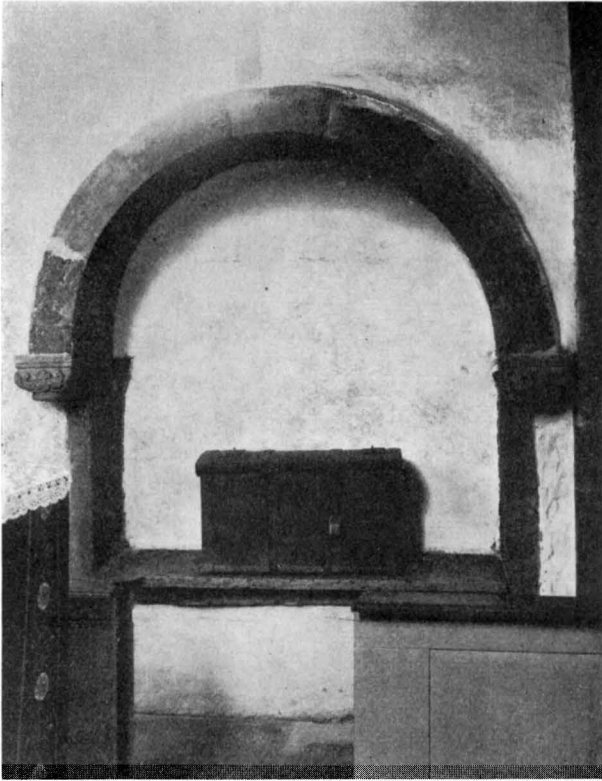

Fig. 562. Barlingbo kyrka. Sittnisch i korets södra vägg.
Nische in der Südmaner des Chores.

nischen rundbågig för att få så stor vidd som möjligt upptill med minsta möjliga ingrepp i det ovanför sittande fönstret. Omfattningen har ej hört samman med portal ursprungligen, som Ekhoff antagit. De ännu kvarsittande kapitälerna, skulpterade på tre sidor (fig. 556), uppbyros av sedermera avlägsnade kolonetter; för att få plats med den västra kolonnetten högg man bort stycken ur »tribunbågens» (bågen mellan östra och västra korrurumen) södra sidas sockel, på östsidan, som man ännu kan se. Möjligen slogos nya valv över koravdelningens båda rum; vissa oregelbundenheter i murverket kring och ovan triumf- och tribunbågarna kunna tyda härpå. Dessa förändringar och nya långhusets uppbyggnad dateras av triumfkrucifixet, som anskaffades för den nya bågen, nischkapitälens och triumfbågpilastrarnas skulptur till 1200-talets andra fjärdedel. Den nuvarande sydportalen i långhuset är något årtionde senare insatt på sin plats;

Fig. 563. Barlingbo kyrka. Interiör mot öster.
Das Innere gegen Osten.

den är möjligen ej huggen på platsen, enär den passar mindre bra dels är den högre än långhusets södra mur, vilket ej är brukligt, dels är den djupare än muren, varför man nödgats göra denna tjockare kring portalen.

Då det nu stående tornet uppbyggdes, under 1200-talets tredje fjärdedel, insattes större fönster i korets (altarrummets) östra vägg och i långhusets södra vägg, östra travén.

Fig. 564. Barlingbo kyrka. Interiör mot väster.
Das Innere gegen Westen.

Medeltida glasmålning.¹

»— I Barlingbo kyrka finnas medeltida glasmålningar från två, kanske tre skilda perioder. Äldst är nordfönstret, i vilket endast ett fack är bevarat, med framställning av Kristi uppståndelse. Bottenmönstret är akantusspiraler i ljus ton på mörkblå grund. Mot detta stå Frälsarens kropp och väktarna i gråvita toner med grönaktiga skiftningar samt dräktdelar och glorioer i rött och grönt. Kantbårder i svart, gråvitt och gult. Teckningen är utpräglad bysantinsiserande liksom i Dalhem, vars glasmålningar betecknats som huvud-

¹ Beskrivning citerad ur P. M. ang. publicering av de gotländska glasmålningarna, inlämnad till Riksantikvarien 1 nov. 1929 av J. ROOSVAL.

Fig. 565 a. Barlingbo kyrka. Glasmålning i korets östfönster. 1250—75.
Glasmalerei im Ostfenster des Chores. 1250—75.

Fig. 565 b. Barlingbo kyrka. Glasmålning i korets östfönster. 1250—75.
Glasmalerei im Ostfenster des Chores. 1250—75.

Fig. 565 c. Barlingbo kyrka. Glasmålning i korets östfönster. 1250—75.

Glasmalerei im Ostfenster des Chores. 1250—75.

monument inom en grupp kallad »Tidig Dalhemsskola». Fonden är också densamma i Dalhem. Målningar av besläktat kynne ha påvisats av prof. Andreas Lindblom i Elisabeth-Kirche i Marburg. Denna grupp — Gotlands äldsta — har i anslutning till sagda tyska parallell av L. daterats till 1265.¹ Arkitekturen i de nämnda Gotlandskyrkorna motsäger icke ett dylikt datum. Det är också att märka det väktarna vid graven äro iförda tidsdräkter, vilka kunna dateras till samma tid. (Se färgplanschen).

Yngre äro målningarna i korets östfönster och i långhusets sydfönster. Det är möjligt, men icke säkert, att de härstamma från en gemensam verkstad. I skeppets sydfönster är framställd en helig biskop och Petrus. Hos båda är en ganska utförlig modellering genomförd medelst skiftning i färgerna. Ovan varje helgon är en ängel framställd i höftbild, hållande i vardera handen en rund korsmärkt skiva. En dylik skiva (= himlagloben) plägar i bysantinsk konst utmärka de sju ärkeänglarna.² Måhända är attributet här i denna från Byzans 2 gånger avledda skola uppfattat med mindre precision och

¹ LINDBLOM, Gamla och nya svenska glasmålningar, i Teknisk tidskrift, Arkitektur, 1914.

² Jfr DALTON, Byzantine Art and Archeology, Oxford 1911, s. 675 samt KÜNSTLE, Ikonographie der christlichen Kunst, Freiburg 1928, I, s. 250.

Fig. 566. Barlingbo kyrka. Glasmålning i skeppets sydfönster.
1200-talets senare hälft.

Glasmalerei im Südfenster des Langhauses. Zweite Hälfte des 13. Jhds.

dekorativt fördubblat. Ovan änglarna är masverket utfyllt av ornamentala rutor, delvis med korsformigt ordnade grå akantusblad.

I dessa målningar finnas flera element gemensamma med »Tidig Dalhemsskola», såsom den bysantiniserande, hackiga veckteckningen, som dock blandas med vissa mjukare linjer, betecknande rundning, t. ex. i biskopens halslinning och änglarnas midjor. Därjämte finnas stora skillnader. »Tidig Dalhemsskola» är mera mosaikartad, »Sen Dalhemsskola» är medvetet modellerande. Figurerna springa fram ur fonden. Händer och ansikten äro omsorgsfullt plastiskt utformade.

Till den yngre gruppen hör också korets östfönster. Där är en välsignande Kristus framställd i bröstbild, omgiven av 2 ärkeänglar, likaså i bröstbild. Det rödaktigt bruna å änglarnas vingar är samma ton som i sydfönstrets änglavingar, samma månformiga smycke i pannans hårfäste, vardera håller en korstecknad skiva i hand. Ornamentala målningar i masverket, 4 rundlar med akantus, samma mönster som i »Tidig Dalhemsskola» omgivande en rundel med 4 ekblad i korsform. Nyanseringen är icke så starkt modellerande som i sydfönstret (möjligen beroende på nötning), men färgerna överensstämma.

Både korets fönster och långhusets sydfönster tillhöra en yngre, mera realistisk tid än nordfönstret, men dock av samma skoltradition, kanske är »Sen Dalhemsskola» rent av en yngre fas eller faser av »Tidig Dalhemsskola». Ekbladen i altarfönstret äro tecken på den nya tiden. Vi känna dem eljest från tidigt gotiska portalorneringar såsom Martebo (jfr ovan s. 69). I kantbårderna saknas helt och hållet de för nordfönstret utmärkande, finfördelade brandgula akantusrankorna. En rankbård finnes omkring sydfönstrets helfigursfält, men de äro enklare och i färgen ljusgula. —» (Fig. 565, 566.)

Inredning och lösa inventarier.

Altaret är fristående. Det är murat av kalksten, med putsade, vitkalkade sidoytor och finhuggna hörnskoningar. Skivan finslipad. På södra sidan en sköljsten fastmurad i ursprungligt läge (fig. 568). Relikgömma i altarets framsida 7—11 cm, Dj. 27 cm. Täckstenen, korsmärkt, ligger nu bakom altaret.

ALTARE

Utom de mindre nischer som finnas i östra och norra altarrums- och korväggarna finns en större sittnisch i södra muren i altarrummet (fig. 562). Bågen är lagd av omväxlande röda och gråa finslipade stenar och uppbäres av med bladornament skulpterade kapital (fig. 556);

SITTNISCH

VÄGGSKÅP

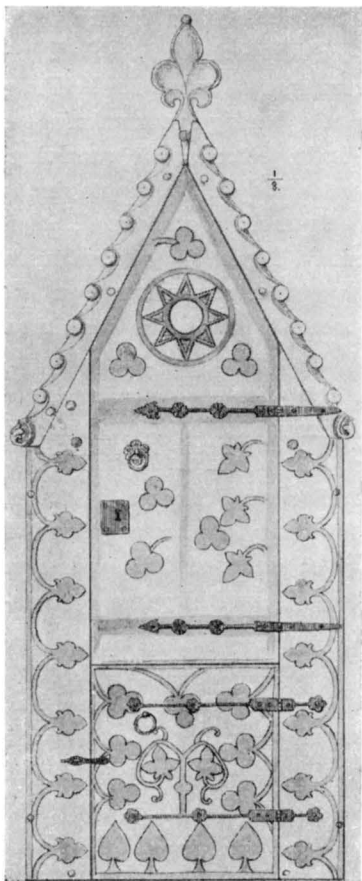
ALTAR-
UPPSATS

Fig. 567. Barlingbo kyrka. Väggs-
skåp i sakristian.
Wandnische in der Sakristei.

kolonnetterna till dessa äro borta. Dylika ha säkert funnits enär tribunbågens södra sockelsten är deformationerad på östra sidan för att en kolonnett här skulle få plats (jfr ovan, s. 479).¹ De firsidiga hålen i nischens östra och västra sidor, på halva höjden, intill väggen, ha förmodligen tjänat som fästhål för ett ryggstöd av trä. I sakristians sydvägg finnes ett väggskåp, invändigt träbeklätt, dörr- och dörrinfattning av ek (fig. 567) med inristad bladdekoration; medeltida beslag. Bredvid väggskåpet är en mindre nisch.

Altaruppsatsen (fig. 569) är av sandsten. De tvenne kolonner som uppbära frontonens Karl XI:s chiffer och uppvaktande putti garderas av översteprästfigurer, den ena med lagens tavlor, den andra med rökelsekar och bok. I denna sistnämnda är målat: »HL Aa». Under mittfältets i relief huggna nattvardsscen står »1683» på en sköld, på kartuscher upptill och nedtill stå följande bokstäver: »H. O. N. S. — L. I. D. — A. N. P. — M. N. D. — H. P. S. E. — B. P. S. E.». Vit botten med frukter i rött och grönt, bokstäver i guld på svart,

kolonnerna vita med broskornament i guld, silver och rött. I nattvardsscenen äro figurerna vitmålade på brun botten. Kristus har gyllene hår, gloria och skägg. Uppsatsen är således enligt dateringen skulpterad och målad 1683.

Altarringen, med speglar i enkelt ramverk samt upptill äggstav och tandsnitt, är målad i smutsbrun färg. 1700-talet. — Enligt

¹ HILDEBRAND, Sveriges medeltid III, s. 317 o. f. (fig. 179), antar, att nischens bottenskiva ursprungligen skjutit längre ut och burit upp de förlorade kolonnetterna — ett felaktigt antagande, som ovan visats — samt att nischen varit anordnad som piscina.

stämmoprot. den 29 april 1779 »Förestältes, at det skulle blifwa prydeligt wid nattvardsgången, det alla manfolek intogo halfwa disken på den högra sidan; och qwinfolcken den andra halfwa på vänstra sidan. Äfwen at alla de gamblaste gingo fram för ut, och de unga lämnade sig till slut». — En bekännelsepall (fig. 573), nu undanställd bakom altaret, har i den övre av de båda släta fyllningarna samt på sidorna om densamma blomsterdekorationer skurna i trä; under täckplattan sitta tvenne i trä skurna änglahuvuden. Pallen, som ursprungligen varit målad ljusblå, är nu övermålad i smutsbrunt. Säkerligen identisk med den biktstol som enligt Räk. anskaffades 1797.

Triumfkrucifix (fig. 571, 572), Kristus med något lutat huvud, horisontellt utsträckta armar, fötterna fästade med en spik, veckrikt ländkläde med stor knut, kroppen grågul, hår och skägg svarta, livkläd-naden guld och silver, sidosårets levrade blod klart rött; korsstammen med palmettkanter, i ändarna evangelistsymboler skulpterade på kvadratiska plattor, korsarmarna sammanhållna av ring med knoppar; korset brunmålat. H. ca 350 cm. Hänger på norra korväggen. Omkring 1240 av Tingstäde-mästaren.¹

Predikstolen (fig. 570), som står på ett sidoaltare i långhusets sydöstra hörn är nu målad mahognybrun, förr var den ljusblå. Kor-gens sidor ha arkadställningar skilda åt av pilastrar; ljudtaket har äggstav, tandsnitt och bandflätor; ljudtaket är invändigt målat ljusblått och vitt samt har hängande, försilvrade duva. Ursprungligen fanns annan uppgång till predikstolen än den nuvarande; till denna trappuppgång hörde den dörr (fig. 574) som nu (1916) finns i klockare-gårdens vedbod (gården närmast norr om kyrkan); dörren har en tid använts till skåpdörr (enl. muntlig uppgift på platsen); vita fyllningar med röd marmorering, ramen målad i ekfärg, vit list och ljusblåa sidostycken; förut har funnits ett rikt utskuret krön med förgyllda kulor,

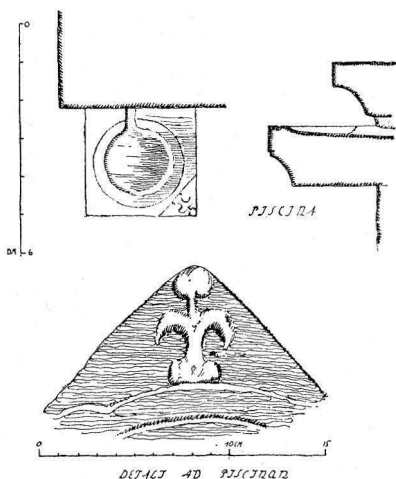

Fig. 568. Barlingbo kyrka. Piscina.
Piscina.

TRIUMF-
KRUCIFIX

PREDIKSTOL

¹ AF UGGLAS, Träskulptur, s. 239 o. f.; ROOSVAL, Medeltida skulptur, s. 34: 1260 à 1265.

Fig. 569. Barlingbo kyrka. Altarupsats av sandsten, 1683.
Altaraufsatz. Sandstein, 1683.

som nu äro borta. Predikstolen daterad 1673. Duvan anskaffades 1797.

Timglas på predikstolen, gulmålat (!) mässingsställning på brunmålad träfot, fyra glas. 1700-tals.

BÄNKAR

Enligt en teckning av P. A. Säve 1855 fanns på den tiden en medeltida bänk i kyrkan, som nu är borta. Bänkens ena gavel och ryggstöd saknades på Säves tid (fig. 592 *a*), teckningen visar en gavel som krönes med odjurshuvud och orm (?); möjligen har skulpturen återgivit en drake. Bänkens framstycke är genombrutet av trenne bågar med taggiga konturer. Bänken har troligtvis stått på den plats, där nuvarande korbänken står, således intill korets norra vägg. Den spets-

Fig. 570. Barlingbo kyrka. Predikstol 1673.
Kanzel, 1673.

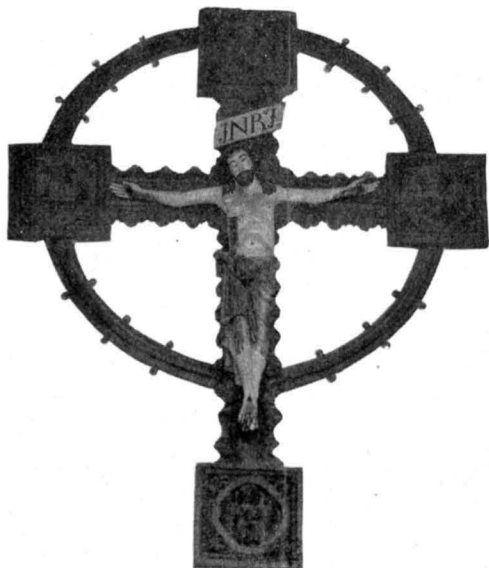

Fig. 571. Barlingbo kyrka. Triumfkruzifix,
omkr. 1240.

Triumphkruzifix. Um 1240.

bågiga triumfbågens sockel är nämligen rakt avskuren åt öster (jfr fig. 554). 1200-talets sista årtionden.

Den nuvarande bänkinredningen i kyrkan är från 1853. Bänkrummen äro slutna (synligt å fig. 563, 564) med släta fyllningar och ramverk; målningen smutsbrun. Den förut omnämnda korbänken synes vara något äldre än övriga bänkar i kyrkan; under övermålningen skymtar rankornament. — 1778 gjordes en gossebänk för koret, nu försvunnen. Året därpå (stämmoprot. 1779, 29 april) »Tillsattes wisse sångare i choret, hwilcke der skulle infinna sig hwar predikodag, när gudstjensten höls, och förestå sången — — —». Samtidigt uppmanades föräldrar och målsmän att låta sina gossar vid gudstjänsterna »gå fram på den der till inrättade bäncken för choret, at dels lära sig siunga; dels ock at hielpa chorkarlarna till at siunga — — —» (denna bestämmelse gällde ock Ekeby).

ORGEL-
LÄKTARE

I kyrkans västra del, i ringkammaren, finns en läktare med fasad i gotiserande stil, uppburen av träkolonner, målad i vitt och guld. Läktaren är troligen uppförd efter ritning av E. Røthstein, vilken 1858 ritade orgelfasad, den nuvarande, liksom läktaren målad i vitt och guld. Det nuvarande orgelverket är från 1914. — 1761-1762 byggdes en läktare av snickaren Johan Enbjenne (RÄK.); enligt muntlig uppgift fanns denna läktare icke kvar då den nuvarande uppfördes.

Fig. 572. Barlingbo kyrka. Detalj av triumfkruzifixet.
 Détail des Triumfkruzifixes.

Nummertavla (fig. 592 *b*), sifferfältet tredelat av skulpterade lister, ramen efter gotländska förhållanden ovanligt rikt skulpterad, mussla, akantus, solrosor och druvor, överst en öppen krona; på kartusch nedtill är målat i guld, silver och svart på röd botten: »HÆC TABULA IN SOLIUS DEI GLORIAM ET ORNAMENT: ECCLESIE BARLINGBOENS: A DO CAROLO: LINDENLÖF ET UXORE EJUS HELENA GANE A: MDCCXLV: D: VII APRILIS DONATA EST.» Nummertavlan, som enligt inskriptionen är skänkt 1745,¹ ommålades av J. G. Möller 1797; kartuschen

NUMMER-
TAVLA

¹ Möjligen är den synnerligen vackert skurna ramen ett arbete av Johan Hernell; LUNDMARK, Kyrklig konst, s. 21.

DOPFUNT

Fig. 573. Barlingbo kyrka.
Bekännelsepall, 1797.
Confiteorstuhl vom Jahre 1797.

med inskriptionen synes dock ha kvar sina ursprungliga färger. H. 131 cm.

Dopfunt (fig. 575—577) av sandsten, med uttömningshål. H. 79 cm. Funten är uppställd på en större och en mindre rund sten, vilka alldeles säkert icke äro ursprungliga; fotstenarna äro av kalksten. Runt skålen finnas följande bilder i relief: Den korsfäste med mot högra axeln lutat huvud, horisontellt utsträckta armar med egendomligt uppåtböjda fingrar, kroppen bruten i sicksack, fötterna ställda bredvid varandra på en konsolplatta — örn med gloria, trampande på bok — bebådelseängeln med liljespira — lejon, hållande en bok med framtassarna — jungfru Maria,

hållande en bok — oxe med bok — Anna och Joakim, omfamnande varandra — ängel med bok. Örnen, lejonet, oxen och ängeln anges genom runinskrifter¹ i gloriorna såsom evangelistsymboler (evangelisterna Markus' och Lukas' symboler ha enligt runinskrifterna blivit omkastade). Figurregistret på funthalsen nedanför kuppen har följande innehåll: Under den korsfäste ett fågelhuvud — under bebådelseängeln människohuvud med långt hår, händer från en stympad kropp gripa tag i kedjor — under Maria odjurshuvud — under Anna och Joakim två djurhuvuden, som bita i varandras käftar; mellan dessa hörnfigurer trenne fyrfota djur och ett skäggigt huvud. Det är alldeles tydligt, att funthalsen nedåt avslutats på annat sätt än nu: Nästan samtliga av det nedre registrets figurer äro »amputerade», vilket skett då skräfasen höggs så, att halsen skulle få en för den minsta fotstenen passande diameter. Barlingbo funt är ett verk av en engelsk-gotländsk stenhuggarskola 1150—1170.²

Dopskål, mässing, 1600-talets slut. H. 8 cm, Diam. 28,5 cm.

¹ PIPPING, a. a., s. 65 o. f.

² ROOSVAL, Steinmeister, s. 37 o. f., 126 o. f.; Medeltida skulptur, s. 19: 1130—65; s. 31: 1100-talets mitt.

Relikskrin (fig. 578—580, *a, b*) av brons, själva det fyrsidiga skrinet gjutet i ett stycke à cire perdue; det i översidan infällda locket och de fyra fötterna äro gjutna var för sig. På de vertikala sidorna äro figurer i arkader uppstuckna: Kristus som världsdomare sittande på tron i rundbåge; tronens ryggstöd har form som på en romansk stol, med de bakre benen svarvade och slutande ovan ryggstödet fyllning med runda knoppar; stolens detaljer, sittdynan och pallen ha gotiska former; t. v. om Kristus står Paulus med svärd, t. h. Petrus med nyckel; dessa båda figurer liksom de tretton följande stå i gotiska bågställningar. På översidan ett stående Guds lamm med korsfana samt de fyra evangelistsymbolerna; på bandet under Lukas symbol svårtydda bokstäver: »L R N O(?) A(?)». Inhemskt(?) arbete från omkring 1300. H. 18,5 cm, L. 25 cm, B. 15,5 cm.

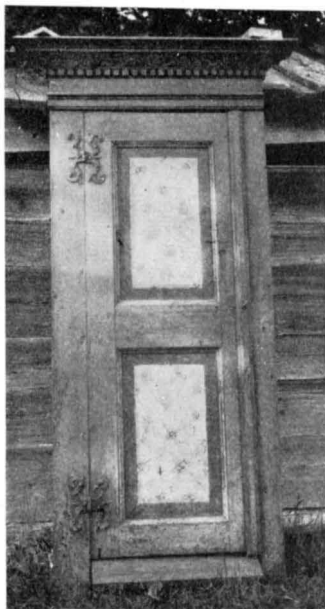

Fig. 574. Barlingbo kyrka. Predikstolstrappans ursprungliga dörr.

Die ursprüngliche Tür des Kanzelaufgangs.

RELIKSKRIN

Nattvardskalk (fig. 581) av silver, delvis förgylld, i det närmaste cylindrisk skål, skaftknapp i platt kulform, enkelt profilerad konisk fot. Stämplor: T 2 (=1801) — M S B (=M. Söderberg) — tre kronor — W (=Visby). H. 28 cm. Paten till kalken, av silver, delvis förgylld. Diam. 14,5 cm. Troligtvis äro nämnda kalk och paten desamma som i 1802 års räk. omtalas som »förnyade». Möjligen var den ursprungliga kalken identisk med den som LINDSTRÖM¹ efter Säve omtalar, och vilken skall »med egendomliga minuskler» ha haft följande inskrift: »iacup stenstave». Om vår förmodan är riktig, att denna kalk gjordes om 1802, har Säve givetvis icke sett densamma utan anfört inskriften efter äldre källa.

Kalk (fig. 582) av tenn, skålen vidare upptill, skaftet profilerad som baluster, foten låg, rund. H. 13 cm. Paten av tenn, Diam. 9 cm. 1600-talets slut.

Vinkärl av tenn, fyrsidigt, rektangulär botten, skruvlock, soljor

NATTVARDSKÄRL

¹ LINDSTRÖM, II, s. 55.

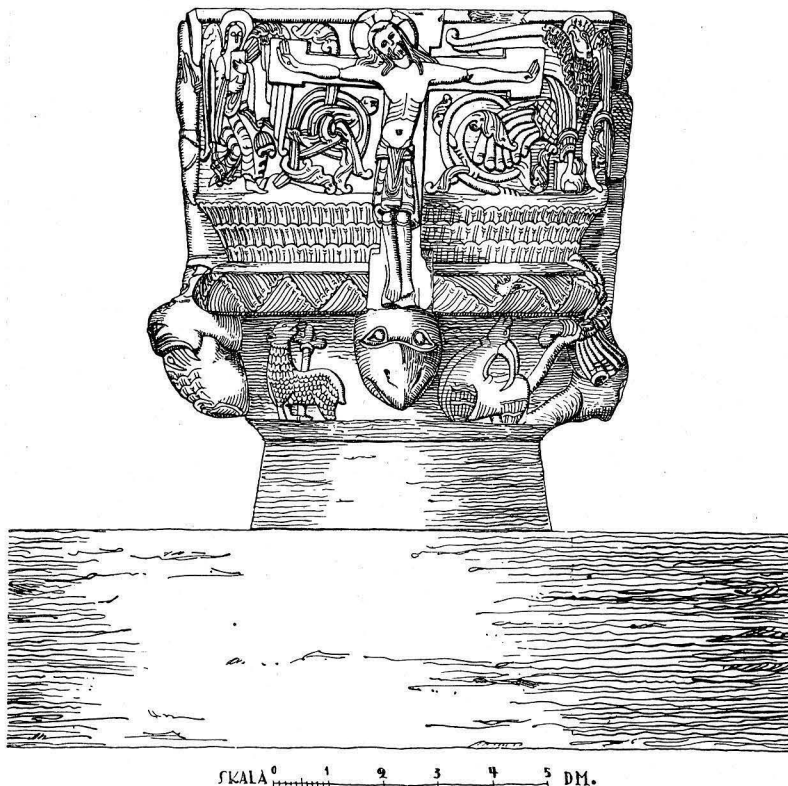

Fig. 575. Barlingbo kyrka. Dopfunt.
Taufstein.

för bärrem. H. 26 cm. I det närmaste lika ett vinkärl, tillhörigt Lokrume kyrka, som finnes i Fornsalen (fig. 410); detta kärl är daterat 1771.

BELYSNINGS-
REDSKAP

I koret hänger en ljuskrona, av mässing, 32-pipig. Skänkt 1909. I långhusets östra travé hänger också en 32-pipig krona, som är skänkt 1915.

I förvaringsrummet i andra tornvåningen ligga rester av trenne ljuskronor av trä, svarvade och snidade, röd- och svartmålade. H. ca 100 cm. Barockformer.

En 3-pipig ljusstake (fig. 583) av klockmetall; på en proportionsvis stor fotplatta, platt, rund, en svarvprofilerad ståndare, som uppbär de trenne pipornas armar, vilka ha form av djurhuvuden. På staken äro tre lösa ringar uppträdde, två med Diam. 23,5 cm, en med Diam. 22 cm, likaledes av klockmetall. I botten på fotplattan finnas tvenne gjutarmärken i relief. Stakens H. 38,5 cm. 1500-talet.

Fig. 576. Barlingbo kyrka. Dopfunten.
Der Taufstein.

Fig. 577. Barlingbo kyrka. Dopfunten.
Der Taufstein.

Fig. 578. Barlingbo kyrka. Relikskrin omkr. 1300.
Reliquienschrein, Bronze. Um 1300.

Ett par ljusstakar av tenn, åttasidig, låg fot, ståndaren i balusterform. Stämplor: W med krona i sköld (=Visby) — M L på ömse sidor omträd i sköld (=M. Leffler) — 3 (=1750?). H. 17 cm.

Ett par ljusstakar (fig. 584 b) av tenn, rund fot, balusterformad ståndare. Inristat: »P. I. B. 1782». H. 22 cm.

Ett par ljusstakar (fig. 584 a) av tenn, fyrsidig, profilerad fot på kulfötter, fyrsidig, uppåt avsmalnande ståndare, rund pipa. Stämplor: I. W. L — Norrköping — Hallrätt. H. 31,5 cm. Omkring 1800.

Ett par ljusstakar av tenn, i form av joniska kolonner på fyrsidig platta med kulfötter. Stämpel: »Martin Artelius 1800». H. 10 cm.

Två par ljusstakar av mässing, nutida tillverkning. H. 20 cm, samt ett par d:o av mässing i 1600-talsform, nutida imitation, H. 25,5 cm.

I väggsåpet i sakristian ligga två illa medfarna kollekttavlor, grönmålade och med »1685» i gula siffror. Bakom altaret finnas tvenne trasiga håvar av ljusgrön mönstrad sammet med silvergaloner. — I stämmoprot. 29 april 1779 »Omtaltes, at den hit intill bruke liga penninge-wäxlingen under predikan, medan hofworna gå, borde

Fig. 579. Barlingbo kyrka. Relikskrin.
Der Reliquienschein.

Fig. 580. Barlingbo kyrka. Relikskrin.
Der Reliquienschein.

Fig. 580 *a* och *b*. Balingbo kyrka. Relikskrin (jfr fig. 578—580).
Der Reliquienschrein.

Fig. 581. Barlingbo kyrka.
Kalk av silver 1801.
Silberner Kelch, 1801.

Fig. 582. Barlingbo kyrka.
Kalk av tenn. 1600-talets
slut.
Zinnerner Kelch. Ende des 17. Jhds.

Fig. 583. Barlingbo kyrka. Ljusstake av
malm. 1500-talet.
Leuchter. Erz, 16. Jhd.

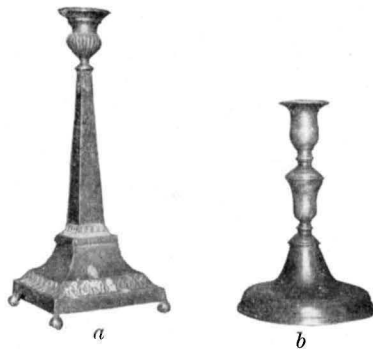

Fig. 584. Barlingbo kyrka. Ljusstakar
av tenn: *a* omkr. 1800; *b*. 1782.
Zinnerne Leuchter. *a* um 1800; *b* 1782.

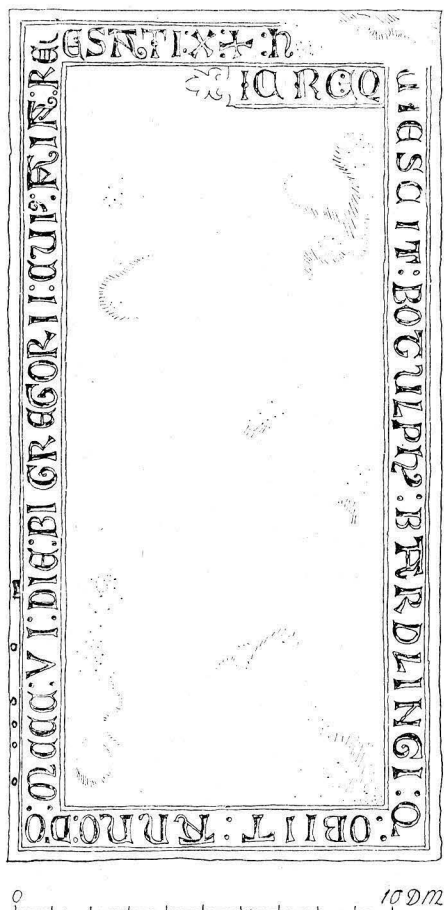

Fig. 585. Barlingbo kyrka. Gravsten
över Botulf Bardlings, d. 1306.
Grabstein des Botulf Bardlings, gest. 1306.

afläggas». Växling skulle ske hos kyrkvårdarna före gudstjänstens början (samma bestämmelse gällde även för Ekeby kyrka).

GRAVSTENAR

Gravsten (fig. 586) med inskrift i majuskler efter kanterna, i mittfältet kors med kalk på stammen: »PRO ME DEFVNCTO BOTVIDO PRESBITERATUS OFFICIO FUNCTO DEVOTOS FUNDE PRECATUS» (Låt ödmjuka böner flöda för mig den avlidne, presbyter Botvid, som fullgjort min tjänst).¹ Tvärs över korset står en latinsk gravinskrift från 1709. Den ursprungliga inskriften torde vara från 1200-talets början. Ligger i koret.

¹ LINDSTRÖM II, s. 54, 55.

Fig. 586. Barlingbo kyrka. Gravsten över Botvid.
1200-talets början.

Grabstein des Botvid. Anfang des 13. Jhds.

Gravsten (fig. 585) med inskrift i majuskler efter kanterna: »HIC REQUIESCIT BOTULPHUS BARDLINGI QVI OBIIT ANNO DOMINI M CCC VI DIE BEATI GREGORII CUIUS ANIMA REQUIESCAT IN CHRISTI» (Här vilar Botulf Bardlings, vilken dog Herrens år 1306 på den helige Gregorii dag — den 12 mars —, vilkens själ må vila i Kristus).¹ I koret.

Gravsten (fig. 587) med inskrift efter kanterna i majuskler, i mitt-fältet i tvenne gotiska bågställningar en präst med kalk i vänstra handen och den högra handen upplyftad; på prästens högra sida en lekman i baretliknande mössa, kjolliknande knäbyxor, på vänstra armen en korg, den högra upplyftad mot axeln: »ANNO DOMINI M CCC XXX IX IN DOMINICA LXX OBIIT DOMINUS PETRUS CURATUS HUIUS ECCLESIE — ANNO EODEM FERIA TERTIA OBIIT JOHANNES FRATER EIUS ORATE PRO EIS» (Herrens år 1339 söndagen den 24 januari dog herr

¹ LINDSTRÖM II, s. 54, 55.

Fig. 587. Barlingbo kyrka. Gravsten över Petrus och Johannes, d. 1339.

Grabstein der Petrus und Johannes, gest. 1339.

Petrus, denna kyrkas herde. — På samma år, tisdagen, dog Johannes hans broder; bedjen för dem).¹ I koret.

Gravsten (fig. 588) med majuskler efter kanterna; mitt på ett ringkors: »PRO ME DE STAVIS MAGNO HIC REQUIESCENTI FUNDITE PRECES DEO IN NOMINE DOMINI AMEN» (Låten böner till Gud i Herrens namn flöda för mig Magnus från Stava, som vilar här. Amen). Omkring 1200. Fanns ännu på 1850-talet men var försvunnen vid Lindströms besök på 1890-talet.² Borta.

Gravsten (fig. 589) med minuskler, mitt på ett bomärke, i hörnen cirklar: »Arom epter guz byrd M cd lxxxiii fredagen efter sante bot-
olfs dag do Olaf stenstufu — — — sancte Johannes nest epter non
— — — gud tera siel nade» (Året efter Guds börd 1483 fredagen

¹ LINDSTRÖM II, s. 54, 55.

² LINDSTRÖM II, s. 55, 56.

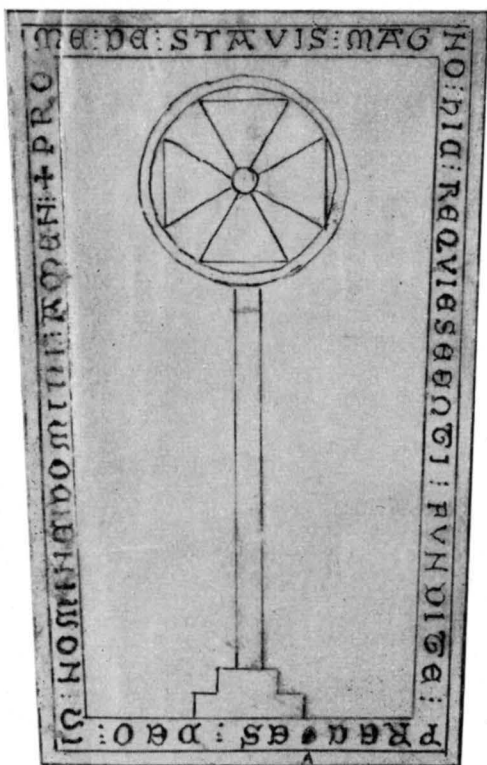

Fig. 588. Barlingbo kyrka. Gravsten
över Magnus från Stava, omkr. 1200.
Grabstein. Um 1200.

efter S. Botolfs dag (den 20 juni) dog Olov Stenstuvu — — —).¹ Låg på Hilfelings tid på kyrkogården, var försvunnen vid Lindströms besök.

Gravsten (fig. 590) med minuskler, mitt på bomärke, i hörnen cirklar: » — — — M cxcx vi sancte andree dagh do pedhr buesarfe — — — is — — — ». Enligt LINDSTRÖM är årtalet sannolikt fel-skrivet, skall troligtvis vara »medxevi», »1496». Fanns ej vid Lindströms besök.

Söder om kyrkan ligger en sten med kors av medeltida form utan inskrift.

En likbår, daterad 1795, svartmålad samt dekorerad med vita lister, döds skallar och timglas, finns i förvaringsrummet i tornet.

¹ LINDSTRÖM, a. a., s. 55, 56.

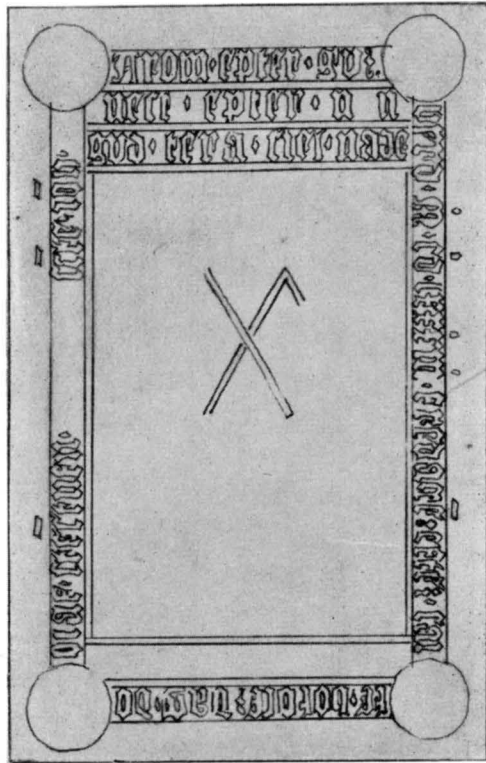

Fig. 589. Barlingbo kyrka. Gravsten över Olov Stenstuvu, d. 1483.

Grabstein des Olov Stenstuvu, gest. 1483.

I sakristian står ett enkelt bord med tillhörande stolar, 1800-tals.

En ekkista med järnbeslag, H. 46 cm, L. 79 cm, B. 40 cm, från 1600-talet, står i korets sittnisch.

SIGILLSTAMP

I prästgården förvaras norra kontraktets sigill av silver; i mittfältet på den graverade (fig. 592) ytan Kristus bärande ett lamm samt: »ALIAS OVES HABEO» (Jag har ock andra får); utefter kanten: »SIGILLUM CAPITULI BOREALIS TERTIANÆ» (Norra tredingens kapitels sigill); på greppet: »M L 1578»¹. Den graverade ytans H. 47 mm, greppet springer 23 mm från plattan. — 1801 fanns denna sigillstamp i Källunge kyrka.

¹ M L säkerligen signatur för *Mauritius Christiani Lætus*, som den danske superintendenten på Gotland 1572—1586 Moritz Christensen Glad ibland skrev sitt namn.

² HILFELING, Resa 1801, s. 29.

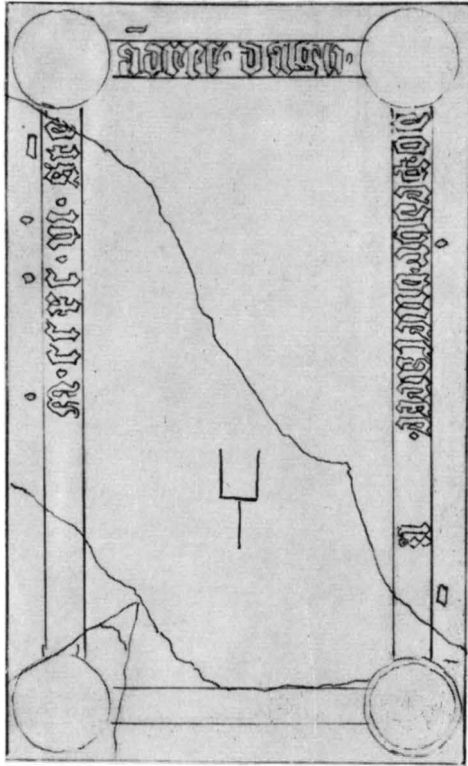

Fig. 590. Barlingbo kyrka. Gravsten över
Peder Bosarve, d. 1496.

Grabstein des Peder Bosarve, gest. 1496.

Tornklockan har följande inskrift i majuskler: »XPE AVDI NOS RINGKLOCKA MARIA SIS PROPICIA SCE DYONISII ORA PRO NOBIS» (Kristus hör oss; Maria, var oss nådig; S. Dionysius, bed för oss). Mellan orden finnas följande figurer: Sittande man med vänstra handen utsträckt (lika på Bro kyrkas klocka) — stående man med bok — stående biskop — stående man med bok — stående man — gående jägare med hund — gående man med föremål i den högra handen — stående Maria med barnet (?) — stående manlig figur — stående Maria med barnet — stående biskop — samt dessutom majestas domini i mandorla, gående apliknande figur med trädgren på axeln (lika på klockan i Bro kyrka) och gjutarmärke. H. 115 cm, Vid 104 cm. Omkring 1440 (jfr klockan i Lokrume, som är daterad 1442).

Vid visitationen i maj 1682 fanns bl. a. följande »uti Ballingbo kyrkio: SPEGELS IN-
VENTARIUM

Een förgylt kalck och disck
 Een kalck och disck af then
 Twå messehaker, een döger alz intet then annan ljtet
 Een röckljn, försljten och odögelig
 Een chorkappa, döger intet
 Een altarbook (dansk)
 Twå liustakar af then
 Een ljtet thenstaka (borte)
 Ett rökelsekäril
 Een handklocka hengandes
 Een messingskitel (It bekken i funten)
 Ett brudesäte
 En swarwad träbodicka til at förwara bröd utj»

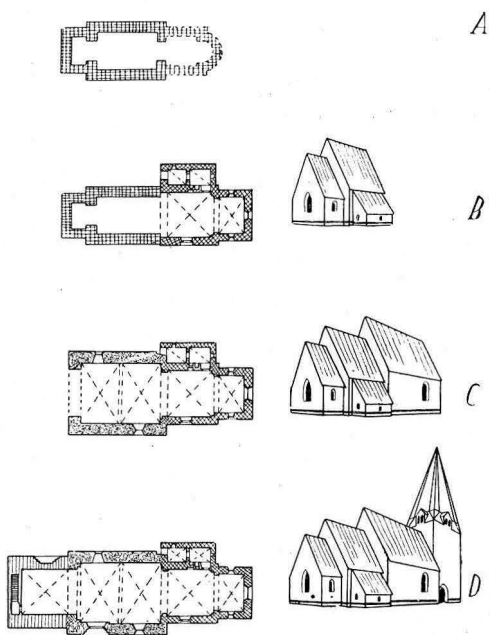

Fig. 591. Barlingbo kyrka. Schematisk utveckling av kyrkobyggnaden.

Schematische Entwicklung des Kirchengebäudes.

Sammanfattning av Barlingbo kyrkas konsthistoria.

I. Absidkyrka av sten med västtorn, möjligen uppförd 1058 enligt STRELOW. (Fig. 591 A.)

II. Dopfont, ett arbete av engelsk-gotländsk stenhuggarskola, 1100-talets mitt.

III. Nuvarande koravdelning (med rak östvägg) och sakristiavdelning, sannolikt år 1200, årtalet enligt BILEFELDS inv. (Fig. 591 B.)

IV. Nuvarande långhus, sittnisch i koret; glasmålning i långhusets nordfönster; 1200-talets andra fjärdedel. (Fig. 591 C.)

V. Nuvarande torn, med portal, långhusets sydportal, nya fönster med glasmålningar i korets östra och i långhusets södra väggar; 1200-talets senare hälft. (Fig. 591 D.)

VI. Predikstol 1673, altarpupsats 1683.

VII. Läktare 1761—62, kalkmålning 1796—97.

VIII. Restaurering 1924.

Zusammenfassung.

I. Absidenkirche aus Stein, mit Westturm. Die Grundmauern sind innerhalb des jetzigen Gebäudes zum grössten Teil wahrgenommen worden (Fig. 591 A). Vielleicht 1058 (nach STRELOW).

II. Taufstein, hervorragende Arbeit einer gotländischen Werkstatt unter englischer Einwirkung, um 1150 (Fig. 575—577).

III. Jetzige Chorabteilung mit viereckigem Altarraum, dessen auffallender Grundriss durch die nahegelegene zisterzienser Klosterkirche Roma zu erklären ist (Fig. 591 B). Vielleicht 1200 (Jahreszahl bei BILEFELD).

IV. Anbau des jetzigen Langhauses (Fig. 591 C), um 1225—50. Das Nordfenster ist die einzige ursprüngliche Maueröffnung. Ebenda schöne Glasmalerei (Farbenabb.), Arbeit einer gotländischen Schule niedersächsischer Abstammung. Sedile im Chor (Fig. 556 u. 562).

V. Zufügung des jetzigen Turmes mit seinem Portal (Abb. 553, 561 u. 591 D). Gleichzeitig Portal und Südfenster des Langhauses (Fig. 558—560) und das Ostfenster des Chores. In den neuen Fenster Glasmalereien (Fig. 565, 566). Um 1250—75.

VI. Kanzel 1673 (Fig. 570). Altaraufsatz 1683 (Fig. 569).

VII. Orgelempore 1761—62 (siehe Fig. 564). Wandmalereien 1796—97.

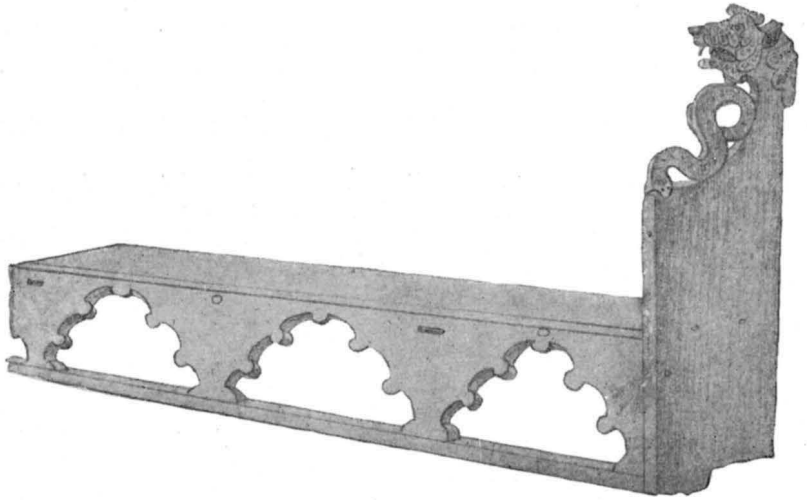

Fig. 592 a. Barlingbo kyrka. Bänk. Slutet av 1200-talet.
Gestühl, Ende des 13. Jhds.

Fig. 592. Barlingbo kyrka. Norra
tredingens kapitelsigill 1587.
Siegel 1587.

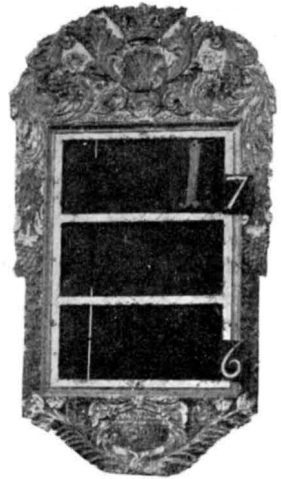

Fig. 592b. Barlingbo kyrka.
Nummertavla. 1745.
Verstafel. 1745.

Av

SVERIGES KYRKOR

föreliggande följande delar:

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag*, västra delen. Pris 13 kr.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Väddö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting*. (Tingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Kållands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
» (4) Band I, h. 2. *Kållands härad*, sydöstra delen. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Kållands härad*, sydvästra delen. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Kållands härad*, sydvästra delen. II. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- STOCKHOLMS KYRKOR. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Adolf Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med register till Bd VI. Pris 12 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekinds härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. *Bankekinds härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomt). Pris 13 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad*, norra delen. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad*, södra delen. Pris 6: 50.
- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
- MEDELPAD. (30) Band I, h. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.

Under utgivning äro:

- UPPLAND. Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*.
STOCKHOLMS KYRKOR. Band VII, h. 1. *Maria kyrka*.
DALARNE. Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. 1. (Stora Tuna).
MEDELPAD. Band I, h. 2. *Medelpads västra domsagas tingslag*.
GOTLAND. Band I, h. 5. *Dede ting*.

